Уляна Кравченко.

* * *

Вже день... вже два...
ведеться явно боротьба —
добра зі злом
та світла з тьмою...
Ворожих сил Синедріон
про смерть Учителя рішає...
А верховіттям пальм розбуджених весною
пливе про Страсти спів-псалом...
— — — — — — — —
І юдина мара...
Прихильників трусливий тлум
і учнів розтіч... Плач Петра...
Слуг фарисеїв тисячна юрба
і сміх... і глум...
Руїнна чернь голодна крови:
— Ісуса нам!
— Распни-распни! — гукає.
Цей, що бажав рабів звільнити з тьми полону,
що світу дав закон —
любови,
що рідний звеличав Сіон,
засуджений на хрест — на скон...
— — — — — — — —
Голгофта, місце страт
і чаші горечі самеє дно —
і Ад...
Шаліє зло,
ликують темні власти...
— — — — — — — —
Великий тиждень — тиждень страсти...
— — — — — — — —
З Голгофти, місця страт

гурт фарисеїв —
вертає рад.
Ликують вороги —
три дні і ночі три...
Замкнули та припечатали —
Любови Бога!

— — — — — — — —

Обняла земний ґлъоб —
тривога —
дрожить і преісподня...
Нечайно Світла сніп
знімаєтъся у виж над гріб —
Лунає радісно:
— Воскрес!

Уляна Кравченко.

Сівачі.

Ще не шумить діброва,
ще сіре неба тло,
але рілля готова.
Їх — не спинив — ніхто.
Вони все ті самі,
ті божі Сівачі...

Погода, чи слота
Їх кличе яр — весна
готовити ріллі...

На ясний день вони не ждуть,
Вони ідуть і з повних жмень
у глиб тих скиб
кидають зерна золоті,
ті наші, божі Сівачі!

— — — — — — —

У хаті голод,
у полі холод,
дощ плаче—плаче
і ворон кряче,
кружляє крук...

І вітер в очі віє...
А в них ростуть надії
і сподівання —
на раювання —
майбутніх днів...
майбутніх жнив...
на плід тих нив...
У поті скупана
земля плодючая,
земля очищена
із каменюк...
понищений перій...
Вони невтомні,
хоч з праці сірі,
йдуть в повній вірі,
кидають зерно
в колиску — гріб...
Зима минає — весна іде —
ти ясне сонечко —
наш чорнозем огрій!
Хай яр-пшениця,
у мак заквітчана,
росте і спіє —
на цей наш чорний
насушний хліб...

Г. Костельник.

Роса і сонце.

(Продовження)

13.

Ціна свідомости.

Бувають хвилини, коли наче в білий день гляджу на варстат свідомости і пізнаю його ціну.

Свідомістю вириваюся тоді із свідомости не для її утрати, а для її поглиблення. Це подібний процес, як коли б ми хотіли своїми власними очима прослідити конструкцію своїх власних очей аж ген до клітин. Очима годі так завертати, але свідомістю,

коли маємо вправу, бодай у „щасливих“ хвилинах можемо поглянути на свою свідомість.

З подиву проймає мене тоді такий жах, як коли читаю найновішу астрономічну книжку про устрій всесвіту: від атомів, від протонів і електронів до галактичних мраковин...

Де звичайна, буденна свідомість нічого не бачить, там я бачу безмежну систему, гідну Бога-Творця.

Знаю, тяжко вірити на слово. Якже вас переконаю?

Ви знаєте про медіюмічно-спіритистичні матеріялізації? Якісь засвітні, несамовиті люди ходять, дотикаються вас, говорять; якісь птиці над вами літають... Невже думаєте, що це штучна омана? Тоді вам бракує стільки відомостей про ці незвичайні явища, скільки відомостей про найновіші астрономічні відкриття бракує дроворубові, що недовірчиво всміхається, коли чує про 2,000.000 „молочних доріг“ (галактичних систем) безмежно далеко поза нашою „молочною дорогою“...

Медіюмічно-спіритистичні матеріялізації це факти. Але що в них матеріялізується — хто? Духи? Тяжко ствердити, тяжко й заперечити (тут і не про те мені йде).

Та певне одно: ті матеріялізації це найчастіше тільки „зматеріялізовані“ сни медія в трансі. Коли нам сни сняться, в нашій душі являються живі особи, вповні викінчені, ходять, говорять; птиці літають, залізниця їде... Ось такі сни вириваються з душі медія в світ і тут матеріялізуються. А як матеріялізуються! В кількох хвилинах ціла людина викінчена аж до клітин: її очі живі, її серце б'ється, вона ходить, говорить, думає... „Розірвана“ душа медія в трансі, як наша в сні, дає життя своїм снам, воплочує їх...

Звичайно нам здається, що це не є ніяка штука думати, творити в своїй душі образи осіб і речей (дешево цінимо все, що нам легко приходить).

А ось медіюмічні матеріялізації — сни, викинені в зовнішній світ — виявляють нам, що думання це процес, безмежно скомплікований, гідний Бога-Творця. Тому я маю звичай говорити, що не ми думаємо, але природа думає, а ми тільки кермуємо думанням (як керманич пароходом).

Душа, котра уформувала наше тіло від першої клітини до останньої, жива душа — гідний заступник Бога, ось вона це діє.

Але всі процеси пізнання і думання так спливаються в нашій свідомості, як ріки і річки в морі. Всі вони їй служать,

всі існують для неї. Для чого? Для того, щоб ми могли бути керманичами в житті — свобідними керманичами.

Наше найзвичайніше „хочу“, „не хочу“, „думаю“ — ось це найдорожче в природі. Природа посвячує всю свою безмежну штуку на те, щоби витворювати те дорогоцінне квіття.

Я зовсім не дивуюся, що Бог-Творець жадатиме від нас рахунку за те квіття.

14.

Христос і всесвіт.

Перечитав я книжку про найновіші астрономічні відкриття. Найбільший поперечник „молочної дороги“ виносить 250.000 років світла. Сонць і мраковин у ній є біля 400 міліярдів. Зовні „молочної дороги“ дотепер відкрито 2,000.000 мраковин, які мають подібний устрій, як наша „молочна дорога“. Найближча з тих мраковин 850.000 років світла від нас, найдальша 140 міліонів років світла далеко...

Ох, безміря всесвіту захитують моєю душею!

А щож із Христом у тій безлічі найбільших і найменших світів? Одно воплочення Сина Божого на землі? Чи без числа воплочень на ріжних звіздах?

Думав я один день, другий день, третій день — збирав разом усі нитки буття-життя, які мені відомі. І стало мені ясно, що моя квестія не є самостійна, але становить одно зі звен ширшої квестії — ось тієї:

Як у тому безконечному морі вогнів можливим став людський рід? Огонь не творить його, ні зимно... Та коли ми існуємо, то видно, що всесвіт мусить скривати в собі таке коріння, котрого квітом є людський рід.

Бог є тайною всесвіту, а Христос є тайною людського роду.

А що Христос находить своє оправдання в історії людського роду, то він мусить мати своє опрадання також у всесвіті, хоч ми того оправдання ніколи й не піймемо.

І моя віра осягнула свою первісну рівновагу.

15.

Сила євангелії.

В чому сила євангелії?

Думаєте, що головно в науці про любов Бога та про любов ближнього? Помиляєтеся. Всяка абстрактна наука це слаба сила для

життя — це тільки фільософія. Сила євангелії в її конкретній ілюстрації науки, яку голосить: в особах, їх ділах і їх долі. В малесенькій книжечці на кільканадцятьох листках зібрана така ґалєрія осіб, типових світлих і темних характерів, що ніяка інша книжка не може конкурувати з євангелією. Христос, Іван Христитель, Марія, Йосиф, апостоли (Петро, Іван, Юда Іскаріот), Нікодим, Йосиф з Ариматеї, ученики, що йшли до Емауса, безіменні фарисеї і садукеї, володарі Іроди (батько і син), Іродіяда, Пилат... А діла тих осіб, а їх доля!

Ви читали „Коран"? — Полова пустомельства — довгого, нудного, неокресаного! А євангелія — наче твори природи. Людські твори, хоч які ґеніяльні, по якомусь часі виявляють своє „дно", і вже нема чого більше в них шукати. А про твори природи люди говоритимуть до кінця світу і не вичерпають їх.

Така і євангелія (саме задля своїх конкретних ілюстрацій) — і в тому її вічна сила.

16.

„Нема нічого".

„Нема нічого, лиш атом, момент
і рух молєкулярний".
(*І. Франко:* Мамо природо)

В Африці понад ріку йшли три приятелі й співали своє „Вірую" (вони були вчені европейці):

„Нема нічого, лиш атом, момент і рух молєкулярний..."

Добре їм було з таким „Вірую", бо „де нема нічого", там для людини безпечна свобода. Але з ріки виринув крокодиль і зїв одного з них, найменше обережного. А з пустині надбіг лев і зїв другого з них. Третій спасся.

Коли опинився на безпечному місці, став розбирати своє „Вірую":

„Нема нічого?... Опяняючий самообман!.. А ось є крокодилі, є льви — не конґльомерати атомів, але живі єства, що засідаються, чигають, нападають на мене і готові мене пожерти... Чи може бути ще щось більше небезпечне для мене?.. Ах, так! Є не тільки „молєкулярний рух", але є й життя, поділене на ріжні самостійні одиниці, одні милі і приязні, другі страшні й ворожі для мене.

Колиж тут на землі таке можливе і дійсне, то воно можливе всюди — на всіх царинах буття".

За ціну утрати двох своїх приятелів третій з них прийшов до повного розуму.

17.

І менше і більше.

Такий божий світ, що завсіди находимо в ньому і менше і більше, ніж ми спершу сподівалися. І чим ближчі речі до Бога, тим більша ця ріжниця „і менше і більше“.

Як уявляли собі Христа старинні жиди, а який його хід по історії людського роду! Як уявляли собі наші предки зоряне небо, а яким воно виявилося перед нами! Воно безмірно більше, але й менше, бо не відкрило нам „царства небесного“. Як уявляють собі діти ґенезу новородків, а яка та ґенеза в дійсності!...

Я думаю, що й на другому світі найдемо і більше і менше, ніж тепер сподієм́ося — без порівнання „і більше і менше“.

Люди, коли думками розгортають божий світ, залюбки простують по одній лінії, яка веде в безконечність. А дійсність це повня, в якій безконечно много ниток сплітається в одно клубко.

Ось відти те „і менше і більше“.

Іншої категорії людська міра, а іншої категорії божа міра.

18.

Великий працівник.

Ляма, що мав службу раз на тиждень перед народом виголосити: „О, велика Тримурті: Брама, Вішну і Шіва“, вважав себе за великого працівника.

То лежав, то проходжувався, то нудьгував, то їв, то пив, але все те вважав він за велику працю — за підготовлювання до своєї важкої служби: раз на тиждень виголосити перед народом: „О, велика Тримурті: Брама, Вішну і Шіва!“

Вся його праця була в думанні про його працю.

А Брама в небі аж по колінах бився:

„А то раз маю ляму — врожайне поле! Один колосочок на ньому, а решта запекле груддя, що подивляє цей колосочок!“

19.

Квестії.

Студентка університету: Ах, добре, що я вас пізнала! Стільки квестій мене мучить! Я читала дещо вашого й дуже хотіла би з вами поговороти про Бога, про душу, про другий світ... Стільки квестій!

Я: Тільки не з таким вогнем! Перша річ при квестіях — знати не відповідь на них, але п о с т а в у до них. Квестії були й будуть — як хвилі на морі.

Головна річ, щоби нас квестії не затопили, не перевернули коміть головою, щоб нас не вибили з природного становища, яке (одиноке) дає нам рівновагу в житті. Щоби нас квестії не спалили своїм огнем, щоб нам крови не затроїли своєю їддю.

Метафізичні квестії це наче пляни про перебудову дому, в якому живемо. Не розбирайте всіх мурів нараз, бо дім упаде на вас, і — замість нової будови — буде руїна, ваша могила.

20.

Нічна роса.

Кругом мене нічна темрява, надо мною далекі небесні зорі.

Погас день і в моїй душі.

Зайшло сонце розуму і тільки блимаючі точки на темному далекому, далекому небозводі присвічують мені.

Ще, ще маю память білого дня і прирівнюю його до тієї безконечної темряви.

Дурень той, котрому ніколи не зайшло сонце розуму, котрий ніколи не почув себе опущеним і безсильним у царстві правди. Його душа плитка мов калабаня, що не знає бурунів.

(Ах, я таких і згадував би, та вони нині пів світу гонять на тортури, щоб увіковічнити свою калабаню!)

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Темна тишина продирається до самого ядра мого єства. Дрожу від неї, як пруття на деревах від вітру. Що значить розум у тих глибинах? Тратить усю силу, як нурець на дні моря.

А серце пручається, стогне, рветься — присcатися хоче до ґрунту всесвіту, як билинка вростає в землю, щоби з неї пити соки життя. Та воно непевне себе, лякається тайни всесвіту: чи життя у всесвіті сильніше, чи смерть?

Життя, чи смерть?...

Темна тишина продирається до самого ядра мого єства.

Далеко протяжно загавкав пес, сторож і приятель людини. До ядра, до ядра мого єства пробивається його голос. Так сумно! Так лячно! Всі сили перевертаються в мені, ломляться...

Ах, увесь мій образ світу — той з білого дня — це тільки лушпиння! А серце ядра шукає.

Що я? Відки? Як я найшовся в бутті? Що той пес, що гавкає? Що зорі в безмежній темряві? Не те „що“ з білого дня,

перед людським оком, але „що“ в безмежній темряві перед очима буття?

Що?

Серце моє, опущене серце плаче мов дитина, що заблудила.

О, Творча Сило, відшукай мене в тому морі темряви!

Не опускай мене!

Рятуй мене!

— — — — — — — — — — — — — — — —

Тільки молитва може задержати звязок між душею і всесвітом, коли душа бореться з бурею.

Нічна роса з невідомих висот спливає на мою душу. Відчуваю її ніжний, благодатний дотик.

Завтра, завтра в моїй душі зацвіте нова квітка, за яку я і не знав, що вона в царстві буття існу́є.

(Продовження буде)

Б. І. Антонич.

Ut in omnibus glorificetur Deus.

Ти поклав мені на плечі — страшний тягар,
двигати його я мушу, мушу конче.
Щасливіші мертві речі — з усіх сагар
найстрашніше палить ласк Твоїх пожар.
Ти поклав мені на плечі — сонце.

Показав моїм німим очам — жорстоку ціль,
пурпурове сонце в синій скрині неба,
але грому Ти не дав устам — лиш шум топіль,
що ростуть самітні серед тихих піль,
а мені доконче громової мови треба.

Я мізерний, шепелявий, лихий поет
якжеж вискажу Твоє всеіснування
без величних слів, без слави. На мій хребет
кинув найлютішу із усіх кебет,
бо мовчання уст від літ зарання.

Хоч піду на роздоріжжя, на жовту оболонь,
говоритиму з прохожим кожним, наче з братом:
слухай, друже, мусну збіжжя й чоло в задумі склонь:
сірих днів мандрівче, бо слідів Його долонь
повний цілий всесвіт, повний кожний атом.

Б. І. Антонич.

Veni Sancte Spiritus.

Прийди, прийди до мене, Голубе Святий,
ясними крилами заграй понад моїм столом,
наповни серце щастям янгольської повноти
та хорони мене перед безсилля злом.

Угору голову похилену в утомі
з-над жовтих фоліянтів, з-над паперів піднесу.
У серці, наче у перґаменовім томі,
раптово відчитаю вогняну Твою красу.

Безмежжя відчуттям налий ущерть, докраю
мою приземну душу вкриту пилом, мов дорога.
Та не бажаю передсіння раю, бо я знаю:
страшна, страшна це річ живим упасти в руки Бога.

Великий Женче Душ, Ти серпом золотим
із мого серця сумнівів бурян та хопту витни,
щоб перед оком вічности стояв, мов непохитний тин,
я гордий та твердий, мов криця, лицар Твій блакитний.

Славчик Олена.

При шахах.

„Шах — шех — тур“! — радісно скрикнула Мері, відгортаючи рукою темне волосся спливаюче хвилею.

Вогники радости заіскрилися в очах...

Це була гарна брунетка з палкими, чорними очима. Їх погляд мерехтів веселкою...

манив чарами весни...

то палив огнем!—

Її очам рідко хто був в силі опертися. По першій стрічі з ними підпадав під їх дивний вплив. — Вона немов надавала свій питомий тон всьому, що її окружало.

„Безвихідна ситуація“ — промовила по хвилі Люся, глядячи на позицію. Задума розсілася на чолі...

личку... в очах...

„Чорні мають програну“ — додала переконуючо — і наче б ждучи на потвердження своїх слів, звернула темно-зелені очі на Мері.

Ясне волосся пестило ніжно маленьку головку покрученими льочками... Вони слухняно спадали на боки й вбірали собою миле, в тій хвилі поважне, дещо засмучене личко.

Її не можна б назвати гарною — всетаки в ній було щось приманчиве. — Чи то її мрійливі очі..., що іноді заходили вечірнім сумерком суму...

то раннім туманом туги...

Чи бліде личко з гарними червоними вустами... Чи струнка стать, немов етерична... Одним словом вона належала до тих людей, що їх не скоро забувається.

„Так, чорні програли“ — згодилася Мері.

Їхні погляди сплелися зі собою та миттю розбіглися...

В зіницях Мері маяло вдоволення...

грало промінням..

сяло хвилевим щастям...

Замрячений погляд Люсі зраджував несмак, а навіть щось більше...

„А все через того дурного пйона“ — з досадою промовила Люся — „Через один глупий тяг“! — розчарування немов відгомін досади бреніло в голосі.

„В двох тягах — чорні мають мата! — кинула Мері! — „Не йде мені про програну партію“ — тягнула Люся, не звертаючи уваги на слова Мері — хоч тим разом всі дані промовляли за програною білих. „Мене тільки одно мучить — по хвилі додала з болем — це ті мої глупі тяги“.

Мері цікаво глянула... Личко Люсі не було звичайне: бліде, бліде, аж прозоре, утаєне горе визирало з очей,..

Тут не про шахи мова — подумала Мері, читаючи з очей Люсі.

„Мені все так — хоч би що найкраще заповідалося — то я його розібю — своїм одним... глупим кроком“ — жалілася Люся.

Мері зрозуміла, що щось прикре стрінуло її. Вона знала, що Люся справді якась непрактична в житті. Поступає часто нерозважно, робить навіть великі промахи. А до людей відноситься з таким довірям, що справді аж смішно. Ніякі докори, догани — що більше власні досвіди — не можуть її переконати.

„Ах! — ти непоправна ідеалістко — відозвалася Мері — „певно знов щось нового?“

„Мері, як це добре сказано — один нерозважний крок і програна партія — протяжно тягнула Люся, мов вслухуючись у звук кожного слова. „В грі це ще не біда, але в житті?“ — останні слова промовила дріжучим голосом.

„Мері, розумієш“ — по хвилі задуми додала спокійно — „програна життєва ставка?“

Та цей спокійний тон навівав тугу...

томив резиґнацією... Жахав таємним... нерозгаданим... Це був гнітучий спокій перед бурею.

Мері мовчала — знала, що Люся зі всього перед нею висповідається.

— —

„Мері, я так довґо про це мовчала“ — почала несміло Люся, — „ти вибач мені! — Знаєш, я так багато витерпіла від людей“ — в голосі затремтів жаль крильми пташки. — „Все, що я мала дорогого, що берегла мов святощі — дюди мені відобрали. І я рішила ніколи нічого... не говорити людям. Тому навіть і тобі не згадувала давніше про це, що тепер тобі оповім.

„Розумієш мене — боялася втратити свою соняшну прегарну мрію... ні, я бажала, щоб вона остала моєю — виключно моєю!

„Мері, не бери мені цього за зле, що я хотіла мати в душі місце, за яке ніхто, ніхто не знав би. — Яке було б тільки моїм. І я до нього входила б немов до святині в важні, святочні моменти“.

Її голос тремтів зі зворушення — лагідно заспокоюючись.

„Ти, правда, знаєш пана К.? — несподівано спитала Люся — цього молодого поета? — Мері мовчки потверджуючо кивнула головою. Люся, здається, не завважала цього, дивилась перед себе, чимсь до краю перенята. — Очі жаріли таємним вогнем... горіли дивним блеском...

„Він прегарний!“ — кликнула немов побачила його візію. Промені радости-щастя заграми в очах, на чолі, личку, В захопленні почала його описувати.

„Високий, стрункий... із крученим волоссям. Воно буйно спадає на бік. В голубих очах зависла задума...

замайоріла мрія...

розплилася туга...

замрячів сум...

Ні, в них відбивається стільки бажань, думок, мрій, що я не в силі це словами схопити. Його очі гіпнотизують... і, кого

одурманять своїм чаром, не в силі визволитися вже від них. Вони страшні, а заразом приманюючі, мов спів русалки, вони жахливі, — а заразом пориваючі мов буря“.

Люся затратила міру, говорила це, що було тільки їй у найглибшім кутику душі.

„Він кинув мене, а його очі при мені невідступно мов тінь! — заридав голос розпукою. Мука скривила лице й прислонила серпанком важкої жури, глибокої туги... В очах маячів сум, витискав гірки сльози. І зайшлася коротким, уриваним плачем. Кусала зубами, затискаючи уста, щоб здержатися від сліз.

Мері не знала, що почати? — Це було понад всякі сподівання. Люсі такою ще ніколи не бачила.

„Успокійся!“ — благала заклопотано, — безпорадно

„Ще хвилька, ще хвилька й перейде“ — ледви чутно шепотіла Люся. І справді поволі приходила до себе.

„Мері, вибач мені!“ — говорили зіниці Люсі — „прости, я так дуже терплю“—а голосно почала говорити — „Немов бачу його уста в їх кутиках заєдно тремтить свавільна усмішка; вона не зникає навіть тоді, як говорить про жахливі траґедії. Він все трактує з точки комізму.

Біль тиснувся на обличчя й рисував лінії терпіння коло вуст.

„Він пише комедії!“ — пояснила коротко, стискаючи болючо уста.

„Ми заледви кілька разів стрінулися зі собою і то все в товаристві, так що ми ніколи майже не говорили. Нам годі було зближитися.

„Мені оповідали, що він цікавився мною. Питав, що я пишу? — Мері, йому тільки то імпонувало, що я пишу — сказала сумно.

„Ми мали спільного друга. — Він — і я! — Наш приятель передавав йому поздоровлення від мене, — нераз мені від нього по кілька слів. І так тягнулося“ — в останніх словах немов звеніло то нестерпне ожидання.

„Одного разу — промовила живіше — він передав мені сердечні поздоровлення. Мері, я не тямила себе — так дуже раділа! — Одна думка мене опанувала — стрінутися з ним!“ — В голосі відбивалося бажання і зливалося зі запалом.

„Не було для мене перешкод. Я хотіла видіти його, почути його голос... Мері, не осуджуй мене — по хвилі додала — я перша написала до нього лист і повідомила, де і коли можемо стрінутися

„Мене клонила до того дивна, непереможна сила, я не могла — чи не хотіла ставити їй опору? — до нині цього не знаю! До нині цього не можу собі пояснити!“

Це власне той нерозважний крок — скигліла думка.

„Мері, ми вперше говорили в двійку. Його голос голубив... пянив мов чарівна музика. Я цілі віки його слухала б! — Він став для мене ще дорожчим. Я досі чую його слова: „Хоч ні ви — ні я, не говорили нічого такого — то одначе відчуваємо, що між нами почалося — „Щось“ — що починається великою буквою“· — Так він сказав!“

На мить на обличчі спочила задума.

„Ми навіть дещо фільозофували й то все відносилося до нас. І можна було багато на тім будувати — та то все так „хитромудро“, що й багато сказано й — нічого!“ — Жаль і досада ридали в голосі.

„Він вдавав вдоволеного. Обіцяв якнайскорше прийти до нас. Чуєш, Мері, в очах немов блисла ненависть“ — а нашому любому другові виявив своє незадоволення.—Від цієї хвилі він мене не знає! — І в мене на душі так гірко, мов би осад чую на ній!“ —на обличчя чорними тінями слався біль!

„Як у шахах — один глупий тяг — і програна партія“! — додала з одчаєм, а глибоко в души, мізку, скрипіло нестерпимо, болючо: „Через твій нерозважний крок!“...

Мері мовчала. Переживала те все не менше Люсі. Шукала якоїсь думки, щоби її потішити. — Люся відчула це.

„Мері, я втратила його!“ — промовила вона з резиґнацією.

В великих очах темніла безодня одчаю... безнадійности.

В тій хвилі її погляд упав на образ Пречистої... Уста звільна почали шептати молитву... На її обличчю появився по хвилі спокій і лагідність.

У. В. Гете.

Нічна пісня мандрівника.

(Wanderes Nachtlied).

Ти, що із небес зійшов,
Болі всі й терпіння знаєш,
Того, пекло що пройшов,
Вдвоє щастям наповняєш.

Ах, втомивсь я боротьбою.
Пощо радість, пощо труд?
О спокою,
О зійди у мою грудь!

З нім. перекл. *В. Мн.*

Ярослав Курдидик.

Життя.

Як буйний хміль життя моє пружиться,
Мусує бючко, як чистий шампан;
Йому не жаль сконати хоч би завтра,
Для нього я, байдужо-гордий пан.
Моє життя це світ палкий окремий,
У ньому Бог — велике сильне — „я“
Зросло в степу, де вихор сивовусий
Прикув його до кріса і коня...
Моє життя за Правду проміняю
На плечах кріс, при боці гострий меч, —
— Я жду — на цю велику увертюру —
При якій смерть — веселий тільки скеч.

Улас Самчук.

Волинь.*)

(Продовження).

II.

Матвій ще раз обходить свій садок. Дещо поправити треба, яку там занадто обтяжену гильку певніше підперти. „Підпора, здається, і міцна, а дивись різал-ма, як зігнуло“—говорить він в голос. Підпирає, крихтить — коли б його, Бог дав, продати ту овоч, як слід... А грошиськів треба. Ой, треба, треба!“... — Підпер, постояв. — „Ну, ця вже одна пудиків пятдесят дасть“ — розважає, обтирає об штани руки і простує до клуні. По дорозі піднімає кілька яблук, що попались під ноги, ховає їх до кишені. У клуні „проклята кура знов намервила на току“, але ніяково

*) Гл. „Дзвони“; ч. 1. 2. 1932.

поночі порядкувати, хоча Матвій „терпіти не може, як ото всюди свиньство таке"... Чекай. Дістанеться і Насті. „Казав їй сотню раз: Не пускай до клуні курей! Ні, баба бабою. Різал-ма".

До хліва зайшов: — „що то лошаки пороблять". А вони собі спокійно стоять, побрязкують ланцюгами об жолоб та з-за драбини суху конюшину посмикують. — Гі-гі-гі ааа́і — обзиваються „лошаки"... „Ну, ну, орлята — поплескує Матвій їх тлусті зади. — Жуйте, жуйте. Завтра в плужок. А сіль ви маєте?" — заглянув у жолоб. — Ннно! Солі ще досить. Хватить" — Глянув під корови: — „Трасця-йо-ма, а під коровами така баюра". Манька все в болоті, але їй байдуже. Лежить собі й почмикує в темноті. Засвітив ліхтара, на вишку поліз, овсяниці старої, минулорічньої пару вязок скинув і розтрусив під коровами.

А після цього задмухав ліхтара і пішов до хати. Василь вже встиг маленьку, нафтову лямпочку засвітити. Вона соромливо на коминку притаїлася, але безсоромно коптіла...

— Газу мабуть нема в лямпі, — зауважує Матвій.

— Ні, я налив.

— А чогож так чадить? Прикрути. Шкло розбили. Трасця-ма, нічого тобі на господарстві не вдержиться.

— Шкло розбив Володько. Взяв, трубів, трубів ним, поки тріснуло.

Коли б но ту стару одлушпачив добре, то вона б за вами приглядла б.. — сказав Матвій і після цього затягнув тенорком:

— Іії-ії-же, Херувііїми. Тааайно... образующе"...

Співаючи так, роздягнувся, підійшов до столу, перехрестився розмашним, твердим хрестом до ікон. Ікон було багато. Все старосвітське, все з Почаєва нанесені. Перед Богом-Саваофом засвітив лямпадку, при чому довго монявся з кнотом, який втопився в оливі, а грубі, репані Матвієві пальці не виявляли досить спритности, щоб виловити його звідти.

І коли заґорілась лямпадка, співаючи Матвій підійшов до коминка і між „Херувимскую" загасив коптячу лямпку. Після цього в хаті стало пів темно, лише старі закопчені обличчя святих та насуплене чоло Бога-Саваофа, облиті червонастим світлом творили ввесь зміст цього сутінку.

Василь, який довго слухав і терпів батьківські співи, нарешті не витерпів і, коли батько перейшов на „Свѣте тіхій" підтягнув і собі за старим тримтячим нечистим дискантиком. Батько нічого на це не сказав, навіть не звернув уваги, ніби нічого не сталось. Вони стройно та щиро проспівали ще і „Блажен муж", а по закінченню розпочали чомусь ,,Єгда славнії ученици" про Юду злочестивого, що за тридцять срібняків ,,беззаконним судієм тебе праведного судію-ю-ю-уу прєдадє"...

А ніч була темна і безмісячна...

Він зійде щойно аж по півночі, бо вже давно звернуло з підповні. Хутір старанно огорнутий, окутаний гостроватою передосінньою пітьмою.

Кляпіт млина термосить пітьму, а вона чіпляє тендітні зірки, які зриваються і стрілко гвякнуть десь на Заставську соснину. Грубий костистий туман поплівся лугом. Похилені верби і верболози нанизують росисті намиста і ні то плачуть, ні то радіють — не розбереш.

Між млином і хутором з ліхтарнею в руках, ведучи за руку засапаного і перевтомленого Володька, вертається „від своїх" Настя. Ліхтар належить Настіному братові Макареві, що служить „в кондукторах" на чугунці, тому має одну тахлю зелену дві, білих і одну червону. Довжелезні два вуси освіченого туману тягла за собою ця квола жінка. Володько ледви дріботить ножинятами, але навіть на одну хвилю не вгамує своєї цікавости і засипає матір питаннями: і нащо ми так далеко вибралися з Дерманя? Там є стільки хлопців.

Він там має цілий день з ким бавитись?...

Але хіба мати знає нащо? Знає лиш Бог святий та батько. І стара, взагалі... Що вона буде відповідати? А Володько геть чисто оповів: і як, коли мати „у своїх" сиділа, як він зустрівся з Андрієм, Хвидотом Кухдоським та Трихоновим Архіпом... Як вони спочатку оглянули один другого. Всі заздростили, що Володько має лякеровану ремяну попругу з бляхою й орлом. А після вони пішли в лішник. Шукали там горіхів, клали вогонь, пекли яблука, стріляли пареними лісковими дубцями і розповідали байки. При цім Володько встиг вже переповісти декілька з них матері. Після вони були в каміноломнях, збірали там мушлі, копали гончарську глину і ліпили з неї горшки, полумиски, ступки, колісцята, молотки.

А після прийшов Михтод і почали бавитись в ковалів. Михтод вічне в коваля бавиться. Він має дупляву на городі дичкугрушу і в ній повно кремяних молотів, сокир, ножів. Все це Михтод на Валах назбірав. Сьогодні бив Ольгу зате, що вона хотіла зі мною в шинок бавитись. Ми робили шинок у Трихоновому бузнику... Там баба Домаха свою квочку на весні тримала, але її забив шуліка. А Михтод каже: Не йдіть туди. Чому? — кажу. Там був мертвець... Який? Квочку там шуліка забив. Приведіть мені кусок заліза на колесо... А залізо ми з порохні робили... Ольга каже: Я хочу бавитись з Володьком в шинок. А Михтод зірвався і трісь-трісь Ольгу по плечах... А Ольга йому каже: Халєра ти, халєра ти, халєра ти... Три рази йому сказала „халєра ти". А до того Ольга сховала найкращу Михтодову скремейду.

— А що то таке скремейда?... — питає мати. Володько відповів не одразу. Він перш усього дуже здивований: як то так, що мати не знають, що то є скремейда? Про це повинні всі люди знати...

— То палка така з кривулькою на кінці. Нею їздять, або верхи, або женуть перед собою. Кривулька вичовгається і дуже гладенька. Наші хлопці мають по пять-шість скремейд. Я купив собі дві у Михтода і дав йому за це десять карбованців.

— Деж ти взяв тих карбованців? — знов отой матірний осоружний запит. Володько аж гримнув...

— За гроші у нас є мушлі. Знаєте? За них у нас можна купити все. Навіть Архіп мусів продати свого нового кашкета, бо потребував грошей на скремейду. Він свою поторощив на шкандибанню. Але Трихон прийшов до Михтодового батька і привів за вухо Архіпа: — Кому віддав кашкета? Говори!... А Михтод злякався і каже: — Я, каже, купив...

— А різун в твою мать — каже Панко. Віддай Архіпові кашкета. А в тому кашкеті Михтод тримав свою „казну“*). Поставив у старому вулику під повіткою, і миш проїла в ньому велике дзюрище. Ну, й дісталося ж і Михтодові й Архіпові. Кашкета Хрисця залатала, а Архіпа ми звемо лисим, бо латка на кашкеті не така чорна, як кашкет...

— Ну, ну — знов втручується мати. Щоб там часом і тобі не дісталось.

— Ну, ну — знов втручується мати. Щоби там часом і тобі не дісталось.

І защо він, Боже мій, має дістати? Це дивує Володька настільки, що він взагалі перестає росказувати. Він лишень думає. Ввесь час, поки мати сидить у „своїх“ — у діда, або у дядьків, Володько бавиться... Йому там приємно. Він нераз так захоплюється грою, що забуває за сніданок, обід і вечерю. Горіхи, грушки, яблука визволяють його від неприємного обовязку — обіду. Він по перше нелюбить товариства дорослих, по друге він за один недільний день набереться вражінь на цілий тиждень самітнього хутірного життя. Що він любив робити з дорослими, то це „йти до манастиря на вечірню“. На „вечірню йти“ значило — йти на вечірню відправу до манастиря. Це робилось з початком осени цілий рік до пізньої весни. Для цього збірались великою юрбою, в котрій були і старші, і молодші, і зовсім малі... Виключалось лише тих, що не зможуть встигнути йти зі всіми. При цьому було завше весело, багато сміху, багато ріжних пригод. Вертаючись назад у ночі, йшли здебільшого Ляшовим займищем, в котрому ростуть величезні берези, дуби, гарні гриби і ліскові кущі. Господар цього займища був страшним гільтаєм, піякою, а скінчив тим, що одного разу знайшли його на горищі підчепленим посторонком до банти. Після цього розказують, що не в одно і не два бачили страшного вішальника Ляша з посторонком на шиї з висолопленим язиком та вилупленими очима, він стояв на стежці і лякав, щоб через його займище не ходили. І як тоді, йдучи на „вечірню“, не збіратися цілою юрбою?..

Володько ж любив йти на вечірню не тому, що йшли юрбою, бо все одно з вечірні треба було розлучатись зі всіма і йти на хутір. Любив він саму вечірню відправу і взагалі манастир. Стара будова, старезні, погризені часом мури. Висока дзві-

---

*) Скарбницю.

ниця з широкою залізною брамою. Широчезні смереки, якими бозна від коли були висаджені манастирські алеї — все це наводило на Володька особливий якийсь, відмінний від щоденного настрій. Він любив, уже коли западе сонце, бути на манастирському подвірю і слухати, як шумлять над головою смереки, обвішені довгими шишками. Ш-ш-ш-ш!.. Ш-ш-ш-ш!.. Шумлять вони безконечно і завше, навіть при абсолютній тиші безвітря. Люди сходяться на вечірню, гомонять. Починає бамкати дзвін.

Здавалося, згуки його, ніби тяжечі каплі чогось теплого поволі капають на землю, яка жадобо їх втягає... І малий Володько задирає високо, високо голову, так що йому злітає назад кашкет і намагається пізнати, звідки саме бамкає той дзвін. Йому до того стає гарно і радісно, що хочеться крикнути, і він зробив би це, алеж тут не ліс і не луг. Навколо повно людей. Засміють.

Зі всіх боків манастиря сади. Сливники, горішники. Далі на схід манастирське господарство — довжелечі стайні, клуні, сушні на овочі. Там завше чути белькотнечу німого свиняра Гули, який смішно кульгає на праву ногу та курить неймовірно довжелезну та вмістовну люльку. Напевно півкорця махорки влізе. Ооо, то влізе. Все це Володькові цікаве, все це захоплює його. Йому навіть подобається та луна від ступоту чобіт об деревяний брук у довгій брамі під дзвіницею. Йдучи тудою він завше навмисне міцніше пристукує там ногами, а після прислухується.

У манастирі тихо, таємничо. Ченці поволі надуто-святочно то сюди, то туди борсаються у своїх довжелезних одягах. Головна церква, яку звуть „холодна“ у самій середині манастирища й окружена вона невеличким садочком, де виросли зате величезні старі горіхи, каштани, а обрублені вони грубим рубцем — низкою потужних шумливих смерек. В садочку видно громадку могилин під тяжкими гранітовими плитами. Там завжди холодок, завжди вогко і завжди негарно пахне.

На паркані, яким обнесено садочок, неодмінно сидять хлопці, дівчата. Вони лузають насіння і досить нескромно жартують. Їх мало стримує близькість церкви. Ченці їх гонять, часом поруччя частоколу намащують саджою, або дьогтьом і тоді не одна красуня вималює на чорно свою ясно-барвисту сукню. Але з цього бува стільки реготу, що пожертвувати одною сукнею, цілком оплатиться.

І коли тут швендяється Володько, хлопці кпляться з нього і гонять геть, при чім застрашують, що „вигаратають“... Володько дуже добре знає, що то значить вигаратають, але великої обави перед цим не виказує. Він несміло усміхається, часом одважиться на якийсь словесний спротив, чи навіть і жарт, але всетаки краще йде собі геть. Йде він здебільшого до церкви, бо вечірня починається. Мати стоїть в церкві від часу приходу, чи там служба Божа зачалась, чи ні. Приходить вона завше раніш тому, щоб застати своє місце під образом святого Теодора князя Остріжського, який є загорожений залізною огорожею, так що коли хто хоче його цілувати, мусить піднятись на кілька ступців по

східках і поцілувати у ніготь великого пальця правої ноги, бо там, кажуть, захована частинка мощей того святого, а саме ніготь з пальця правої ноги...

Перед образом на залізній огорожі цілий ряд малесіньких підсвічників. Всі вони завжди затикані тоненькими копійчаними офірками і від їх полумя тут буває тепло і пахне добрим пчілинним воском.

Молитись в церкві, Володько ніколи не молився. Для нього тут є занадто багато забавних речей, щоб міг він скупчитись і витворити якийсь молитовний настрій. І грубі церковні стіни, і височезні вікнища, і малюнки стін, позолота, ченці в високих чорних клобуках, учні учительської семінарії, які утворюють один лівий клирос і дуже гарно співають. Одно, що Володька найбільше захоплювало — це спів. Стройний, гармонійний, дужий, чи сумний спів полонив його, обезвладнював, відривав увагу від вікон, малюнків, позолот, учеництьких кашкетів „зі звіздами", душу і серце владно брав у свої обійми і відносив в невідомі фантастичні країни... Ось виходить ціла низка ченців в клобуках. Стають серед церкви підковою навколо престолу. По середині старший ігумен, а від нього на право і ліво відходять довгі крила з темних постатей.

Світла в церкві мало. Ледви, ледви помітні сілюети напівзаснулих людей. Ченці стають, на хвилю завмірають і зненацька потиху, серед абсолютного спокою звідкись починає виринати:

Свѣтѣ тіхій... Святия слави безсмєртнаго.

Отця небесного...

Володько закриває очі, знаходить теплу, тверду матірну руку, тісно затискає її у своїх рученятах і завмірає.

Чернечий хор відспівує. Ченці так само тихо, непомітно розходяться і коли Володько отямиться, церква вже порожня. Зате хор семінаристів починав переспівувати ріжні вечірні церковноспіви. Володькові страшенно імпонують їх гарні однострої. Коли він виросте і коли тато не заборонять, він обовязково запишеться до тих учнів, буде співати на клиросі іноситиме такий чудесний однострій. На широких гранітових підвіконницях повно ученицьких кашкетів зі звіздами. Коли він буде учнем, він також положить туди свого каштета. Ах, як би йому хотілось уже тепер мати такого кашкета...

І як після цього всього, йдучи до дому не розпитувати матері? Як бути байдужим? Як витримати цікавість? І чому ті ченці носять довгі одяги? Чи мають вони штани? Що вони поза тим роблять? Хто то збудував таку церкву, дзвіницю? Чому падають зорі? Куди пливе їх річка, через котру вони мусять перелазити і боятись завше, щоб не бути скупаним, бо кладка така хистка і вузька?

Мати тратилась у такій безодні питань. „Спитай батька, казала вона. Батько знає".

— Ага, думав Володько. Спитай, коли тато завжди такі... такі насуплені й їх спина болить...

Володько вірив, що батько дійсно багато знає, але тому він і не хоче говорити, що знає.

І так, борсаючись в тумані, зближались мати і син до свого хутора. Здалека видно було світло їх ліхтара, неясні їх постаті в глибокій пітьмі й уривний гомін засапаного і перевтомленого за день біганини Володька.

Доходячи до свого подвіря, ще з дороги чути було, як виводили Матвій і Василь. Ледви, ледви манячать два слабо освічені віконечка їх хати. Світло ліхтара освітило заросле шпоришем подвіря, мати загримала у двері. Спочатку за співом нічого не було чути.

„Чу-у-у-дна дѣла-а т-во-оя, Го-о-о-ооо-осподи... Сотворіїїіл єсі... Сотворіїї єсі"... виривалось з хати...

— От рознесло його — каже мати. Коли б злодіяка який всю худобу виволік — не чув би... Відчини!.. — і загримала дужче.

Спів урвався раптом. Клямцнули одні двері, а після відсунулать залізна засовка других і в їх обрамленню стала невиразна, біла постать Матька...

— А темнота! Господи — сказав він. Ну входьте, входьте— і всі ввійшли до хати.

Мати, навіть не роздягаючись, сіла одразу на лаву. — Ох, тото зморилася — казала і тяжко сапала.

А Володько роздягаючись, заквилів — Мааамо! Їсти! Їсти дайте. А на печі, як стій втулькує і Хвидотів голосочок: — Я тозе хоцу...

— Мамо! — Він од самого обіду майже нічого не їв, а терпеливо чекав приходу матері.

— Дітоньки! Чекайте. Не розірвуся ж я. Дайте відсапнути... Ох, ох, ох!... — і вона встала.

Теплого нічого вже не було. Прийшлося вечеряти, що Бог дав. Стара пішла у сіни і внесла глечик кислого молока і змішавши попереду його, вилила у велику черепяну мису. Озброївшись деревяними ложками, родина всілась навколо миски і щелипи запрацювали. Батько їв поволі з тактом і розважно, тримаючи в лівій руці також поважний кусисько чорного хліба. Мати не могла йому дорівняти, бо бракувало їй кілька кутніх зубів, а тому мусіла жувати передніми. Василь та Володько швидко працювали ложками, запихаючи роти нерозжованим хлібом, а найгірше announcedописувавсь Хвидот. Цей і собі намагався не відстати від решти у темпі, набираючи повну ложку, при чому безподібно розливав все на стіл...

— Забери те порося — не витримав нарешті батько. — Налий йому у який черепочок і постав під столом.

Хвидот відчував всю гостроту образи, так само як і голод, але величезна калюжа на столі з молока глузливо кпилась з його людської гідности, і йому не залишалось нічого іншого, як мовчки стерпіти все, стримуючи зовсім непрохані та амбітні сльози.

Мати так і зробила. Налила Хвидотові у окрему мисочку,

тільки поставила не під столом, а на столі. Але тепер йому вже так не смакувало. Азарт і захоплення процедурою їдження знищені. Він чув себе відірваним від решти родини й ображеним. Тому то і химерити почав, на кінці дістав за все від батька одного ляпуса і завчасу пішов спати.

Але хібаж після цього всього заснеш? По вечері батько й мати розпочали балачку. Мати оповіла, що ходять по селі чутки, ніби то продаватимуть Заставя. Багато вже шурнулося навіть за грішми. — Боже, Боже! Що там того Заставя для такої сили люду — казала вона. По клаптику розхапають.

Батька ця чутка також за живе дернула. Він мовчав, тільки час від часу пошкрабував у голові. А після розказав про сьогоднішню свою розмову з Григорчуком, на що мати і зраділа, і засмутилася.

— Придбати під порогом такий шмат поля... Ха! Славно б це було. Але де його тих грошиськів набратися?

Хвидот не спав і хотів полеститись у матері, щоб забути свою образу. Він встав і непомітно за розмовою втемедився матері на руки та схилив свою голову їй на груди. Та гладила ту голівку...

— Ох, діти, діти! Як то тяжко добути тих грошей. А без них нічого ми не варті.

— Я піду, мамо, на Різдво колядувати. До мельника, до побережника... А на третій рік піду до школи. Виросту, буду учнем і зароблю грошей — защебетав Володько.

Батьків погляд впав на щебетуна і малий осікся... Він видно хотів ще щось сказати та не одважився. Його вивіз Хвидот.

— А я такзе піду з Вообдьком колядувати...

Всі усміхнулись, навіть батько. Володько піймав батькову усмішку і йому відлягло від серця. Значить не дуже велику дурницю він втяв. Мати, гірко усміхаючись, гладила дітей по голові:

— Ех, горенько мені та тошненько з такими робітниками. Роздягайтесь но, та спати...

І діти пішли спати, а батьки ще довго не лягали та обмовляли справу з купівлею землі.

Одначе Володько не міг зараз заснути. Він пильно з заплющеними очима прислухувався до розмови батьків. До того переминав у думці багатий на враження минулий день; свої гри з товаришами, манастир, ченців, учнів і цілу подоріж до Дерманя й назад.

Розмова батьків відчасти не зрозуміла йому. Він не цілком поділяє їх прибільшені турботи за грішми. Нащо їм гроші? Нащо їм та земля? Мають вони хліб, картоплю, сало, молоко. Чогож їм ще треба? Чиж як він виросте... Чи йому потрібна буде та земля? Ось він чобіт не має. Не має добрих штаненят...

Одначе батьки видно мало турбувались його штаненятками, а зате багато, як і де дістати грошей. Що можна продати? Як дотягнути з хлібом до нового врожаю? Скільки було б за годовану льоху карбованців? і т. п. Це займа старих до того, що

порою вони досить вперто змагались і одно другого переконували.

Спали всі на полу*). Піл широкий, тривкий. З одного кінця під стіною місце батька. З другого від печі — матері. По середині клались Володько і Хвидот, а Василь окремо у запічку. Володько, скільки не памятав, спав завше коло батька.

Мягко на полу — не особливо було. Велика, до розміру полу, соломяна мата, не відзначається особливою мягкістю. Застеляється її грубими ряднами, а під голови кладеться під ряд подушки.

Лягаючи, ціла родина спочатку молиться. Лягти без молитви ніхто не посмів. Батько, лягаючи вже в постіль, ще три рази охрещував себе, вибубньовував „Ангелу Хрестов Хранителю" і клався. Володько чув це все, вивчив таким робом і собі цю молитву, говорив її про себе і лягаючи хрестив місце подушки, на котрому клав голову. Чув також Володько, як батько лежачи постогнував від ріжних болів і як нераз крізь сон гукав, або мимрив якісь невиразні вислови. Голос його тоді був глухий, ніби хто душив батька. Володько боявся цього, курчився, вкривався з головою і затикав пальцями вуха. А серце малого починало швидко і болюче битись.

— Ти ще не спиш? — питав батько, лягаючи коло Володька і вкриваючись кожухом. Володька цей запит і здивував, і втішив. Батько рідко коли питав щонебудь дітей. Рідко коли турбувався він, що і як з ними. І це раптом... І то таким тоном...

— Не хочу спати, тату. Я думаю... — каже Володько.

— Ну, ну. Спи. Хай коні думають. У них великі голови. А тобі ще рано думати. Спи. Згаси, стара блимавку — говорить батько.

Мати здалека здмухнула лямпочку, яку засвітили були на місце лямпадки і в хаті стала поніч.

— Охо-хо-хо! Ангелу Христов Хранителю... — молився батько на сон. Володько підвів голову, перехрестив подушку і знов ліг. Цим він показав, що він не забуває молитись. Йому б дуже хотілось, щоб батько це кожного разу зауважував, але той як нато-те, ніколи не помічав, чи то може робив такий вигляд.

І після цього все стихло. Сапання ще не розійшлось, бо крім Хвидота, ніхто ще не спав. В хаті поволечки почало виднішати. Це, мабуть, сходить місяць. Крихітне, кволе його світло пробилось і до хати так, що Володько міг навіть розпізнати контури посудника коло дверей. На нього, правда і падало якраз місяшне сяйво...

Десь у печі ввесь час цвіркоче цвіркун і Володько не може хоч на хвилю зчихатись того настирливого концерту. Він слухав його довго і терпеливо, але коли намагався перекинути свою увагу на щось інше, зобачив, що цього не в стані зробити. Йому хотілось заговорити до батька. Іншим разом він би ніяк не смів

*) Одно спільне збите з дощок леговище.

навіть подумати про щось подібне, але зараз у батька видно настрій не кепський. До того, батько все одно не спить. Це чує Володько по його диханню. І поміркувавши хвилю над своїм наміром, малий набірається одваги, потайки підгортається ближче до батька й шепоче:

— Тату...

Батько не обзивається.

— Таату!... — підвищеним голосом.

— Чому ти не спиш? — каже батько.

— Тату! Де той цвіркун сидить? — Володько завдав питання не без остраху, що дістане у відповідь якийсь жарт, або просто нічого не дістане. Але батько йому відповів цілком поважно:

— У печі.

— А він не спечеться?

— На горяче він не дурний лізти.

— А деж він сидить?

— Ну, денебудь у щілині, коло стіни.

— Чи можу я його піймати?

— Щож ти з ним? У борщ вкинеш?

— А нащо він там завше цвіркоче? Я б його забив.

— Часом і ти так само цвіркочиш, але тебеж ніхто не забиває. Та ти ще його не такто й зловиш.

— А метелика я зловив. Він має дуже гладенькі крильцята. Василь робить з них попілець і сипле його до чобіт. Я хотів одну пташку в лозині піймати. Така велика, чорна. Вже був би зловив, та вона порхнула і відлетіла.

— То треба було їй на хвіст соли насипати.

— Ні. Тож тільки зайців так ловлять сіллю... Соли я не мав.

— Другий раз візьми. Як тільки зобачиш якого птаха, одразу сипни на хвіст соли, і є.

— Умовкни там старий — заговорила мати. — Я вже заснути б хотіла...

Такий зворіт справи Володькові зовсім не подобався. Він же тільки розійшовся, тільки на відповідний натрапив мент... Одначе треба хоч на хвильку втихомиритись... Ах, чорт... Знов той осоружний цвіркун... Ну, щоб йому праве око, капосному, вилізло... А Хвидот як дихає, ніби підкульгує... Відблиск місяця сповз уже з посудника на землю. Володько не втримається. Він починає соватись, вертітись. Ні, він мусить дещо ще розпитати. Як же так? Всі все знають, а він один мов баран. Дай, Боже, хоробрости.

— Тату... — починає він тихо, обережно, мов злодій. Він щось вкрасти хоче. Так.

— Тааату!...

— Та спи вже, спи. Бач мати на нас гримає. Ще макогоном пожбурить.

— Тату?...

— Ну, чого тобі?...

— Я з Хвидотом недавно бачив ужа — і від цієї згадки Володька проймає острах. Шепче він це з тремтінням в горлі. Йому б страх як хотілося б пригорнутись щільно до батька, тісно обняти рученятами його шию. Але це тільки паненята так роблять. Він мужичиня. Йому не личать пестощі. Обнімати, хоч і батька — сором. То ще Хвидот може з матірю леститись, але ж він що. Сompляк малий. Він ще не виговорить букви л, ж, — каже в, з... Не виговорить ч, а каже ц... Володько найбільше, що міг дістати від матері, так то пару слів та погладження по голівці... А від батька і того ні. Батько лиш часом попругою через спину струсне... Ну, але то гіркі лестощі... Одначе Володько нікого так не любить і ніким так не гордий, як своїм татом... Тато! Його тата! Такого чоловіка не знайдеш ніде на світі. В цьому Володько свято переконаний.

— А де ж ти бачив того вужа?

— На Харитоновому полі, там за рівчаком. Хвидот не розпізнав одразу, що то таке. Хотів взяти його в руку. Вуж так лежить витягнутий, як палиця яка. Хвидот стоїть над ним і гукає: — Вoводьку, Вoводьку! Дивись! Ци то павка, ци то уд? От дурний. Правда? Я зараз крикнув. То уж! Тікай! І ми втікли. Чи уж кріпко кусає?

— Коли хочеш, щоб тебе заграбали в могилку, то спробуй.

— А де діваються вужі зимою?

— Зимою вони сплять по норах.

— А що вони їдять?...

— А що ти думаєш? Думаєш, вони такі жеруни як ти? Вони засипають і сплять. Їсти їм тоді не треба.

— Як то? Цілу зиму сплять і нічого не їдять?

— Розуміється.

— А правда добре було б, щоб усі вужі виздихали?

— Може і добре. Але щоб тоді їли чорногузи?

— А чорногузи не здохнуть від ужів?

— Нєє, це вже така тварина, що зїсть тобі і жабу, і вужа, після того чує себе так, ніби це були вареники з маслом.

— Тату, тату! Чому то чорногузів кличуть Іваном? А де вони діваються зимою?

— Бо так їх піп охрестив. А чому тебе кличуть шмаркачом? Бо так тобі личить. А на зиму вони відлітають від нас.

— Куди вони відлітають?

— У теплі краї. Знаєш, як наша мати печі тримається, так боцюни літа. Вони хотіли б, щоб завше було тільки літо, а у нас є й зима. От вони і летять того літа шукати деінде.

— Тату! А деж ті краї? Там ніколи не має зими? А чому? Де це?

— То далеко. Звідсіль не зобачиш. За морем. Багато птахів відлітає туди, але весною вони знову повернуться.

— От, там певно злетиться дуже багато птахів. Га?

— Розуміється. Але там є й такі, яких ми ніколи не бачимо. Чув про Жар-птицю? Ну от. У казках, правда? А там

вона в дійсності є. Бачив ти у того, що з катеринкою ходить та щастя розносить. У нього є попуга? Бачив? Це він купив і носить, а там вони по дерезах, як горобці гицають. Ще там є такі пташечки, як бджоли. Малюсінькі і блискучі. Вони звуться колібрі...

— Ох, Боже! — вирвалось зненацька у Володька. Йому аж дух заперло. Він аж помовчав хвильку.

— Це, мабуть, хороше. Така мацісінька пташечка. І несе вона яйця?

— Несе. Розуміється. Як маленькі горошинки.

— А чи є там і вужі?

— Ого. Та ще й які. Такі, що лигнув би тебе за один раз як суничку і навіть не облизався б. Там того гаду видимо-невидимо. Там і звірі хижі. Там є такий звір, що в нашу клуню не вліз би. Він зветься слонь. Такого слоня оговкали і ним їздять. Вишкрабається на нього з пять чоловіка і при. І той пре. Є там і леви, і тигри. Все то страшні та здоровенні звірюки. Не дай Бог попасти такому в пазюрі. Одразу поласує тобою і все. Там повно того...

— А чи є там і люди?...

— А де їх нема. Скрізь є люди. Лише дещо не такі, як ми. Чорні і губи у них, як у нашої корови Маньки.

— А їх тату, не поїдять ужі та слоні?

— Та, який біс. Людина такий звір, що й слоня зїсть. Вони мають завше при собі зброю. Рушниці, луки, сокирки.

— Далеко то є, тату?

— Ну, не близько. Ми з тобою наврат би, чи й доїхали.

— А я, як виросту, то поїду. Кудою туди їхати?

— То треба їхати водою, морями...

— А, а... А що то є море?...

— То є такий дуже великий став. Такий великий, що навіть другого берега не вглядиш. Туди стікаються ріки усього світу.

— А де там та вода дівається?

— Хм... — Тут і сам Матвій вже не знав, що відповісти. Чорт її знає, де вона дівається.

— Та, каже старий, у морі є така безодня. Така безодня, що туди вливається вічне вода... Та я її не бачив.

— А хто ж то бачив?

— Були такі цікаві, що бачили.

— А наша річка? Теж туди пливе?...

— Ні. Наша насамперед вливається до Гориню. Колись до Острога поїдем, то зобачиш.

— А коли ми до Острога?...

— Еге. Терпи, козаче, атаманом будеш... Колись поїдем.

— А той Горинь, куди тече?...

— Десь далі. Туди далі, на Полісся. Там є багна такі' а в багнах тих є річка Припять. Отуди десь... А Припять впадає в Дніпро...

— Дніпро? То мусить бути ширізна річка...

— Ну, нічого собі. Я бачив її. Зо-дві верстви впоперек буде... Як від нас до Мартинового хутора...

— Ой, юй, юй!... А де то є той Дніпро?...

— Та то там... Коло Києва.

— А що то є Київ?...

— То місто таке. Дуже велике місто і гарне.

— Місто? Хм. А де є те місто?...

— В Росії.

— А що то таке Росія?

— Росія то наша „родіна"*).

— Що то „родіна?"

— То є те місце, де ми родилися.

— Алеж, тату. Я родився в Дермані на Запоріжжу.

— То пустяк. Все одно. Для нас всіх це одна родіна — Росія. Росія дуже, дуже велика.

— То наша річка пливе, тату, в Росію. І чорногузи живуть у Росії? На нашій хаті чорногузяче кубло. Воно також належить до Росії?

— Все. Все. Геть усе. І чорногузи з кублами. І хати, і поля, і ліси, річки, небо, навіть ми, люди — все це належить до Росії.

— А кому, тату, належить Росія.

— Росія належить цареві.

— Цареві. А де він той цар?

— Ого, го, го!... Де той цар? Цар живе дуже і то дуже далеко.

— То мусить бути багатій той цар. А чому він не хоче дати німецькому цареві хліба? Чого вони хочуть воювати?

— А тобі хто це казав?

— А мама.

— Дурна твоя мама. Нічого вона не тямить.

Володькові така відповідь недовподоби. Одначе треба змовчати.

— А чого вони хочуть воюватися?...

— Це не наше діло. Що царі роблять, нам годі до того втручатися. Вони краще знають.

— А як ми щось робимо, то цар може до нас втручатися?

— Ну! То цар, а то ми.

— А коли б я розкинув чорногузам кубло, щоб вони не летіли до Росії, то цар мене бив би?

— Розуміється. Та ще й як. Скинув би попругу та по задку, та по задку.

— А я б йому сказав: — Ти халєра! Та вкусив би його за руку, та плював би на нього...

— Но, но-но! Ти но ніде такого не кажи. А чорногузів також не чіпай, бо від мене дістанеш налигачом. Ти знаєш, що розгніваний чорногуз може спалити хату. Коли йому знищать

*) батьківщина.

кубло, він тоді летить кудись на вогнище, принесе головешку з жаром і положить на стропі. Ну, синок. Спати! Досить!..

— І батько обернувся на другий бік.

Синок? Тато сказали, синок? Від цього приємно, тепло Володькові. Він просто щасливий. Рідко коли розмовляє з ним так батько, а до того щей синок. Ах, ах!.. — і малий горнеться калачиком, підкладає обидві руки під праву щоку, цілує щось, щось уявне, щось миле йому. Цілує в думці борадате, суворе батькове обличчя... „Вони все такі добрі, ті тато. Татові спина і руки болять, тому вони сердиті. Ну, як виросту, то я за них працюватиму“...

Володькова уява бушує. Вона ще далеко не задоволена.

Перед нею відхилені лише краєчки спокусливих завіс, за котрими така безліч всякої всячини. Море з безоднею. Страшні звірі, ужі, птахи. Чорні озброєні люди. Ріки. Дніпро. Росія. Цар. Иому ще страшенно хотілосяб розпитати батька про лебедів, які кублятьcя на нашій річці. Але!... Скільки то ще хотілосяб йому розпитати. Не хватилоб і ночі.

І думка знов вертається до чародійних гарячих країн, де живуть величезні слоні і крихішні колібрі. Де рикають люті леви, і де чорна людина з білими очима натягає тятиву свого лука з отруєною стрілкою, направлену в звіряче серце. Страшно, мабуть, там! А цікаво. Як би і собі туди. Ну, отже, досить Бог, йому колись пощастить...

Володько протяжно і уривно зідхає. Перед ним довга, блискуча стрічка річки, своєї дорогої з похиленими вербами, з раками і чорногузами... Перед ним яр, сосни. Він стоїть високо над усім, на якійсь горі й оглядає це величанське повне незрівнаних красот царство. Він спозирає на все те і панує над ним. Він сам є цар. Маленький, щасливий, вселюблящий і всім задоволений царок. І зненацька, Володько чує на своїй нозі щось холодне. Щось лізе, плютається. Глянув — уж! Страшний, здоровенний ужака. Володько здрігається і скрикує. Після цього розплющивши очі, отямлюється, і бачить, що нічого немає і що він в постільці. Він обертається на другий бік, так само підкладає під щоку обидві зложені долоні і, поворушивши кілька разів головою, починає швидко спокійно засипати. Ще перед сном бачить він якусь плутанину з Росії, ужів, чорногузів, море, але швидко все те никне й окутує його лише сон. Він досить набігався за день. Він досить страждав, радів, рвався. Його життя — життя комашки, що будує собі щось, не знаючи для чого це і для кого. Але в усьому тому чути вічний святий закон, залізну льоґіку та пристрасну величну красу.

(Далі буде).

Фридрих Мукерман, Т. І.

Чорт*).

Нинішне покоління вже не знає Бога! Якжеж воно може знати щонебудь про чорта?! Невже ліберальна, зісвітчена Европа в силі збагнути потвору?!

Переді мною книжечка, яка представляє в образах більшовизм. Знимки, які в ній поміщені, віродостойні без найменшого сумніву. На тих знимках — трупи! Трупи такі страшенно гидкі, такі пошматовані і порозривані, що кожного жахом проймає!

Поширіть но ту книжечку, подбайте, щоби ті картини пішли по всіх ілюстрованих часописах. Европа буде говорити, що це якась сензація, що це якесь доцільно придумане обманство!! І Европа мусить так казати: *вона не вірить в Бога і тому нічого не знає про чорта!*

В 9. ч. берлінського часопису „Das Kleine Journal" оповідається про одну розмову між Ратенау-ом і Радеком. Ратенау пояснював цьому Радекові, що перший наслідок більшовизму в Німеччині — це передусім загибіль відразу 20 міліонів німців. Радек тоді так відповів Ратенауові: „Цеж цілком зрозуміле і правильне. Одначе ми, більшовики, волієм опанувати радше 40 міліонів, ніж ніколи 60 міліонів німців"!

Таке каже сатана! Але Европа його не розуміє. У тій самій газеті ми читаємо: „Ратенау думав, що чейже не слід серіозно брати те, що сказав більшовик Радек"! Очевидно. І на жаль нині Европа так думає. Так думає сила силенна німецької інтеліґенції: вона під нинішню пору захоплюється більшовизмом!

Ті нинішні люди вже нічого не знають про Бога! Хіба ж вони можуть знати щось про чорта?! *Вони навіть тоді не повірять, хоч би хтось із мертвих воскрес!*

Чудо Бога і тайна сатани разом злучені! Хто заперечує чудо Бога, той не в силі збагнути тайну сатани!

Ах, коли би я міг післати ті рядки тим промисловцям, що якраз у цій хвилині балакають з найбільшим оживленням з чортом [1]). Вони балакають з чортом, як би то можна з ним робити гарні гешефти в Европі.

---

*) Подаємо в перекладі до глибини зворушуючу статтю о. Фр. Мукермана Т. І., написану з нагоди поїздки німецьких промисловців до Москви. О. Ф. Мукерман — це один з найвизначніших і найблагородніших німецьких священиків, знаменитий публіцист. Він знає дуже добре Росію — сам пробув рік у Підвалах Чеки. „Статтю, яку подаємо в перекладі, ми взяли з кат. місячника „der Gral", зш. 7., 1931 р. *Ред.*

[1]) Більшовики переводять „пятилітку" головно за гроші американської, німецької і французької буржуазії, яка не в силі зрозуміти, що дула більшовицьких гармат, вироблюваних при її фінансовій і технічній співучасті (інженери і кваліфіковані робітники з буржуазних країв!) звернуться проти капіталістів! *О. Ц.*

Може хтось скаже: та вони гарні люди! Хай буде! Але в мене вони не мають ніякої вартости! Вони для мене у тій хвилині символ отого „економічного думання“, що вже від десятків літ не має *ніякої взагалі ідеї крім ґешефту!* Ті люди знають тільки *числа і вагу!* Люди, наділені „економічним способом думання“, вже давно стратили всяку ідею! Якжеж вони могли зрозуміти таких людей, в яких як-неяк ще щось таке, як ідея, є! Якжеж вони могли зрозуміти більшовиків, в яких є ідея, ідея *сатани,* ідея *ненависти,* ідея люциперового *бунту* проти Бога, ідея *самого пекла!*

Люди „економічного способу думання“ не мають ніякого поняття про Бога і тому вони не мають також ніякого поняття про людину! Вони ж мусять нині признати, що вони своїми ділами проречисто доказали, що забули людину, людину, створену на образ і подобіє Боже! Таж їх обсяг „економічного ділання“ і взагалі їх горизонт був такий тісний. Хто ж їх міг був навчити, що погано раціоналізує той, хто при калькуляціях забуває людину?! Хто ж їм міг сказати, що та раціоналізація і бюрократизація, яку вони переводять у свойому промислі — це ще далеко не лікарство на *всі недомагання життя?!* Хто їх міг цього навчити? Та велика їх духова обмеженість і той матеріялістичний світогляд, який облогом залишав духове життя?! Але кінець кінців — вони забули людину! Так воно склалося! І вони вже ніколи не думали про тайну людини! Вони навіть подбали, щоби про такі речі не думати! Бож тайна існування людини — це тайна Бога! Тайна Бога — це тайна сатани! Хіба ж вони тепер думають, що таке Бог, людина, сатана?!

І ось нині вони сидять за одним столом зі сатаною! І попивають з ним кахетинське вино і обжираються кавяром! І думають, наче вони *розумні!* Та ж порівнання годі найти, які вони обмежені! Вони щораз більше обмежені! Вони наче мають дошку перед собою: Вони не бачать сатани! Вони не бачать цього сатани, якого Достоєвський називав „хитрим духом“! Отой їх пир зі сатаною — це, як каже Павло — остання відслона тайни зла: *спадкоємці европейської культури сидять за одним столом разом з варварами!*

Нам тут іде не про господарські справи і не про політику! Робіть союзи, з ким тільки завгодно! Не те нас тут журить! Але союз зі сатаною — це удар також і в нас! Союз зі сатаною — це стара тема всіх письменств! Це Фавст, що іде об заклад з чортом! Цеж остання, жахом проймаюча дійсність! Цеж є ідея: *ідея служби сатані!*

Та щож, коли Ви вже не маєте ніякого поняття, що взагалі може існувати щось таке, що називається ідея! Як тут не кидати *вогнем в словах,* коли відчуваєш, що на Европу мчить *потвора жахливіша* від усього, що колинебудь людство пережило! *Нікого нема, хто має очі, хто це бачить?!*

Куди ж ділася у тій хвилині християнська преса?! Вона друкує статті про Росію, про совіти, про 600 тисяч тих, що серед

жахливих страждань рубають ліси Чортових островів, на Кемі і в Карелії. Ті нещасні цілком опускають руки в зневірі або кричать до зір, до неба: „Деж Бог, що дозваляє на це?!.“

Так! Наші часописи повідомляють про те й опісля містять фейлєтони... про конкурси краси, з фотографіями, достойними захоплення! О мій Боже! Хіба ж нема інших фотографій, які би нині необхідно треба показати людям?! *Один Бог знає,* що воно таке! Іноді мається враження, наче християнство також безвиглядно згуманізоване і зісвітчене, наче також християнство не вірить вже в чорта, наче, во істину, воно стало якимсь проблєматичним християнством!

Якжеж Вам вірити в Бога, коли Ви вже не знаєте чорта! Коли Ви не знаєте, що таке Добро і що Зло! Хіба ж нікого нема, хто уявляє собі, що над нами повисло?! Що мусить прийти, вже тільки тому, що велика частина нашої інтелігенці захоплюється більшовизмом?!

Гей Ви, інтелігенти! Коби то Ви схотіли бодай піти за наукою до робітників! І хай ті робітники будуть навіть „марксисти“, згуртовані у вільних союзах. Навіть у них є якийсь вироблений господарський змисл і навіть *вони розуміють,* чим їм грозить більшовизм! Таж ті соціялісти мовчки проковтують і будову нових воєнних кораблів і заборону фільмів, виготовлених на основі повістей Ремарка[1])! І чому ж то вони таке роблять? Тому, що навіть вони бодай неясно відчувають, що тут іде про щось *вище* і більше, про оборону основ нашого існування. Але, Ви інтелігенти, щож Ви знаєте хоч би про господарські справи, Ви, що ніколи господаркою не займалися?! Що?! І що Ви знаєте про Бога і про чорта після Вашої десятилітної діяльности, веденої в дусі лібералізму?! Алеж сьогодні мусимо знати всю правду про Бога і про чорта! Отже дальше! Я мушу ще дещо сказати, хоч би яке воно було тверде і яке незвичайне! І я буду гово-

---

[1]) Тут мова про те, що німецькі соціял-демократи не виступали проти будови нових воєнних німецьких кораблів і проти заборони фільмів Ремарка. Вони взагалі заняли „пилатове становище“. Соціялістичного „раю“ вони не збираються заводити після цього, що зробили більшовики. Признати свої помилки вони не мають відваги. Очевидно, що вони не зможуть протиставитися більшовизмові. Бож більшовизм — це послідовна, до кінця доведена ідеольоґія Маркса, батька соціялізму, що як в Росії, так і всюди був предтечею більшовизму. Соціялізм — це Маркс в теорії, комунізм і більшовизм — це Маркс в дійсності! Те саме відноситься також і до наших українських соціялістів і радикалів. Їх сміливо слід назвати — „небільшовицькі більшовики“! В боротьбі між Богом і чортом, між Добром і Злом — може перемогти тільки: або Добро або Зло. Але ніколи якесь „Зле Добро“ або „Добре Зло!“ Тут нема середини: тільки або, або! Але чому заборонювати Ремарка, скаже хтось? Таж це такі „гарні“ твори! Твори Ремарка це документи, важні для педаґоґів, для зрозуміння зломаної війною молоді. Алеж тих книжок ніяк не вільно дати до рук „масам“. Бо Ремарк — це песимізм, який все розкладає. Такий песимізм викликує тільки руїну, або більшовизм, або анархію. В кожному разі доводить до розпуки, в якій пропадає всяке почуття людської гідности. „Ремарк хорий і Німеччина також хора. Це ми розуміємо, на це ми звертаємо увагу — каже о. Ф. Мукерман“. („Der Gral“, 9., 1931.). *О. Ц.*

рити, хоч би мені доводилося промовляти перед самими філістрами, які сердечно голосять над скороченими платнями. Вони забули, що по Німеччині і по цілому світі розбрилися міліони емігрантів, яким пропали родинні маєтки, яких дітей замучено, яких прогнано з їх осель! Вони живуть серед нас! І ми їх не бачимо, ми їх не чуємо, ми не в силі збагнути їх тривоги, ми не розуміємо мови їх тугою овіяних очей! Чомуж ми їх не розуміємо? Чому? Тому, що ми філістри і міщухи, що ми люди, які з европейської культури ще стільки саме знають, що вона мусить давати театр, очевидно також кіно, й освіту, університети і гарні обіди!!! Ми плачемо: — нам скоротили платні!!!

Чекайте тільки! Колись бували мандрівки народів: дикі варвари вдарили на Европу. Це були гуни. Вони їли мясо, скрушене під сідлами. Нині приходять мандрівки народів в господарстві. Нині Джінгісхани сидять у фінансах. Сьогодні маємо Г. П. У. — продовження *Чекі!* Чекайте тільки бездільно і жийте так з дня на день, поки Вам не прийде кінець!!! Я своє сказав!

Мій зір блукає і тут, і там близько і далеко! Дзвони дзвонять, як колись дзвонили. Вірні співають свої радісні пісні. Епископи благословлять і священики розгрішують людей. В державі іде дальше своїм старим шляхом боротьба між партіями: *завсіди довкола корита з наживою!* Тут протекція, там корупція!

Алеж що це все в порівнанні з тим, що над нами повисло, що тяжкою зробило атмосферу, якою віддихаємо! *Невже нікого нема, хто це бачить, нікого, хто це чує?!*

Недавно зустрів я в Парижі одну стареньку росіянку. Тричі була засуджена на смерть. Якось чудом остала серед живих. Трагізм цього, що пережила осінив її лице невисказаною привабою доброти. Ніколи я ще не бачив такого гарного жіночого лиця. І вона мені сказала тільки те: *Розкажи світові, що чорт є...*

І ось під гомін великодніх дзвонів пишу про сатану. Таж нині переможені смерть і сатана! Тільки, що велика пятниця всесвітної історії інакше виглядає, ніж літургія церковного року. В 1934 р. не буде в Росії ані *одного храму для богослуження!* Так каже державний закон. В 1934 р. не буде в Росії ані *одного священика, ані одного представника* трансцендентної релігії. *Бог мешкатиме в підземеллі! А в кремлі регочеться сатана!..* Хібаж це не Велика пятниця історії?! І німецькі промисловці спекулюють з чортом для серебреників... І здеморалізована світова політика приневолює народи, повні зневіри і розпуки до таких *Юдиних договорів!*

Переклав *О. Ц.*

Post scriptum.

Наше громадянство, особливо інтелігенція, ніяк не має живого зрозуміння, що таке Добро і Зло. Докази на те: 1) Проф. К. Студинський, відомий радянофіл займав до недавна становище голови Наук. Тов. Шевченка. Він своїх радянофільських симпатій не скривав — він післав в часі процесу Єфремова телєграму до предсідника суду, яка скріплювала обвинувачення проти цього

діяча („Діло" ч. 45). Але він надалі лишався головою нашої найповажнішої наукової установи. Він навіть став містоголовою в одному дуже поважному комітеті. Проф. Студинський, колись як стовп християнсько-суспільної партії висилав телєграми до св. Отця і цісаря, нині він висилає телєграми до рев. трибуналу в Харкові! А наша преса занимала до цього „просто занадто вибачливе" становище і „лагодила якомога свою критику" таких виступів („Діло" ч. 45)! Вона лила оливу місто кидати вогонь! 2) Наше жіноцтво на зборах „Союзу Українок" відкинуло без дискусії справу протесту проти нового подружого закону, опрацьованого ліберальними польськими вченими. Наше жіноцтво присвятило свою увагу „економічній крізі". А звідки пішла та кріза? Та з крізи духа. Але наші пані ще цього не розуміють. На тих зборах були також члени „Марійського Т-ва Пань". Деж вони тоді були? Що? Очевидно вони боялися двох суфражисток. Але проте містять собі автореклямовий звіт зі своєї діяльности. А наша католицька преса нічого, наче її редактори поглухли і посліпли! 3) Наша кат. періодична преса впадає у дві крайності: одна зі злобою, іронією і цинізмом — сипле піском в очі другого. Вона ввесь час воює негацією! Її улюблена тема боротьба... з византійством! Другі ж кат. органи замало рішучо і замало енергічно виступають в обороні справ, звязаних з релігією, моралю й етикою. 4) Молоді критики, які вважають себе „католиками, повними святого гніву й обурення", воюють не з „Вікнами", не з „Новими Шляхами", але... з „Дзвонами"! Мовляв, що таке „Дзвони", коли ми (з великої букви) в них не працюємо! А католики добрий нарід — все приймуть! Тож чому не побити шибок в „Дзвонах". Ось тобі ідеалізм! І відвага! І розум! Одним словом так, як в декого з праських докторів!

Пригадуємо, що дуже влучну аналізу більшовизму з української державно-національної точки дав ще в 1925 р. В. Кучабський: „Більшовизм і сучасні завдання українського заходу". Прочитайте цю книжку! *О. Ц.*

Др. Василь Кучабський.

Вага і завдання Західно-української Держави серед сил Східної Европи на переломі 1918|1919-ого року.

(Продовження).

Якаж була на зясованому досі загальному підложжу діяльність західно-українського уряду, які були його державно-конструктивні зусилля й досягнення?

Після короткого побуту в Тернополі безпосередно по здачі Львова, де доручено в грудні 1918 президію „Тимчасового Дер-

жавного Секретаріяту“, себто кабінету міністрів, на місце Дра Костя Левицького Дрові Сидорові Голубовичеві,[1]) — який займав цей новий пост аж до упадку Західно-Української Нарадньої Республіки, — пересилився західно-український державний провід на підставі принятого ще у Львові рішення „Української Національної Ради“ до Станиславова[2]), де знаходилася фактична столиця цієї республіки аж до її кінця.

Тепер була вже теж і найбільша частина віденської „Екзекутивної Делєгації, на чолі з Дром Евгеном Петрушевичем в краю, а що вже переведено також і доповняючі вибори до „Української Національної Ради“ — за виїмком тих міст і повітів, які лежали в полосі воєнного фронту, — то приступлено в січні 1919 до остаточного управильнення найвищих державних органів Західної України „Українська Національна Рада“, себто парлямент, складалася тепер із 150 членів слідуючих категорій[3]): 1. з колишніх членів австрійської палати панів, 2. з колишніх послів до віденського парляменту, 3. з колишніх галицьких і буковинських послів до сойму, 4. з відпоручників усіх західно-українських партій, 5. з осіб, яких ця „Рада“ кооптувала була з ріжних причин ще у Львові[4]), і вкінці 6. з вибраних додатково в днях 22—26. листопаду 1918. послів від тих повітів і міст, де вибори не були уможливлені воєнними подіями. Поляки бойкотували західно-українську державну справу, жиди і німці не робили зі своїх прав ніякого вжитку, щоб на випадок здобуття Східної Галичини поляками не наразитися на їхню помсту, і в наслідок цього „Національна Рада“ складалася виключно з українців[5]). По соціяльному положенню переважали в ній середнозаможні селяни, далі священики і вкінці представники світської інтелігенції. З партійно-політичного огляду стояли на першому місці національні демократи[6]), за ними йшла радикальна партія і вкінці соціял-демократи. Крайну лівицю уявляла з себе „Селянсько-радикальна Група“ на чолі з Дром Кирилом Трильовським, яка тільки-що відкололася була від решти радикалів[7]). Цілий характер „Національної Ради“ був отже помірковано демократичний і ліберальний. Перегони в напрямку на соціяльну демагогію — а це було в тому часі вельми характеристичне для російських і наддніпрянських обставин — не були в західно-українському нарляментаризмі покищо занадто помітні. Акція Дра Кирила Трильовського і чимраз більше отверте вигривання соціяльно-революційної демагогії проти поляків вказували вправді, куди віяв вітер на будуче, але покищо навіть „селянські радикали“ Дра Кирила Трильовського були більш націоналістами ніж

---

[1]) Лозинський, op. cit. ст. 61.
[2]) Лозинський, op. cit. ст. 62.
[3]) Лозинський, op. cit. ст. 62.
[4]) Лозинський, op. cit. ст. 42.
[5]) Лозинський, op. cit. ст. 62.
[6]) Від березня 1919 називали себе націонал-демократи „Трудовою партією. Лозинський op. cit. ст. 62.
[7]) Лозинський, op. cit. ст. 62.

соціяльними радикалами[1]). Боротьба західних українців проти поляків була отже не соціяльною, лиш національною революцією і ціле питання було лиш у тому, чи урядові вдасться зберегти державну справу на цій площині теж і на далі.

Питання Голови держави розвязала тепер „Національна Рада" в той спосіб, що наділила 4. січня 1919 правами Голови держави зложений з девяти членів „Національної Ради" „Виділ Української Національної Ради", який вибрано на час урядування самої ж „Ради" й поставлено під предсідництво президента „Національної Ради"[2]). Цей президент — ним був Др. Евген Петрушевич — отримав осьтак найвище репрезентативне достоїнство в новій державі і займав його аж до упадку республіки. Але вже сам факт девятичленного колєктиву в ролі Голови держави доказував, що Західна Україна не мала ні одного громадянина, який годився б на те, щоб яко найавторитетніша одиниця стояти в центрі західно-українських державних змагань. Свідчило це про цілу систему організації верхового проводу держави: місце одиничної відповідальности за політику й події й цілу будучу судьбу народу займила колєктивна безвідповідальність, бо принцип публичної відповідальности громадян був серед цієї суспільности взагалі за слабий.

Рівночасно зреорґанізовано президію „Національної Ради"[3]), вирішено форму проголошування законів республіки і розпорядків державних секретарів і вкінці принято ще цього ж самого дня закон про недоторканість членів „Національної Ради"[4]).

„Тимчасовий Державний Секретаріят" зробив тепер місце законним порядком кабінетові, який утримався під предсідництвом Дра Сидора Голубовича з малими змінами аж до кінця республіки[5]). Це був кабінет націонал-демократів і ради-

---

[1]) Пор. програмову промову Триловського з 5 лютого 1919. В ній не було нічого крім вимагання твердшої державної й військової організації, відплати за польські репресії західно-українськими і поборювання більшовизму, який занадто легковажено. („Република", Станиславів, ч. 5 з 7 лютого 1919).

[2]) Членами „Виділу", яких вибрано 4. січня 1919, були: президент „Національної Ради" Др. Евген Петрушевич (нац. дем.), Др. Лев Бачинський (рад.), Семен Вітик (соц. дем.), Др. Антін Горбачевський (нац.-дем.), Гриць Дувіряк (рад,), Др. Михайло Новаковський (безпартійний), Др. Теофіль Окуневський (нац.-дем.), Омелян Попович (нац -дем.), Андрій Шмігельський (рад.), о. Др. Степан Юрик (нац.-дем.). Лозинський. op. cit. ст. 63.

[3]) На президента „Національної Ради" вибрано Дра Евгена Петрушевича, на його заступників Дра Льва Бачинського, Семена Вітика, Омеляна Поповича й Андрія Шмігельського, на секретарів Дра Степана Витвицького, Степана Сілецького й Осипа Устияновича (Лозинський, op. cit. ст. 63).

[4]) Лозинський op. cit. ст. 63—64.

[5]) Склад кабінету був слідуючий: президент і рівночасно державний секретар торговлі і промислу Др. Сидір Голубович (нац.-дем.), закордонні справи: Др. Василь Панейко (нац.-дем.), без портфелю, Управитель державного секретаріяту закордонних справ (на місце Дра Панейка, якого виделєгувано на Мирову Конференцію в Парижі): Др. Льонгін Цегельський (нац.-дем.), внутрішні справи: Др. Іван Макух (рад.), війна: полковник Дмитро Вітовський (рад.), судівництво: Осип Бура-

калів при сильній співучасті безпартійних фаховців. Якщо взяти під увагу не ті міністерства, які функціонували просто в силу австрійської рутини, тільки ті, яких ведення вимагало в даних обставинах великої творчої здібности — як ось нпр. закордонні і військові справи, — то цей кабінет — він був одиноким, на який це громадянство взагалі було здібне спромогтися, — був у всякому відношенню надзвичайно слабий. Він складався з пересічних мірнот, світлих умів у ньому не було, — і в цьому важко помстився на Західній Україні занадто низький інтелектуальний і фаховий рівень її інтелігенції в попередніх десятиліттях. Це правда, що західно-українські міністри здебільша не були нічим гірші від пересічних міністрів інших новоповстаючих у тому часі „національних держав". Але це порівнання є нестійке й нічого не говоряче, бо інші „національні держави повставали з ласки загально-европейської конюнктури; вони не засновували себе самі, вони отже не були вислідом власних творчих зусиль народів, не були в наслідок цього справжніми державама в повному цього слова розумінню, — і для цього, щоб „державність" із чужих рук приняти — а не створити, — годилися, розуміється, й найбільші мірноти. Але — як уже було згадано — Західна Україна була одинокою національною державою, яка могла в тогочасній Европі повстати виключно з власних творчих зусиль народу, так що коли б вона осьтак повстала, то вона булаб одиноким у тому часі прикладом справжнього заснування нової держави, а з таким завданням упоратися може з природи речі тільки політична талановитість, якщо не ґеніяльність провідників народу. Цілий же примітивний, півінтелігентний характер духового і політичного життя західноукраїнської інтеліґенції в попередніх десятиліттях був — як уже згадувано — крайно несприятливий тому, щоб на чоло громадянства вибивалися дійсні талани, і навпаки був крайно сприятливий для того, щоб до „проводу" доривалися мірноти. Ніяке бажання „Наполєона", чи „диктатора" не могло Західній Україні на такому загальному грунті нічого помогти, бо все-одно, чи громадянство „бажало" „диктатора", чи ні, сам його низький рівень засуджував дійсно талановиті одиниці на повну безвпливовість, і навіть, коли б проклямовано когось „диктатором", то ним все-одно стала б якась — відповідаюча загальному ґрунтові — пересічна мірнота, котра допровадила б західно-українську справу точ-в-точ до такої самої катастрофи, що й зложені з пе-

---

чинський (нац.-дем.), освіта й віроісповідання; Др. Агенор Артимович, комунікація, почта, телєграф: Іван Мирон, замельні справи: Михайло Мартинець, публичні роботи: Маріян Козаневич — чотири останні бувші австрійські вищі урядовці, безпартійні (Лозинський, ор. cit. ст. 64). Пізніші зміни в кабінеті були слідуючі: державним секретарем військових справ і рівночасно шефом генерального штабу став 13. лютого 1919 полковник колишньої австрійської служби Віктор Курманович. А що він був занятий в Головному Командуванню армії, то наказним керовником цього державного секретаріяту був отаман Петро Бубела. 10. березня 1919 прийшов на місце Дра Льонгіна Цегельського Др. Михайло Лозинський, (Лозинський, ор. cit. ст. 64—65).

ресічних мірнот парляментарно-демократичні колєктиви. Як у зясованому вище загальному характері організування західно-українського „державного" механізму в низах, так теж у пересічності, мірності, неталановитості верхів цього механізму виявлялася осьтак органічна слабість західно-української державности, слабість, яка корінилась в низькій загальній вартості тієї „провідної" верстви, якою була на Західній Україні її інтелігенція в десятиліттях перед 1918-им роком, так що того, що було пропущене й прогавлене десятиліттями передтим, не можна було, розуміється, вже наздігнати в одному, рішаючому, 1918—1919-ому році, — році не наук і приготовань, тільки творчого чину і завершень.

Якаж була законодатна діяльність отого вище схарактеризованого державного проводу?

Після принятих ще у Львові законів про державну адміністрацію й судівництво, які реституували в цілості австрійське законодавство, заміщуючи лиш давні інстанції відповідними західно-українськими, управильнено 13. лютого 1919 підстави шкільництва. Шкільництво підлягало передтим по найбільшій його части краєво-автономічним управненням Галичини. Тепер проголошено всі публичні школи на області цієї Народньої Республіки державними, а їхній вчительський персонал державними урядовцями. Викладовою й урядовою мовою всього цього державного шкільництва стала українська. Але національним меншостям признано право на власне шкільництво і дозволено теж закладання приватних шкіл.[1]) Вкінці проголошено 15. лютого 1919 українську мову урядовою так у внутрішному, як і зовнішному вжитку властей, але меншостям признано право вживання їхньої матірної мови перед властями.[2]) Державні секретаріяти не відступали ввесь час від політики притягання польських урядовців і фаховців до західно-українського державного будівництва.[3]) Дехто з поляків теж і покористувався цим, але спокутував це пізніше, після здобуття Східної Галичини Польщею, втратою посад і іншими неприємностями.

На звичайну міру парляментарної діяльности доконав отже західно-український парлямент на загал немало позитивного. У всьому навязував він до колишнього австрійського порядку й не наслідував в ніякому відношенню ні російської, ні наддніпрянської революції, тільки лиш обережно переводив найконечніші реформи, і якраз оця поміркованість у перебудові привичних і до того часу себе добре оправдавших життєвих обставин свідчила, що серед західніх українців всеж існував не лиш здоровий розум, але й громадський змисл і здібність до самоврядування, — вартости, яких у тому часі наддніпрянцям

---

[1]) Лозинський, op. cit. ст. 65.

[2]) Лозинський, op. cit. ст. 65.

[3]) Marya Jehanne Wielopolska (Janowska), Gontowszczyzna. Wspomnienia z rebelji ukraińskiej w Małopolsce Wschodniej, Poznań 1925, ст. 32.

цього бракувало.[1]) Але не можна спускати з ока, що ця сама по собі державно-будуюча поміркованість щойно тоді була б для краю добродійством і свідчила б про державнотворчу здібність західно-українського парляментаризму, коли б вона була висловом цілої політичної системи, себто коли б парлямент не тільки творив наче б то по інтенції поміркованi закони на папері, а ще й коли б у нього був виразний погляд про необхідність вкладення дійсного життя громадянства скрізь на місцях у поміркованi рямки і межі і коли б у нього була незломна владна воля здійснити це безоглядним переможенням усіх поміркованому законові суперечних місцевих надужить, — іншими словами: коли б цей парляментаризм на ділі зумів перепоїти духом свого поміркованого законодавства теж і ціле дійсне життя країни. Такого виразного погляду про конечність загнуздання громадянства державою і такої незломної волі це дійсно зробити в західно-українського парляментаризму на жаль не було. Поміркованість його в значній мірі лиш паперового і на уклад дійсного життя не впливаючого законодавства була отже висловом не так виразної якоїсь політичної думки і владної якоїсь політичної волі, як радше висловом рутини, висловом механічної привички до чисто опортуністичної поміркованости з австрійських часів, ба що більше! висловом безрадности, яка задля нездібности справді опанувати життя, по інерції дає органічному розвиткові реального життя країни вільний біг, ховаючися наче б то за „поміркованість“ невтральности. Така невтральна „поміркованість“ рутини і безрадности завше була признакою „йдучих на зустріч бажанням народу“ урядів напередодні масових революцій — і це й була ситуація західно-українського парляментаризму на переломі 1918/1919-ого року. Неопановане волею „поміркованого“ уряду реальне життя Західної України на ділі несло цю країну без уваги на її „помірковане“ законодавство в революційний радикалізм під поверхнею „поміркованого“ ладу, — і цей біг життя в напрямку на розклад проявляв себе у поступах корупції в державному і воєнно-етапному апараті на місцях з одного боку, а з другого в поступах анархічного бун-

[1]) Західно-український історик того часу, Лозинський (op. cit. ст. 66 і 67—73) вважає конечним особливо оправдувати цю західно-українську нехіть „тримати крок“ з наддніпрянською революцією. Він пояснює її тим, що західні українці чекали аж соціяльно-політичні відносини на Наддніпрянщині устабілізуються, щоб їх пізніше наздігнати. Але це пояснення суперечить тому, що пізніше західні українці вперто настоювали на їхньому домаганню відрубного положення їхнього краю без уваги на його приналежність до одностайної всеукраїнської держави, якої вони ідеольогічно бажали. Значить: це домагання галицької окремішности було викликуване й оправдувалося страхом, щоб не попасти в хаос, нехіттю до безмежного радикалізму й принципіялізму наддніпрянців. Біда була лиш у тому, що західні українці не мали ні відповідного ширшого горизонту, ні енергії, щоб теж і від Наддніпрянщини вимагати рішуче „закінчення революції“ й стабілізування внутрішнього ладу на старих, революцією знищених, російських правних підставах яко таких, які там були якраз під рукою.

тарства й соціяльної демагогії серед нижчих мас населення і конспірацій на тему „перевороту“ й „заведення мілітарної диктатури“ серед армії.

Доказом правильности всієї цієї оцінки західно-українського парляментаризму було це, що, нездібна „настроїв“ краю опановувати й формувати, „Національна Рада“ небаром побачила себе зневоленою серед своєї власної безпорадности „бачніше прислухуватися до бажань народу“, як це знайшло свій вислів у чимраз радикальнішому і навіть чимраз більше демагогічному відтінку її дальшого законодавства.

Прийшло це до слова в останній сесії „Української Національної Ради“, яка тривала від 25. березня до 15. квітня 1919 й уявляла собою останню фазу західно-української законодатної діяльности. Замітний тут передусім ліво-демократичний, на принципах абсолютної аритметичної пропорціональности побудований, державним інтересам Західної України ніяк не відповідаючий, бо викликуючий партійне розбиття й кидаючий владу держави на будуче на поталу якраз найскрайнішим і найбільш демагогічним клікам — закон з 15. квітня 1919 про будучий, вже з конституції вийшовший парлямент. В цьому законі узгляднено вимоги жидівських організацій, з поляками ж контакту не осягнено[1]. Законодатним органом Західної України мав стати згідно з цим законом вибраний на підставі загального, рівного, прямого і пропорціонального виборчого права горожан обох полів **С о й м.** Активне виборче право отримували громадяни з укінченим 20-им, пасивне з укінченим 28-им роком життя. Сойм мав складатися з 226 послів, з цього 160 українців (70, 8%), 33 поляків (14, 6%), 28 жидів (11, 9%) і 6 німців (2, 7%). Цей національний склад гарантовано тим, що вибори мали відбуватися після національних курій[2]. Відношення між голосами, киненими на поодинокі партійні виборчі листи мало рішати про партійно-політичний склад національних представництв[3]. Без уваги на війну з Польщею шанували отже західні українці право поляків на власне представництво в західно-українськім парляменті, відповідаюче чисельній величині польської меншости. Теж і це свідчило про існування державного інстинкту між західними українцями. Адже їхня країна була в значній мірі національно мішаною областю. Братися за безпощадне нищення національних меншостей означало б відвертати державні енергії від будуючих завдань і спрямовувати їх на цілком безплодну ділянку, бо всі досвіди в Европі

---

[1]) *Лозинський,* op. cit. ст. 89.

[2]) Українські виборчі округи були слідуючі: Перемишль 12 послів, Львів 22, Золочів 13, Тернопіль 9, Бережани 12, Чортків 12, Коломия 14, Станиславів 20, Стрий 12, Самбір 13, Сянік 9, Буковина 12. Польські й жидівські виборчі округи були слідуючі: Тернопіль-Золочів-Бережани 10 поляків, 6 жидів, Львів 7 поляків, 5 жидів, Станиславів-Стрий-Чортків 6 поляків, 7 жидів, Коломия-Буковина 1 поляк, 4 жидів, Самбір-Сянік-Перемишль 9 поляків, 5 жидів Німецьким виборчим округом була ціла західно-українська область: 6 німецьких послів. (Л о з и н с ь к и й , op. cit. ст. 90).

[3]) Л о з и н с ь к и й, op. cit. ст. 89-90.

наглядно вже доказали були, що в даній історичній добі насильне знищення чужонаціонального елєменту було справою безнадійною. Маючи ж до вибору поміж переміненням значного відсотку населення в заїлих ворогів держави, саботуючих її внутрішні будуючі змагання й інтригуючих проти неї в закордонній політиці, і поміж спробою улекшення чужонаціональному елєментові того, щоб він станув на становищу українського державного інтересу і вніс у загальну культуру державну — а з тим і в національно-українську культуру — ті позитивні вартості темпераментности, освічености, оглади, які він у собі ніс, — маючи до вибору між такою ділємою, дійсний державно-творчий розум мусів рішатися не завношенням безнадійної внутрішньої распрі в державне життя, тільки за плеканням державної солідарности всього населення. Коли б це останнє Західній Україні на будуче вдалося, то по всім даним було б цією державно-політичною асиміляцією заініціоване теж і національне зукраїнщення чужонаціонального елєменту і то по всій імовірності на протязі розмірно короткого часу двох-трьох поколінь.

Далі вирішив закон з 8. квітня 1919 про права й обовязки горожан на Західній Україні підстави західно-українського державного горожанства. Згідно з цим законом ставала західно-українським горожанином кожна особа, яка мала право приналежности в одній з громад Західної України. Одначе кожна особа могла до 20. травня 1919 оптувати на користь якоїнебудь іншої держави, і тоді вона вважалася чужинцем. Ця постанова мала на меті уможливити в першу чергу полякам увільнитися від обовязків західно-українського державного горожанина. З уваги ж на злуку між Західною Україною і Наддніпрянщиною — про що далі буде ще мова — наділив цей закон правом західно-українського горожанства теж наддніпрянських громадян, поскільки вони отримали приналежність до якоїсь західно-українсьої громади[1]). Пробивався в цій постанові в відношенню до спільної галицько - наддніпрянської державности здоровий змисл опору проти механічної централізації й нівелювання своєрідности поодиноких українських земель на будуче, отже змисл для органічного, територіяльні особливості зберігаючого державного будівництва. Був у цьому деякий завязок свідомости про конечність гегемоніяльного положення тих областей української землі в відношенню до всіх інших, які несли в собі найвищі державно-творчі вартості. Але — як і у всіх інших відношеннях — західно-українська політична думка не була додумана до кінця: пасивне бажання збереження територіяльної окремішности не було — як це буде вияснене далі — доповнене активною волею оформлювати позитивними вартостями Західної України теж і інші — наддніпрянські — землі, і тому цей сам по собі здоровий інстинкт плекання територіяльних своєрідностей, нерозвинений як слід у позитивному, гегемоніяльному напрямку, засуджував За-

[1]) Лозинський, op. cit. ст. 91.

хідну Україну на безвпливовість у загально-українській державній справі і замість скріплення життєвих державно-творчих сил України в цілості вів навпаки до **ослаблення** всеукраїнської державної справи.

Рівночасно нараджувалася „Українська Національна Рада“ теж і над законом про земельну реформу, який принято 14. квітня 1919. Цей закон виходив з ріжноманітних міркувань. Земельні відносини на Західній Україні були дійсно крайно нездорові, селянство здебільша не мало достаточних наділів грунту, або й було безземельне. Але різкість цього закону була наслідком впливу наддніпрянської аграрної революції, як теж тієї обставини, що велика земельна посілість була майже виключно в польських руках. В виду непримиримости, з якою поляки поборювали Західну Україну й конспірували проти неї видавалося справедливим теж і в економічному відношенню не брати ніяких зглядів на цього противника. Отже цей закон передбачував слідуюче: 1. вивласнення великої земельної посілости, 2. розпарцелювання цих дібр між безземельне й малоземельне селянство з правом власности на ці земельні наділи. Вивласнення входило в силу негайно, за те парцеляція мала почати ся аж після закінчення війни з Польщею. Закон був щодо вивласнення крайно радикальний: він ставив відшкодування великих землевласників під знак питання, передаючи рішення в цій справі будучому новому, вийшовшому вже з конституції, соймові[1]). Але щодо розділу грунтів він був дуже гуманний: землею мали бути наділені в першу чергу не лиш інваліди й осиротілі родини учасників польсько-української й українсько-московської воєн, але й учасників світової війни.

Сумнівної вартости був цей закон у всякому відношенню. Аджеж річ держави це не керуватися анімозіями, чи сентиментами, тільки обєктивними зглядами скріплення, або ослаблення пульсу внутрішного і зовнішного життя держави в цілості. З цього боку беручи для держави є завше шкідливим нищення вище стоячих з культурного й соціяльного боку верств, хіба що ці верстви є вже цілковито здегенеровані й до виконування позитивних функцій серед громадянства вже ніяк нездібні. Отже сумніву нема, що — абстрагуючи від спольщення — найціннішою по своїм позитивним — культурним, економічним і навіть моральним — вартостям була на наскрізь аграрній Західній Україні якраз великоземлевласницька верства. У всякому відношенню вона стояла вище від західно-української інтелігенції, і немало дечого доброго ця, вийшовша здебільша з народніх низів, інтелігенція могла була навчитись від ноблєси, яка все ще збереглася серед великоземлевласництва Західної України з минулих, історичних, часів. Якщо деяка частина цієї верстви була пережита, паразитарна, здібна ще тільки індивідуально надуживати свої матеріяльні добра, не лише не підносячи краю еконо-

[1]) Лозинський, op. cit 92-95.

мічно, а навпаки його економічно виснажуючи, — то розмірно не менше численна частина й західно-української інтелігенції теж була — як це доказував розріст корупції в західно-українській державній організації — елєментом ще більше паразитним, бо не зрівноважуючим своєї безпардонної жадоби за наживою навіть ніякою індивідуальною приличністю й ноблєсою, що здебільша характеризувала марнотравних і руїнницьких великовласницьких паразитів. Решта ж великоземлевласництва була таксамо бажанням добра для краю перепоєною верствою, що й та позитивна, совісна й патріотична західно-українська інтелігенція, яка з самопосвятою організувала державно й військово Західну Україну, з тією ріжницею, що оте позитивне великоземлевласництво було з усякого боку багато більше приготовлене до державно-творчих завдань на державно-адміністративному, військовому і закордонно-дипльоматичному полі, ніж позитивна частина західно-української інтелігенції. В життєвому інтересі західно-української держави лежало отже без сумніву не нищення отакої культурної, інтелєктуально і морально здатної, з краєм органічно звязаної верстви, тільки — памятаючи, що ноблєсі тієї ж самої верстви майже всі держави в Европі цілими століттями завдячували свою могутність назовні і свою культурність внутрі — навпаки зберігання отієї верстви, щоб н а б у д у ч е, після політичного зукраїнщення цієї верстви, черпати з неї державних мужів, військових вождів і закордонно-політичних представників. Польщина ж цієї верстви на Західній Україні була в грунті речі дуже поверховна. По походженню була вона здебільша українська, або напів-українська, і вже це було достаточною підставою, щоб вона — як у деяких інших народів з винародовленою вищою верствою — швидше, чи пізніше вернула назад до своєї попередної народности. Що ця верства українщилася покищо лиш спорадично, — це мало свою причину в тому, що низький загальний рівень українського національного життя подавав дуже малі надії, щоб із цієї народности взагалі зміг ще колинебудь повстати д е р ж а в н и й народ. А що життєві імпульси серед цієї верстви були споконвік наскрізь політичні, державні, з традиційною дуже зрештою здоровою й оправданою амбіцією бути не так підданими держав, як радше с т о я т и н а ч о л і д е р ж а в, то це з природи речі звертало цю верству до польщини, бо ця подавала державні надії, — і коли б отакі надії оправдувалися щодо українства, то якраз ці самі політичні імпульси, які цю верству від українства до того часу відштовхували, пособлювали б при змінених умовах, себто умовах удержавлювання українства, навпаки тому, щоб ця верства зукраїнщилась спершу політично, а згодом і національно. Руйнуючи такий для державної справи обєктивно високоцінний елємент, земельний закон Західної України варваризував отже в остаточному результаті цю державу, відбирав її життю у всякому відношенню — особливо в культурному і моральному — верхи і знижував рівень цього життя на більший примітивізм.

Крім цих глибоких шкід на дальшу мету шкодив земельний закон західно-українській державності теж і безпосередно, негайно. Якщо серед східно-галицьких поляків взагалі були тенденції стати на українському державному становищі, то цей закон нищив їх без решти, загострюючи ворожість польської меншости до українства аж до боротьби на життя і смерть. Закон про земельну реформу передбачував вправді збереження взірцевих великих земельних господарств, чи то в державних руках, чи під управою публично-пожиточних інституцій, але повна парцеляція великої земельної посілости означала в ріжноманітних відношеннях регрес сільсько-господарської продукції, який мусів принести для державних фінансів якнайгірші наслідки. Наскрізь недержавним був отже гуманний підхід до цих справ. Розділювання земель між інвалідів і сиріт, не рахуючися з цим, що вони будуть у спромозі свої наділи як слід управляти, було дуже сумнівним добродійством для обдарованих, а безсумнівним шкодженням державним інтересам. А вжеж найгірше було те, що цей закон викликував серед свого власного селянства, і то підчас війни, аґрарно-революційні настрої, а це замість скріплювати внутрішні сили західно-української армії, навпаки ослаблювало їх. Викликана була вкінці небезпека, що факт поставлення викупу для великоземлевласників під знак питання буде початком соціялізаційних спроб теж і в промислі і штовхне осьтак усю державу в соціяльну крізу, якої вона до того часу ще зовсім не знала.

Але наслідків земельного закону Західна Україна не дожила. Якраз у тому часі, коли „Українська Національна Рада" кінчала свою сесію, країна, яку вона на загал зі значним поміркуванням і дбайливо старалася державно зорганізувати, впала жертвою чужого підбою.

Коли розважити цілість західно-української державної справи, то треба прийти до висновку, що Західно-Українська Народня Республіка ніяк не була гіршою від інших „національних держав", що в тому часі повставали, як ось від Польщі, Чехословаччини, чи Литви, хоч — що правда — не була теж і ліпшою. Коли б її існування відповідало інтересам тогочасної загально-европейської політики Антанти, то без сумніву вона встоялася б так само, як і інші версальські „національні держави". Як і всіх цих других „держав", так теж і її тривкість була б — на дальшу мету дивлючись — досить позірна, бо в неї — як і у других новоповсталих „національних держав" — справжньої внутрішної стабільности не було, тільки навпаки зараз же на самому початку її існування зарисувалися в ній деякі тенденції повільного внутрішного розвалу. Ці тенденції знаходили свій вислів по перше в тому, що на чолі цього державного твору не стояла ніяка суцільна, в повному цього слова значінню провідна верства, яка б своєю гегемонією над іншими верствами зіспоювала населення краю в одноцілий державний організм, керований певним означеним, отій передовій верстві органіч-

но відповідаючим і тому частим і швидким змінам не підлягаючим державним розумом та непохитною, тяглість державного розвитку забезпечуючою політичною волею. По друге ці тенденції розвалу приходили до слова в хиткості, безрадності, неенергійности, характеристичній для неопертого на ніякій суцільній провідній верстві, механічного парляментаризму, віддзеркалюючого не якусь означену, константну державно-політичну думку і волю, тільки хвилеві настрої неоформленої, змінливої виборчої маси. І вкінці по третє тенденції упадку проявлялися в тому, що ця кволість механічного парляментаризму з природи речі була сприятливим підложжам з одного боку для корупції державного апарату і для політичних переворотів під гаслами „уздоровлення“ при помочі такої чи іншої диктатури, а з другого для розросту соціяльно-революційних рухів, — себто або для мексиканізації, або більшовизації країни.

Ці несприятливі аспекти західно-української державности щодо її дальшої будуччини зрівноважувалися до деякої міри тим, що західно-українське громадянство виявилося досить добрим матеріялом для державного будівництва. Само по собі, по своїй власній природі, так сказати по своїй субстанції, воно не було анархічне: воно мало нехіть до всякого радикалізму і деякий нахил до поміркованости, до певної посередної лінії між екстремами, воно відчувало потребу твердого верховного проводу і було на загал готове на жертви во імя державного інтересу. Коли б провідні верхи такого, для здисциплінованости податного, етнічного елементу керувалися якимсь далекозорим політичним розумом і якоюсь повною сміливости порядкуючою волею, — то це громадянство мало б усі дані на те, щоб стати державною потугою з дуже значною оборонною і зачіпною силою. Брак такого розуму й волі на верхах Західної України пособляв одначе тому, щоб ота сама по собі до державности здатна етнічна субстанція псувалася сама в собі серед розросту корупції й анархічних політичних й соціяльних тенденцій, дарма, що якомусь енергійному й розумному проводові цей розклад опанувати було б можливо і то розмірно легко. Які ж напрямки зовнішної державної політики отвиралися б перед таким західно-українським державним проводом, коли б він існував, — на це дає відповідь розслід відносин у сумежних країнах: у Польщі і на Наддніпрянщині на переломі 1918—1919-ого року.

(Продовження буде).

Здалека і зблизька*).

(Критичні завваги і рефлєксії).

(Продовження)

На овиді Апостольське Королівство, або може навіть Апостольське Цісарство Італії. Апостольський король Угорщини на вигнанні, католицький король Еспанії також на вигнанні... Мусоліні бажає здійснити панлатинські мрії фашизму у формі Апостольської Імперії. 11 лютня Мусоліні зложив візиту Св. Отцю, зложив поклін Представникові Сили Духа! Мабуть фашистівський диктатор зрозумів, що великі держави і нації творяться двома споконвічними шляхами: шляхом Церкви і шляхом меча! Всі великі західні імперії виросли наче в духовому захисті, в тіни Римського Дуба!

Кажуть, що трете цісарство це одна із мрій А. Гітлєра. Але на чому ж будує трете цісарство націоналізм Гітлєра? На расовій чистоті, ненависти і диктатурі. Замало! Рішуче замало! Що таке чиста кров? Всі ж великі нації мішаної крови! Що таке германське племя без вищих релігійних і державних ідей? За віщо його любити? За кров?

Гітлєр ворог більшовизму. Але хіба ж можна побороти зорганізовану силу Зла... культом Водана, примітивним націоналістичним поганством?!

> „Тоді, коли націоналізм мав на увазі не так самого себе, як радше інтереси релігії, аристократії, монархії і т. д. — тоді то він сам собою був творчий і для націй. І цілі нації і поодинокі одиниці ставали в той час щораз ріжнородніші, сильніші та оригінальніші. Тепер, коли націоналізм бажає визволитися, згуртувати людей не в імя ріжнородних, але внутрішно звязаних інтересів релігії, монархії і наділених привілеями станів, а в імя єдности і свободи самого племени, вислід всюди більше або менше однородно демократичнний. Всі нації і всі люди стають щораз більше подібні і наслідком цього щораз бідніші духом".

Скільки правди у тих словах великого російського мислителя К. Лєонтієва!

Революційні еспанські кортези винесли постанову про виселення чину О. О. Ісусовців (Єзуїтів). Кажуть, що еспанська революція — дитина міжнародної фінансієри — нафтових концернів. Міжнародна фінансієра і ворожа Католицькій Церкві масонерія недалекі від себе. Очевидно прогнати короля замало! Треба прогнати Єзуїтів! І прогнано 4 тисячі католицьких священиків без ніякого суду, без змоги боронити себе. Серед прогнаних багато визначних педагогів, славних істориків, астрономів, письменників. Львина частина еспанської культури — це надбання Ісусовців. А світова преса мовчить! Це тільки в справі

---

*) Просимо справити такі похибки в попередньому числі: стр. 137 — 13 згр. — концерни — м. б. концерти; 5 згр. — стоптаний — м. б. спонтанний; 21 зн. — 1919 — м. б. 1918; 11 зн. — Гельман — м. б. Тельман.

двох анархістів Сако і Ванцеті — вона дерла на собі „гуманітарні“ ризи. Ніхто, ніякий „Союз оборони прав людини“ не запротестував проти цього насильства!

Нині прогнання Ісусовців, вчора переслідування Церкви в Мексику. Невже світова преса заступилася за мексиканських католиків, невже вона не промовчувала тих жахливих подій?! Таж американська буржуазна преса представляла ті події як „оборону перед католицьким фанатизмом“ і як „боротьбу зі забобоном“! Американські газети прославляли жорстокого „диктатора“ Калєса за те, що він відкинув „нужденний льокальний патріотизм“, що він став на службу панамериканізмові (кліки ам. міліярдерів!). Вона зазначувала, що панамериканізм тільки тоді можливий, коли між З. Д. А. і Мексиком буде єдність у справах релігійних і матеріяльних і тому з вдячністю признавала, що Калєс „вже зломив цю головну перешкоду — римський католицизм“![1])

Католицизм культуру нищить — кричать ліберали всіх відтінків. Ось в Еспанії зруйнував таку високу, таку гарну арабську культуру! Брехня! Брехня, яку цілковито розбив католицький письменник Л. Бертран, член французької Академії в „Revue Des Deux Mondes“[2]). Бертран доказує, що арабська культура в Еспанії — це культура еспанська, культура оперта на грецько-римських зразках. Арабів в Еспанії було обмаль, навіть каліфи в Кордові були еспанського роду. В більшості це були мозараби — еспанці, які приняли іслям. Там де не було еспанців та їх грецько-римської культури, де був чистий іслям (нпр. краї Півн. Африки!), там не було і нема ніякої оригінальної арабської культури! Найбільший культурний розцвіт Еспанії приходить на часи після звоювання арабів і прогнання маврів! Католицизм був чинником росту, а не занепаду еспанської культури!

У більшовиків — нова „пятілєтка“! Які висліди останньої „пятілєтки“? Знищення самостійного селянства і збільшення пролєтарської маси, прикованої до молоха індустрії! У нас дехто думає: ціль „пятілєтки“ — вдоволити „маси“, дати „добре їсти“ „масам“. Ні! Ціль „пятілєтки“ — створити „колєктивну людину“, перемінити все так, щоби „рідна мати не пізнала“! „Пятілєтка“ — це „віра, пятілєтка“ — це містицизм раціоналізму! Горе тим, що мали би сміливість не вірити в „рай“, який несе „пятілєтка“!

Не вірите? Ось приклад: Є на Україні один письменник, Хвильовий. Він у своїй повісті „Вальдшнепи“ таке пописав:

> „Заходило сонце. Воно горіло величаво наче полумя. Його проміння потапало у вечірних водах тайтарського озера. Озеро серед степу видавалося таке тихе, таке самітне, як сирота і таке безпомічне, як розлука. Пахучий подих ішов від південних трав. Подих острий, подих, що безпокоїть. Здавалося, що то запахом несе від якогось фантастичного краю, краю, що зупинився над проваллям і задумався глибоко“.

Ви знаєте, що це мало не контрреволюція?! Що? Де? В чім? Ви не знаєте? Таж тепер третій, рішаючий рік „пятілєтки“! Все

---

[1]) A. Bessiéres, „Le Calvaire du Mexique“, „La vie intellectuelle“, 1929. IV.
[2]) „L'Espagne Musulmane“ диви цит. час. з 15.I. 1932.

гремить і тріщить від напруженої праці пролєтаріяту! Всюди фабрики, величезні фабрики! Промисл, промисл!! А тут така бидляка виписує, що все довкола було „тихе“ і „спокійне“, що „фантастичний краз зупинився над проваллям..!“ А тут „острий запах, що безпокоїть“, а тут „самітність“ і „безпомічність“! І така бидляка це пише „в третьому, рішаючому році „пятілєтки“!!![1]).

Щож це? Фанатизм, дикий фанатизм! А в нас? В нас в деяких газетах, що борються з більшовизмом зустрічаємо такий розброюючий „обєктивізм“:

„Не будемо перечити, що у величезній державі, яка простягається від Білого Моря аж до Тихого Океану, є багато змін і не все на гірше(!) як це думає дехто поза межами С. С. С. Р. Передусім національна(!) революція принесла чимало корисних(!) змін під більшовицькою диктатурою“[2]).

І пощо тут виступати проти Студинського і Крушельницького! Таж вони хвалять „гарну державу“ де „є багато змін і не все на гірше“ і де „передусім національна революція принесла чимало корисних змін під більшовицькою диктатурою“! А це що? Зниділий інстинкт самозбереження!

Помер Бріян. Сторінки ліберально-демократичної преси жалібно злопотіли наче від сильного вітру. Бріян? Так, Бріян! Той цинік, що про Жанну Дарк казав, здвигаючи раменами: „І навіщо вона так мучилася, щоби прогнати тих англійців“? Той сам! Той шовініст, що думав: „Англійці за сто літ і так були би французами. На що їх було проганяти“? Той сам шовініст, для якого Франція — найсильніша! Це той, що його в молодості карний суд покарав за публичне згіршення, за чин незгідний з добрими обичаями? Той сам! Це той адвокат, що боронив на суді редактора, що надрукував національний французький прапор, застромлений в купу гною? Той сам! Це той, що його „родинним гніздом“ був „треторядний готель“? Той сам! Це той, що молодість провів в брудних каварнях? Той сам! Це той, що тумана пускав на робітничих вічах? Той сам! Це той, що ломив вірність партійним товаришам, коли була нагода стати міністром? Це той лівий соціяліст, що в молодих літах проповідував: „Мусимо покинути частинні страйки і за допомогою ґенерального страйку враз заатакувати державу, бо, щоб знищити буржуазію, треба знищити державу“?[3]). Це той ліберал, що провів закон про розділення Церкви від держави? Той сам! Він був ідейний, кермувався принципами? Ніколи! Щож він таке? Мистець в інтриганстві. Типовий дилєтант. Ніколи не стидався своєї іґноранції, ніколи не ставав на котурни! Його зовнішний вигляд: товстий карк з кудлами мідяного відтінка, лице з нехлюйними вусами. Щось наче велика вош. Великі, сині очі, лагідні і дуже сильні. Щось наче лев.[4]) Що можна сказати на його оправдання? По свойому любив Францію. Свою долю звязав з її долею. В часі війни провів дуже корисну для Антанти офензиву в Сальоніках. Перенявся глибоко

[1]) St. Mackiewicz: „Myśl w obcęgach“, 28.
[2]) „Діло“, ч. 49, „Національна політика більшовиків“. О. К.
[3]) В. Липинський: „Листи“.., 145. [4]) Диви „Słowo“ ч. 61.

журбою за Францію. Вмираючи повторяв: Бульонь, Верден, Сальоніки. Гарна смерть пацифіста, що вмирав з образом великої війни!

Бріян — дійсний творець Паневропи, апостол европейської солідарности! Ні! Як ні? Газети пишуть! Великим апостолом европейської солідарности в другій половині XIX ст. був останній цісар французів — Наполєон III. Він відчував небезпеку для Европи з боку російського Сходу і Америки — U. S. A. Що таке Европа, що таке европейська духова єдність? Европа — це індивідуалізм, це культ духа, цієї найвищої цінности людини. Варварство суне з двох боків: з більшовицького Сходу і з буржуазної Америки! І тут і там людина стає тільки засобом, знаряддям продукції! Наполєон III. ішов у відношенні до Росії шляхом Наполєона I.: На жаль проти волі Англії, без союзників не здійснив своїх плянів. Проти U. S. A. він підпирає Мексиканську Імперію. Він мріє про латинську імперію. Він передбачував побідний похід Америки, похід доляра![7])

Французькі політики і французькі газети не перестають говорити про наддунайську федерацію. Якжеж гаряче жаліють нині французи, що приложили руку до знищення австро-угорської монархії: Ось французька книжка: „Charles I-er Empereur d'Autriche, Roi de Hongrie". Її автор Ж. Труд так пише в одному місці:

„Хіба ж детронізація і прогнання мадярського короля більше послужило справі миру, ніж як би він був стояв на чолі відновленої і скріпленої держави? Але цісар і король Карло I. поважний і практикуючий християнин і католик був в механізмі модерних урядів і модерної дипльоматії — сувереном інших часів. „Поступова" Европа не могла стерпіти в свойому серці католицької і тому „назадницької" монархії. Тому мусів зчезнути цісар Карло... Ми люди 1930 р. слухаємо з напруженням і тривогою глухого гоготу громів, що іде зі Сходу, де твір мирових договорів переживає найтяжчі небезпеки, що безупину ростуть і більшають. Покоління 1950 р. буде ставити собі запит зі страхом і обуренням, кому були послушні творці миру, коли вони проганяли монарха, що був би захистом проти хвилі замішань і анархії".

Обговорюючи названу книжку „Revue Catholique des idees et de faits"[8]), висловлюється так:

Знищення австро угорської монархії, яка була би найкращою опорою проти більшовизму — це велика помилка короткозорої Антанти. Антанта могла рятувати будучність держави Габсбургів. Це була би найрозумніша політика з її боку. Але вона відкинула всі заходи Карла для заключення миру, а пізніше перебила його реставраційним плянам. Послух якимсь таємним гаслам і упередження до католицької держави відіграли тут велику ролю. „Карло вмер в біді і забуттю як жертва свойого обовязку. Його побожна смерть — це корона його життя, перенятого в цілості шляхотністю і достоїнством".

Карло I. бажав миру, миру чесного і можливого до приняття. Люди засліплені ідеєю побідного миру обвинувачували Карла в зраді Німеччини! Кн. Сикст. Бурбон-Парма, що посередничив в переговорах між Карлом і Францією виразно вказує на

[7]) M. Zdziechowski: Napoleon III., XII.,-XV., 33, 77.
[8]) З 15.I. 1932.

сторінках „Revue de Paris“, що Карло відкинув рішуче французький проєкт сепаратного миру, миру, що був би ударом в спину союзника Австрії — Німеччини! Легенда про „зраду“, якою національна нім. преса паплюжила память мученика з Мадейри — це нічо іншого, як тільки систематично намотувана брехня! Так пишуть „Münchener Neusten Nachrichten“ в звязку зі статтями кн. Сикста[1]).

Література про Карла І. росте! Ось „Deutschland als Verbündeter“ Карла Веркмана. Її завдання: „оборона чести цісаря Карла — одної з найблагородніших і ще до нині найбільш обкиданих наклепами постатей великої війни“[2]).

При виборах президента в Німеччині Гінденбург одержав 18 міліонів голосів.

„Гінденбург репрезентує стару монархію. Якраз і Вільгельм II. і його батько Фридрих та інші монархи в Німеччині — ніколи не йшли з крайнє правими. Голосування республіканців на Гінденбурга, на цього офіцира, на монархіста по переконанням, по характері, по способам і методам діяльности — це велика позагробова перемога монархії. Серед партійного хаосу республіка сховалася під монархічні принципи як під парасоль. На Гінденбурга голосували республіканці, бо республіканські партії не поставили свойого кандидата. І на Гінденбурга голосували монархісти, бо до їх способу думання та до їх уяви фельдмаршал краще підходить ніж авантюристичні Offierstele vertreter“[3]).

Республиканська Німеччина — це вчора. Монархічна Німеччина — це нині і завтра! Це стіхійна перемога монархізму. Німецька молодь — це гарячі монархічні почування! Німеччина — це край скрівавлених і спалених монархічних прапорів. Німеччина шанує монархічні прапори!

Як в цілому світі, так і в Німеччині іде нині боротьба між законом землі і законом капіталу, між республіканським централізмом і федералістичним монархізмом. Незвичайний ріст гітлеризму має подвійні причини: зовнішні і внутрішні. Зовнішні — це надто великі тягарі, наложені на Німеччину Антантою. Внутрішні — це хиби всіх повоєнних урядів, а перш за все централістична, демократична конституція. Питання життя і смерти для Німеччини — це створення такого ладу, який: 1) обмежить абсолютизм парляменту та скріпить авторитет правительства. 2) відбудує чинник традиції і сталости — Вищу Палату Reichstagu (Сенат!). 3) дасть змогу виявити поодиноким краям і племенам свої власні сили. 4) забезпечить християнсько-консервативну провідну верству.

Передвоєнній Німеччині можна було позавидувати устроєвої ріжнородности: це був ряд монархічних племінних держав, обєднаних у союзі, на чолі, якого стояв цісар. Монархічні інституції були обмежені законом. Демократія і централізм республіки це все знищили. Демократія паде щораз більше: росте напів-диктатура Берліну. Нині росте зрозуміння для давнього федералізму,

[1]) „Schönere Zukunft“, ч. 22 з 1932.
[2]) Тамже.
[3]) „Słowo“, ч. 61.

для своєрідного життя поодиноких племен і країв, завершеного монархічним ладом.

Ось інтересні слова кардинала Фавльгабера про необхідність зміни ваймарської конституції:

„Я ніколи цього не скривав, що вважаю федералістичну зміну ваймарської конституції державною необхідністю, щоби закінчити домашні війни, що без кінця тривають і щоби добути з власного життя поодиноких німецьких племен, повновартісні сили для служби цілости. Я ніколи не скривав, що вірности баварського народу своїй королівській династії домагається право національного самоозначення!“[1]).

Недавно помер саський король Фридрих Август — гарячий християнин і ворог безбожництва до останнього віддиху. Саський нарід взяв спонтанну участь в його похороні. Це було щось так захоплююче, щось, чого ніхто не сподівався! Це не тільки туга за минулим, це також туга за будучим! В Баварії монархічна ідея не в занепаді, а навпаки вона росте! Недавно відбулася в Мінхені величезна монархістична маніфестація з участю представника Віттельсбахів кн. Людвика Фердинанда. Маніфестанти остро критикували ваймарську конституцію і заявили, що диктатуру і федералізм годі сполучити в Баварії. Баварія не признає такого союзного уряду, яким кермувала би Москва. Національні соціялісти, коли хотять побороти більшовизм, мусять доказати, що вони християни і монархісти. На випадок надто довгої шарпанини між нац. соціялістами і комуністами Баварія не бажає годитися з ваймарською конституцією і зложить своє майбутнє в руки короля!

У Фінляндії хлібороби знову заметушилися. Фінляндія станула на порозі домашньої війни. Закінчилося щасливо: уступили зненавиджені хліборобським населенням міністри. Рух лаппівців — це рух фінських хліборобів. Рух протикомуністичний і протисоціялістичний. Першою його великою маніфестацією був похід 12000 хліборобів на столицю Гельсінгфорс. Було це 7 липня 1930 р. На домагання лаппівців — парлямент ухвалив протикомуністичний закон, замкнено комуністичні друкарні і доми, очищено край з комуністичних агітаторів. Рух фінських хліборобів — це один з епізодів боротьби закону землі зі законом капіталу, з „талмудом“ породженого капіталізмом Маркса!

В Естонії піднімається монархічний прапор: тамошні монархісти видають власну газету: „Kuningrliklane“.

А в нас також дещо „інтересного“!

Наші радикали, що вважають себе хліборобською, селянською партією склали нову партійну програму, в якій є такі „блага для народу“: конфіската(!) земельної власности, що користується наємною силою (радикали, які мають парубка!) і колєктивізація хліборобської продукції!!! Також „інтересне“ і те, що радикали головно заняті придуманням способів боротьби з „во-

[1]) „Schönere Zukunft“, ч. 24. 1932.

юючим клерикалізмом"! Іншими словами з тими самими священиками, яких агітації радикальна партія завдячує свої соймові і сенатські мандати. Гарна „спілка"?! Варто її повторити? Ні?!

X.

(Продовження буде)

Олівер Лодж [1])

Звязок між життям і матерією.

(З англійської мови переклав *Др. Волод. Левицький*).

Що замітила людина, коли вперве звернула увагу на фізичний світ? Вона вперше побачила матерію у ціпкій або плинній формі; а завважила її спочатку на основі її опору, значиться, на основі враження сили чи мязів, коли вдарила об предмети та навчилася їх стерегтися. Опісля вона таксамо відчула опір воздуха і дійшла тим способом, дещо пізніше, до поняття матерії у газовому стані, а це вже містить у собі якийсь елемент відкриття, що його неспосібні ще зробити ані малі діти, ані звірята. Опісля минула довга перерва, аж поки декого зі „старинних не вразив простір між кусниками матерії, а тим способом не виявилася вага чогось, що вони назвали „порожнеча". Вони думали, що всесвіт складається з кусників матерії в її ріжних видах, відділених від себе порожним простором, що їм і загалові людства ще й тепер видається лиш перервами або отворами в тяглій матерії. Ще й нам видається матерія чимсь важним тому, що для неї маємо спеціяльні змисли. Ми висказуємо це так, що існують деякі свійства, що їх можемо легко розслідити, і лиш ті з нас, що є найбільше фільософічно настроєні, ідуть поза матерію, та досліджують, чи порожний простір, або порожнеча не має якихось свійств. Одначе свійства порожнечі не відкликуються безпосередно до органів наших змислів, і мусять бути вповні предметом висновку. Вже в розмірно давних часах провірено, що деякі речі приходять до нас із зовні; наприклад світло переходить через порожний простір, або на кож-

[1]) Oliver Lodge, один з найвизначніших сучасних англійських фізиків, є заразом представником англ. вчених, що прояви зовнішнього світу стараються пояснити при допомозі духового (психічного) елементу. Інтересне і це, що найсильніші наукові уми з-поміж англ. фізиків, природників та астрономів, як Lodge Eddington, Jeans популяризують свої погляди серед кругів англійського громадянства, будьто в книжках, будь у викладах, які проголошують в фільософічних та теольогічних товариствах. Нинішню розвідку помістив Лодж під заголовком „The interaction of life and matter" в ч. 3. квартальника „The Hibbert Journal" (London 1931.), посвяченого питанням релігії, теольогії і фільософії. — Позволю собі пригадати, що анальогічний погляд, що принцип життя лежить поза матерією, подав я ще 1928 р., в брошурці: „Гадки про життя" (Львів 1928). Про матеріяльні хвилі, що ними послугується Лодж в своїх міркуваннях, пор. мою брошуру „Революційні течії в сучасній фізиці" (Львів 1930). — Перекладчик.

ний случай находиться в ньому. Матерія родить світло і його поглощує, і воно приносить нам вісти про матерію у віддалі; одначе довгий час воно нічого нам не говорило про те, чи його щось переводить, а радше чи воно є якоюсь річчю, яку щось переводить, або чи існує якась річ, що мандрує з якоюсь скорістю, або чи та річ існує лиш виключно як звязь між частинками матерії.

Опісля найдено з початком XIX. віку, що світло має означену скорість руху, а це була перша інформація про свійства простору. Пізнано, що світло є звязане з простором, а не з матерією. Воно біжить з такою страшною скорістю, що ніяка матерія не може надіятися на суперництво з ним, міліони разів скорше як голос — голос, що є найскорішим родом ефекту, що його переносить матерія. Спочатку думали, що світло це частинки (корпускули), що їх викидають тіла, та які летять з великою скорістю цілком свобідно, аж стрінуть якесь інше матеріяльне тіло, а тоді вони спричинюють якийсь, чи то видимий чи наглядний, чи якийсь інший очевидний ефект, а між ними цей перший ефект, що вони дразнять наш орган змислу — око, коли в нього влетіли, і дають нам цим способом інформацію не про корпускули, ані про осередок, через який вони подорожували, а про матеріяльний предмет, що з нього вони вилетіли.

Око має свійство розкладати це враження в ріжні роди красок; та коли цю аналізу поведено дальше, як це зробив Нютон при помочі призми, відкрито, що є ще інші роди світла, що не ділають на око, хоча деякі з них, ультрафіолєтні, ділають на фотографічну плиту, а всі роди, спеціяльно позачервоні, витворюють тепло в тілах, що їх абсорбують. Тоді при помочі удосконалених обсервацій і на основі теорії тіней, найдено, що світло має періодичні свійства, що воно заключає в собі процес, що сам повторяється скоро в правильних інтервалах; що витворює тіни і перстені й інші інтерференційні явища, що їх можна лиш зачислити на рахунок чогось періодичного в просторі і часі і тимсамим є посвоячені з періодичними поступними явищами, що їх звемо „хвилями“.

І так з початком XIX. віку вродилася хвиляста теорія світла, хоча очевидно не зовсім вперве, бо вже Нютон обсервував деякі з тих явищ і пробував вияснити їх так, що корпускулам приписував якийсь періодичний або оборотовий характер. Одначе хвиляста теорія, як видавалось спершу, відкидала вповні корпускули та занимала їх місце; виробився погляд, що світло складається із хвиль, що мандрують в середовищу, що виповнює простір — це середовище має свійства конечні для перепускання хвиль. Згідно з тим зроблено пізніше і висновок; середовище, що виповнює простір, відкрито та названо етером.

Пороблено ріжні гіпотези відносно етеру; саме в часі льорда Кельвіна[1]) вважано його незвичайно розрідженим родом матерії,

[1]) славний англійський фізик другої половини XIX. в. (первісне його імя William Thompson.) (перекл.)

та роблено навіть проби розслідити його свійства експериментально; одначе всі ті проби не вдалися так, що багато теперішних природників починають сумніватися, чи таке середовище дійсно існує. Кожний принимає, очевидно, простір та час, як дві конечності періодичного руху, який би він і не був; і згідно з тим є тепер мода говорити про простір — час, як представника давньої порожнечі, чи vacuum, без конечного приписування йому матеріяльної дійсности, а лиш принимається, що він має фізикальні средства, які надіємося розслідити експериментально.

Є деякі сумніви, чи можна етер називати субстанцією; він ріжниться від кожної знаної нам субстанції, одначе він є чимсь основним і тому є й субстанцією.

Ніхто не принимає тепер, що етер є розрідженою формою матерії, або що його свійства можна висказати термінами механічного, чи матеріяльного характеру. Він є очевидно чимсь більше основним, як матерія, чимсь, чого свійства дуже мало знаємо, одначе чимсь, якого значіння ми пізнали так, що фізики звертали щораз більше й більше увагу на нього.

Сьогодні ми вважаємо всесвіт не так дуже збором матеріяльних частинок, перериваних порожним простором, як радше якоюсь великою областю простору-часу, перериваною тут і там частинками матерії; бо тепер виявилось, що матерія є в дійсності нетягла, і то пересічно рідка; що вона складається з дуже маленьких частинок, відділених одна від другої великими інтервалами, злучених і повязаних в одну цілість лиш простором, в якому є приміщені. А місто виражати простір термінами матерії, намагаємося тепер вияснювати матерію термінами простору, або простору—часу, в якому вона існує, змагання що не зробило щоправда якихось великих поступів, мимо великих вкладів.

Фізики помогли у тих розслідах случайним відкриттям деяких дальших свійств, що є, як показалося, реальними свійствами простору, а саме електричних та магнетних піль, які були старинним ледво звісні як форма спеціяльного роду афектів матерії, як пр. янтар, що потертий притягає маленькі тільця, або як залізна руда, звана магнетитом, що спеціяльно притягає кусники заліза. Ті початкові явища не є, як виказали точні досліди, взагалі матеріяльними свійствами, а лиш свійствами порожнього простору, в якому існують тіла.

Фарадей[1]) звернув свою увагу на простір в звязі з електричністю, а саме від наряджених тіл звернувся до простору, що їх окружає, так що розсліджував, як модифікується поведення тих тіл, коли зміняємо їх окруження. Провідники є лиш границями поля поза ними; всі дійсні прояви виступають в просторі. Він подав також умови магнетного поля так, що послугувався залізними опилками, які уґрупувалися в певних взорах, що ілюстрували тиснення та тягнення, що виступали в окруженні, по-

---

[1]) Михайло Фарадей (Faraday) один з основників сучасної електродинаміки; його головні відкриття зроблені 100 літ тому назад (перекл.)

рожнім окруженні, близько маґнета. Він послугувався опилками як показчиком або демонстрацією маґнетного поля, поля в дійсності незалежного від якогось спеціяльного способу обсервації тих проявів.

Те розширення погляду на свійства матерії пішло ще дальше так, що коли відкрили електричну струю, — що знову сталося в XIX. ст. — то постепенно помічено та стверджено, що електричну енерґію, яку також переводить провідник, в дійсності переводить простір довкола нього, а провідник подає лиш напрям до дороги енергії, бо він розсипує ті наряди, що входять в нього з вні. Скорість, що з нею біжить телеграфічний сигнал, не залежить від матерії провідника, лиш від свійства простору довкола нього так, що електричний імпульс іде в дійсності зі скорістю світла; якийсь час не було навіть певне, чи взагалі щось справді поступає здовж провідника. Сам Мексуель[1]) мав, здається, сумніви щодо цієї струї, що іде здовж провідника.

Так отже, при кінці XIX. ст. відкрито на диво, що електричність є також в дійсності нетягла, подібно як матерія, та що існують малі частинки електричности, так звані електрони, що дійсно гонять здовж провідника, який проводить струю. Одначе скорість, що з нею порушаються ті частинки, була в більшості случаїв невідома, а в кількох звісних випадках виявилась вона незвичайно повільною, навіть далеко повільнішою, як голос, так що скорше можна говорити про повзання як про наглий блиск, з яким енергія справді мандрує до віддаленої стації.

Отже ще раз найдено, що в електричності, магнетизмі та світлі дійсне ефективне середовище, чимнебудь воно було, існувало в просторі—часі, а рухи частинок матерії були лиш вказником, показчиком, явищем, що його треба було обсервувати; найдено, що похватні рухи матерії походили від чогось дійсного, що проявляло свої ділання в чомусь, що є доступне нашим змислам як порожний простір, або іншими словами взагалі не є доступне. І так постепенно прийшли ми до заключення, що атоми матерії й електричности не мають самі з себе ніякої спроможности руху, але є послушні вислідним силам, що ділають на них: інакше кажучи, вони ідуть по дорозі найменшого опору, та попросту пливуть туди, куди є приневолені. Правда, цей примус може бути спричинений як наслідок існування в їх сусідстві других мас матерії, одначе цей примус виходить від машинерії, що не є механічна, а яку я радше назвав би етеричною, себто від стану середовища, в якому ті частинки находяться. Цілість ділання є тому справою заключення, а не безпосередньої перцепції. Все, що можемо замітити, це лиш рух частинок, одначе він не є первісний, лиш другорядний вислід чогось первісно чинного, що взагалі не є доступне нашим змислам.

Деяке зрозуміння цієї революції поглядів неясно вхопив Нютон у звязку зі своєю теорією астрономії, або радше Нютон та

---

[1]) James Clark Maxwell, англ. фізик XIX. ст. батько електромагнетної теорії світла і теорії електричних хвиль (перекл).

його наслідники. Найдено, що правдиве існування матерії обдаровує її особливим свійством, що проявляється як притяганнє усіх других кусків матерії так, що по більшій части вони кружать по орбітах одна довкола другої точно так, як коли б взаїмно притягалися. Це притягання походить може від електричного або магнетного або гравітаційного поля, одначе на кожний случай це не є діланнє на віддалення, але воно залежить від чогось, що існує в просторі та що стремить до того, щоби кусники матерії попхнути взаїмно до себе. Лиш їх рух може їх відсунути від себе. А в міру, як вони порушались, приписувано їм енергію і через увесь XIX. вік видавалось, що енергія є звязана з частинками; аж щойно в XX. ст. Айнштайн висказав погляд, що навіть це свійство не належить в дійсності до них, а є лиш знаком та символом енергії, яка справді находиться в просторі, енергії далеко більшої, як щонебудь, що дотепер відкрито так, що рух частинки є лиш її слабим оставшим вислідом. Одинокою дійсною постійною абсолютною скорістю є скорість світла. Рух або момент частинки можна виразити в термінах доокружного простору. Вже електрична теорія матерії виказала, що безвладність або маса частинки в дійсності не належить до неї, і не є постійна, лиш може рости так далеко, як хочемо, коли частинка порушається з достаточною скорістю через середовище; а далі, що енергія цілого руху дасться представити як енергія цього малого приросту маси, що порушається зі скорістю світла. Взір на момент mv частинки є $p = \sqrt{m^2 - m_0^2}\, c$ [1]); це маленька маса, що порушається зі скорістю світла так, що ця скорість **c** приходить в кожнім випадку. Маса частинки не є постійно звязана з тою частинкою, але вона залежить від свійств доокружного простору, і зміняється залежно від обставин, що існують в тому просторі. Інакше сказавши, частинка не має цілком енергії, вся скорість енергії находиться у просторі, а рух частинки є лиш показчиком або проявом особливих свійств доокружного простору, залежно від ріжних обставин.

Одначе ми не маємо середників до провірення тих обставин поза обсервацією самої частинки, і згідно з тим треба зусилля, щоби їх зреалізувати, тобто щоби зреалізувати те, що при тому дійсно діється, навіть таку на погляд просту річ, як рух кусника матерії. Рух є одинока річ, що її можуть виконати наші мязи, і тому се є одинокі середники, що при їх помочі розсліджуємо всесвіт. Коли бачимо, що голка ґальванометра відклонюється, кажемо, що це є знак або символ незвісної істоти в її сусідстві, що її звемо елєкричною струєю; подібно як коли бачимо, що мертвий листок крутиться вколо, немов би бавиться, то знаємо, що се є знак або символ воздушного крутіжу, що є дійсною чинністю, яку унагляднює рух листочка. Коли бачимо, що дерево

---

[1]) Добуток маси m та скорости v зветься моментом руху (гоном); c є скорість світла = 300 000 km на сек., m_0 первісна маса, m маса збільшена через рух. Чим більша скорість, тим більше росте маса і безвладність частинки (перекл).

згинається та рухається, а його галузи хвилюють, вважаємо це показчиком вітру. Хмари порушаються довкруги в невидному повітрі; те, що дійсно діється, звертається до наших змислів лиш при помочі ділання на безвладні кусники матерії, підданої його впливові. Кожна річ, що її обсервуємо, є комплєтно безвладна; вона є радше вказівкою чи показчиком. З усього того виходить таке, що коли ми шукаємо дійсних причин речей, що саме є предметом знання, ми мусимо звертати нашу увагу від читання вказівок та інших показчиків і сконцентрувати її на те, чого не можемо обсервувати безпосередньо, а про що можемо заключати виключно лиш при помочі ділання розуму.

(Докінчення буде).

Леонід Білецький.

„Шевченко". Річник перший Інституту Т. Шевченка в Харкові.

(Державне Видавництво України 1928, ст. 287).

Інститут Т. Шевченка в Харкові є нова науково-дослідча установа. Її відчинено р. 1926 і вона має досись цікаву історію свойого повстання. Про це докладно оповідає Я. Айзеншток в одній зі статтей збірника.

„Орґанізація Шевченкознавства", стат. Айзенштока (ст. 215—232). Ідея проєкту Інституту належить Комісії видання памяток новішого письменства при Всеукраїнській Академії Наук у Києві; Акад. С. Єфремов, як секретар Історично-Філолоґ. Відділу УАН зложив в тій справі докладну записку, підписав її та подав до Народнього Комісаріяту Освіти УСРР; в ній визначив він два завдання Інституту: 1) концентрувати все, що торкається біоґрафії і творчости Шевченка, 2) збірати і всі інші матеріяли з новітнього українського письменства. Комісаріят радянської України погодився із докладною запискою акад. Єфремова, але постановив заснувати цей Інститут не в Києві, де найбільше скупчено наукових сил, а в Харкові. Не члени Академії Наук стали організаторами цього Інституту, а невідомі для вченого світу, зате з певним політичним напрямом і прапором — комуністи популяризатори: В. Коряк, А. Річицький, С. Пилипенко, які для більшої авторитетности установи запросили на голову Інституту акад. Д. Багалія, на секретаря Я. Айзенштока та інші.

Що ж до напрямку діяльности Інституту, то до згаданих точок акад. Єфремова додано ще й дослідницьку працю, яку висунено на перше місце, як систиматичну організацію Шевченкознавства всупереч минулій в українській науці, що була без системи.

Зі статті Я. Айзенштока виходить, що Інститут розпочинає собою нову еру української науково-дослідницької праці над творами Т. Шевченка, не аматорів, ак було до цього часу, не коліноприклонників „Великого Кобзаря„, „Генія України“, „Апостола Правди“ і т. д., не старих заялозених думок, які з поета створили лише ікону-лубок, до якої молились, а не досліджували, а справжніх учених, що в науці про Шевченка скажуть нове слово, дадуть новий кодекс творів поета.

І першим таким новим словом є організація Шевченкознавства, себто систематичне з методольогічного і фактичного боку наукове розроблення творчости і життя Шевченка та взагалі новітнього українського письменства, а збірник „Шевченко“ є такою першою цеглиною до організованого виступу українських дослідників на наукове поле. Що дає цей збірник для організації наукових студій хоч би й із шевченкознавства?

„Невідомі рядки Шевченка“, студія акад. Єфремова стоїть на першому місці й обіймає перші чотири сторінки збірника (ст. 3—6).

Автор спиняє свою увагу на рукописнім збірнику поета Т. Шевченка, який 1847 р. підчас трусу у М. Костомарова була забрала поліція. Вперше про цей рукопис згадується у слідчім процесі над кирило-методіївськими братчиками р. 1847, опублікованім р. 1915.[1]) Р. 1924 акад. Єфремов цей рукопис придбав із приватних рук. Перші дослідницькі спостереження над малюнками збірника та його повстанням зявляються того ж р. 1924[2]); власне О. Гер на ст. 150 у примітках 2 і 3 подає оцінку артистичних ілюстрацій гр. Я. де-Бальмена і Башилова до тексту творів Т. Шевченка і між іншими зазначує, що цей рукопис є написаний рукою Я. де-Бальмена (прим. 2), що він був у руках Шевченка, який його виправляв, а на початку рукопису рукою Шевченка написані навіть два рядки поеми „Кавказ“, присвяченої Я. де Бальменові (прим. 3).

Акад. С. Єфремов, студіюючи цей рукопис, наводить у своїй статті епіграф з народньої пісні до поеми „Гамалія“, якого в друкованих текстах немає, 2) наводить початок, зазначений О. Гером, поеми „Кавказ“ і робить припущення: а) що цих два рядки є перший запис початку з „Кавказу“, б) цілком природньо цю поему мав він намір умістити в цім збірнику, але невідомо, з яких причин цього не зробив, в) присвята поеми „Кавказ“ Я. де-Бальменові звязана з його ілюстраціями в рукописі.

Ці припущення акад. Єфремова потребують певніших доказів, бо чому, напр., поет ані одного твору не присвятив Башилову?

---

[1]) „Збірник памяти Т. Шевченка“, Київ. 1915 р. під редакц. акад. М. Грушевського.

[2]) „Шевченківський збірник“ під редакцією П. Филиповича. Київ, р. 1924, т. І.

Нарешті 3) автор наводить чотири рядки з останньої сторінки збірника поезій Шевченка про Б. Хмельницького і ставить їх у безперечний звязок з поемами „Великий Льох“, „Суботів“, як перший фрагмент цих останніх.

Що ж до автора рукопису, то вчений не погоджується з думкою Гера про авторство Я. де-Бальмена, а бездоказово припускає, що цей збірник латинкою писано десь на правобережній Україні серед польских українофільських кругів; але таке припущення може здаватися дивним вже тому, що польскі круги не могли переписати поеми „Гайдамаки“, яка серед ніякого громадянства не викликала такого ворожого відношення, як серед польського.

„Т. Шевченко і селяни в переказах і історичній дійсності“ (ст. 9—34), праця акад. Д. Б а г а л і я підносить цікаві сторінки про те, як реальна постать Т. Шевченка і реальні події, звязані зі смертю і похоронами поета на дніпровій горі під Каневом перетворювались в народній фантазії в дуже цікаві перекази, які скорше відбивали думки і бажання народніх творців у найболючіших соціяльних питаннях та погляди на самого Шевченка. Автор розбірає ці перекази і викриває те реальне тло, що за цими переказами ховається. Сама праця акад. Д. Багалія є більше синтетична, бо вона підсумовує в однім систематичнім огляді все те, що на ті теми писали поодинокі мемуаристи та дослідники: Честаховський, Ф. Матушевський, А. Лазаревський, М. Васильєв, В. Щурат, Ів. Франко, П. Филипович, В. Міяковський, і лише в однім місці (ст. 30—32) додає автор свої власні матеріяли, що основну тему доповнюють.

„Лірика й гумор у Шевченковому „Журналі“ (ст. 37—68) праця В. Державина претендує на новину, оригінальність і на те, щоби поставити її в центрі нових досягнень в діяльності українського літературознавства в збірнику „Шевченко“. Справді, тема про лірику й гумор. Т. Шевченка та ще й у його „Журналі“, що не претендує на ніяке означення його як поетичного твору, є тема дуже цікава, бо, дійсно, докладне зясування стилістичної манєри в „Журналі“ Шевченка може кинути багато світла не лише на стиль прози поета, але його поезії загалом.

Як автор підходить до розроблення поставленої теми? В IV розділі своєї статті (ст. 64) автор, боячись накликати на себе закиди в „опоєзівськім формалізмі“ (мабуть „контрреволюція“ — Л. Б.), одразу від цього напряму літерат.-наукової критики відхрещується і причисляє свій дослідницький прийом до „потебнівства“, але „очищеного від психольогізму“, (бо знов контрреволюція! Л. Б.), отже, як і Потебня, автор хоче досліджувати стилістику „Журналу“. Одначе сказати: я хочу досліджувати лише ознаки стилістичні“ і „на них ґрунтуватись в літературній аналізі“ (ст. 65) — значить нічого не сказати, бо тема і завдання дуже широкі та невиразні, і автор деталізує своє завдання стисліше: теж „за генетичним принципом Потебні, але тут сталося

з автором те, що станеться з багатьома критиками на радянській Україні, де всю науку підпорядковується під норми марксових доктрин, а власне в генетичний принцип Потебні автор вкладає таку „органічну еволюцію, що закономірно йде від „згорнутих“ (імпліцитних) форм до „розгорнутих“ (експліцитних)“, вивчаючи таким чином „генезу іманентної поетики“. Але в такій генезі іманентної поетики Потебня за всю свою наукову діяльність нічим не провинився. А свою наукову „благонадійність“ в цій своїй підкресленій нами тезі автор підпирає такими словоми: „саме про таке генетичне співвідношення „згорнутих“ і „розгорнутих“ історичних категорій каже Маркс, коли він відзначає, що „простішая категорія может виражать собою господствующее отношеніе неразвившегося целаго (отношенія), которое виражает конкретная категорія„ (Маркс К. „Критике политической економіи“, М. 1922, ст. 26 і далі), і проте, додає вже автор від себе: Маркс рекомендує вивчати ці „простейшіе“ („згорнуті“) форми на підставі „вищих“ („розгорнутих“), а не навпаки — і далі наводить цілу тираду із Маркса про буржуазне суспільство, як вищу історичну організацію виробництва, яке дозволяє зрозуміти структуру і виробничі відносини всіх віджилих суспільних форм, із дробів та елєментів, в яких витворюється буржуазне суспільство (ст. 66—67). Отже бере автор Марксову теорію про повстання і витвір суспільної структури, хоче приписати цей самий порядок мислення і Потебні в літературознавстві. Мало того, автор, як і більшість критиків в радянськім союзі, відкопують давно погребаний принцип анальогії старої органічної школи соціольогів, і переносять його до літературно-наукових дослідів стилістики, де якраз мусить дослідження випливати із конкретних фактів стилю, а не із голих з гори запозичених від Маркса припущень, під які підтягається літературні факти.

І дійсно на ст. 49 читаємо висновок автора після наведених конкретних прикладів „ліричних відступлень“ та „резюмувального оклику“: „генетична аналіза показує нам, що найбільш ускладнені форми, „резюмувального оклику збігаються з найпримітивнішими формами ліричного відступлення, і що резюмувальний оклик слід, певна річ, розглядати, як своєрідну початкову (імпліцитну) форму ліричного відступлення“. На підставі яких даних автор робить такий висновок? — Лише на підставі ліричних компонентів „Журналу“ Шевченка. Але такий висновок „генетичної еволюції“ стилю дослідник не повинен робити лише на підставі одного твору письменника, не взявши всю цілокупність стилістичного розвитку його — цих ліричних елєментів в їх історично-еволюційній перспективі. „Всякое познаніе по существу історично“ учить Потебня. Чого ж автор, навпаки цю фразу Потебні, історичну перспективу ігнорує? Не можна ж до готових формул зі спостережень Маркса над економічно-суспільним таким плинним життям за

чуба притягати традиційний по своїй природі і менше плинний стиль та його формули.

Коли би автор вчитався в таку працю Потебні, як його „Из лекцій по теоріи словесности“, а саме про історію байки, прислівя, приповідки, то вивів би звідти цілком протилежний висновок: простіші формули стилю і навіть його відтіни та елєменти як приповідка є пізнішим витвором, а не первісним; рівнож психольогічний паралєлізм, (як це доводить А. Весоловський) є пізнішим витвором із порівнання.

Гадаю, що й ліричні компоненти прози муситься обєктивніше студіювати на основі перш за все у великій кількості зібраного матеріялу за певний період часу, матеріялу з окремих письменників і народньої поезії (про еволюцію стилю в похоронних голосіннях проробив роботу Данілов „Кієвская Старина“, р. 1906). Студіювання таке мусить проводитись паралєльно на народніх і літературних творах. А для стилю Т. Шевченка треба добре знати стиль такої мемуарної літератури російських письменників того часу; далі треба знати стиль ліричних компонентів усієї романтичної літератури, бо цей прийом для романтиків був особливо характеристичний. А накидати згори, та ще й по анальогії готову схему до обмеженого в часі матеріялу, вихоплюючи з нього без ніякої історичної перспективи приклади, дослідникові не годиться...

Не дивлячись на таку апріорність основної тези Державина, описова частина його праці цікава, бо викриває основні типи стилю „Журналу“ Шевченка і буде добрим матеріялом для дальших студій стилю нашого поета в цілості.

(Докінчення буде).

Ірина Гузар

магістер філь.

Релігійний світогляд Ґетого.

„Frömmigkeit ist kein Zweck, sondern ein Mittel, um durch die reinste Gemütsruhe zur höchsten Kultur zu gelangen.
Deswegen lässt sich bemerken, dass diejenigen, welche Frömmigkeit als Zweck und Ziel aufstecken, meistens Heuchler werden.
(Goethe, Maximen und Reflexionen).

Ґете не був генієм „per excessum“, як н. пр. Г. ф. Кляйст, що розвивав надмірно одну сторону своїх здідностей.

Він був геніяльний тим, що розвинув свої вроджені прикмети і присвоїв собі надто те, що його природі було чуже. Він змагав в той спосіб до гармонії духа й рівноваги. Длятого саме його особистість має загально людську типічність, що рішає про його велич. Хоч 22. березня цього року минає 100 літ від його смерти, його думки не постарілися, а жиють у ріжних

ділянках теперішної науки, як фільософії, природознавстві, історії.

Ніколи чоловік не проявляється нам в такій глибині і правді, як тоді, коли поглянемо, в що вірить. Віра людини полягає на думках і вчинках.

1. Відношення Гетого до життя і його погляд на природу.

Щоби зрозуміти релігійний світогляд Гетого, мусимо застановитися над його відношенням до життя. В його світогляді займає найвизначніше місце ідея життя. Ціль життя є жити. Життєвий клич для нього є „Memento vivere“[1]).

Він апотеозує ріжні форми життя. Суть життя знаходить він у екстатичнім звязку з красою природи. Це почування допроваджує його аж до космічного зєднання з природою („Ганімед“).

Вертер гине разом з природою від надміру пантеїстичного почування. Подібний настрій переживає Фавст (1. частина, 1064).

Гете, перенятий пантеїзмом Спіноци, ставить природу на рівні з Богом. Він, що протиставив себе Богові („Прометей“), поборює той титанізм, пишучи вірші, як „Grenzen der Menschheit“, „Gesang der Geister über den Wassern“, в яких протиставляє немічних людей могучим богам і узнає межі людського пізнання. Він бачить закони, що кермують людиною [2]).

Бог для Гетого стає призначенням, фатум. Длятого Егмонт — Гете, сліпо вірючи свому призначенню, не втікає перед ворогами. Гете вірить в побіду життя („Пандора“ 1807 р.). Він звеличує також короткі життєрадісні хвилини „Römischer Carneval, Aschermittwoch“).

Подібні думки є у Гетого, дослідника природи. Він як природознавець порядкує тільки феномени, а не старається їх пояснити. По його думці чоловік може бачити тільки феномени, а не те, що знаходиться за ними. У феноменах криється закон і припадок. Одначе їх треба порядкувати, почавши від складних феноменів, де саме є закон і припадок до прафеноменів [3]), які є прості, бо в них міститься тільки закон. Гете хоче дослідити в природі ті прафеномени, щоби так побачити закон в повній чистоті. Одначе людина не може ніколи побачити безконечности. Н. пр. людина не може бачити прасвітла (Urlicht), аж тоді, коли прасвітло покажеться заломане в тілеснім світі, може людське око оглядати безконечність у скінчености. Так Фавст відвертається від сонця і пізнає, що прасвітло, а тим самим безконечність, може він побачити тільки заломане в райдузі.

„Am farbigen Abglanz haben wir das Leben“ [4]).

---

[1]) Wilhelm Meister VIII. стр. 5.

[2]) В. Шерер каже (Literaturgeschichte, 542): „Wie die Iphigenie, so sind jetzt seine Hymnen voll von der Kleinheit der Sterblichen, von der Grösse der Götter und ihrem Liebesegen auf die Menschen herab.

[3]) „Urphänomen“, пор Гетого „Farbenlehre“ і статтю: Walther Linden, Goethes Farbenlehre (Zeitschrift für Deutschkunde 1929).

[4]) Фавст, 2. частина, 4727.

В своїй „Farbenlehre" (1790-1810) доказує, що спостерігання красок є вислідом сполуки світу і духа, бо підчас того процесу ділає предмет і підмет (око). Так стрічається органічне з неорганічним і тут проявляються закони. Людина досвідчає їх ділання, одначе ніколи не може збагнути того, що вічне, непоняте і тому може тільки коритися перед „Необнятим[1]).

Вона може знайти відповідь на питання: що?, але ніколи на запити: як?, чому?, доки?, відки?

2. Відношення Ґетого до віри, Бога і християнства.

З таких поглядів виростає релігійний світогляд Гетого, що вяжеться тісно з його вродженими прикметами. З природи був Гете глибоко віруючий. Його релігійність базується на вродженім гоні до вшанування чогось величнього, незбагнутого. „Mein Gemüt war von Natur zur Ehrerbietung geneigt, und es gehörte eine grosse Erschütterung dazu, um meinen Glauben an irgendein Ehrwürdiges wanken zu machen[2])". Пошана „Ehrfurcht"[3]) є для нього істотою релігії. Гете каже про себе, що він іще малим хлопцем, не маючи спромоги в іншій формі дати вислів свому почуванню, складав жертви Богові на вівтарі, який сам зладив. Продукти природи, які лежали на вівтарі, означали символічно світ, а світло — дух людини, який змагає до Бога[4]). В цій метафоричній молитві проявляється своєрідний спосіб його релігійности, який не є вільний від забобону.

Вістка про землетрус в Лісбоні[5]) захитує його вірою в Боже провидіння. Одначе ніколи в своїм житті поет не сумнівався про існування Бога. Він твердив, що воліє всяку віру, яка б вона не була, від безвіря, бо ті епохи людства, де панувала віра, відзначалися блеском і могутністю[6]).

В 1797. році плянує Гете твір „Israel in de Wüste", яким займається ще в році 1814. і тут хотів представити конфлікт між вірою і безвірям.

В духовім житті Гетого переважає почування. Він відкидає всяку догму, узнає тільки побожність серця і домагається християнства, що визначалося би гуманністю. Ідеал гуманности присвячує йому, коли пише Фавста. Фавст змагає до ідеалу благородної людяности.

Епоха Гетого відзначається тим, що на всіх ділянках науки,

---

[1]) „Das Unerforschliche", як це називає Гете.

[2]) Dichtung und Wahrheit.

[3]) Гете наказує „Ehrfurcht vor dem Universum" і домагається виховання, яке опералобися на пошані (Wilhelm Meisters Wanderjahre, Pädagogische Prowinz).

[4]) Dichtung und Wahrheit, 2. Buch.

[5]) Dichtung und Wahrheit.

[6]) „ Alle Epochen, in welchen der Glaube herrscht, unter welcher Gestalt er auch wolle, sind glänzend, herzhebend und fruchtbar für Mitwelt und Nachwelt. Alle Epochen dagegen, in welchen der Unglaube, in welcher Form es sei, einen kümmerlichen Sieg behauptet, und wenn sie auch einen Augenblick mit einem Scheinglanze prahlen sollten, verschwinden vor der Nachwelt, weil sich niemand gern mit Erkenntrise des Unfruchtbaren abquälen mag". (Wes-östlicher Divan, Noten und Abhandlungen: Israel in der Wüste 1819).

як н. пр. медицини, прав, виховання і т. д. прямує до ідеалу гуманности. Гете каже „Humanität sei unser ewig Ziel“.[1]) А Гуманус, святий герой твору „Die Geheimnisse“, є представником тієї ідеї.

У християнстві цінить Гете етичний зміст і те, що є спільне іншим релігіям. По думці Гетого повну правду мають щойно всі релігії разом. У фрагменті „Die Geheinmisse“ мали злучитися представники всіх історичних релігій для однієї спільної ідеальної віри.

Проти церкви й християнства виступає Гете в неоднім своїм творі як: Venetianische Epigramme (6, 9, 11, 19, 21, 45, 66), Römische Elegien (VI), Xenien, Braut von Korinth, Erste Walpurgisnacht. Одначе з другої сторони роздумує над церковними церемоніями, як це доказує його твір „Italienische Reise“. Завдяки S. Beisseree пробуджується у нього заінтересування середновічно-кат. мистецтвом і кат. культом. Вислідом цього є його письма: Sankt Rochus-Fest zu Bingen; Am Main, Rhein und Neckar.

1805. року розмовляє з Г. Фоссом про додатні й відємні сторони католицької і протестантської релігії. Він каже, що форма католицької сповіди дає можність людині змагати до гармонії, бо позваляє позбутися тягарів, які налягають на душу[2]).

В 7. книзі „Dichtung und Wahrheit“ говорить про 7 католицьких св. тайн і каже, що протестанти мають їх замало. Гете думає, що противенство між католицтвом і протестантизмом можна перемогти. В „Dichtung und Wahrheit“ (IV, 18) описує свої відвидини в Марія Айнзідельн і вказує „auf ein grenzenloses Bedürfnis der Menschheit nach gleichem Licht, gleicher Wärme“.

Він домагається, щоби християнство слова і віри розвинулося в християнство „der Gesinnung und Tat[3])

Особу Христа дуже поважав. Одначе його погляди не згоджуються з католицькою догмою[4]). В розмові з Екерманом (1832. р.) клонить з пошаною голову перед Особою Христа, як сам це сказав „der göttlichen Offenbarung des höchsten Prinzips der Sittlichkeit“.

В літі 1807. року, перебуваючи в Карльсбаді, займався Гете проблємою, християнства, його повстанням та суттю. Тоді повстає плян написати християнську трагедію, якою, займається ще в 1810 р.

Хоча Гете хвалив вислід, що його дало протестантське виховання Шекспіра, то ніколи не перестав цінити поетичної користи, яку дає католицька віра своїм визнавцям[5]).

Закінченням Фавста в цілому доказує це. 6. червня 1831 р. каже Гете до Екермана, що він своїм поетичним інтенціям дав форму й постійність щойно завдяки гостро вирізаним церковно-християнським фігурам і поняттям.

---

[1]) Maskenzug, 1818.

[2]) H. Voss an K. W. F. Solger 24. Februar 1805.

[3]) An Eckermann 11. März 1832.

[4]) Пор. Wilhelm Meisters Wanderjahre, 2. Buch, 1. Kapitel, де найдокладніше висказується про Ісуса Христа.

[5]) Пор.: розмова з Екерманом 21. червня 1827.

В способі, як закінчив Фавста, був він споріднений духово з Кальдероном[1]), коли цей Вічне, Необняте, Невисловиме висказав католицькими символами і візіями. (Докінчення буде).

ХРОНІКА

† **Др. Роман Ковшевич (1873—1932).** Він був великим патріотом, громадянином і ученим. Уродився в Ярославі 1873 р. У Львові кінчить німецьку гімназію (1891), якийсь час студіює на львів. університеті фільософію і фільольогію, а опісля на віденськім, між іншим також у знаного слявіста Ягіча. Пізніше переписується на правничий факультет, де осягає ступінь доктора права і стає суддею. Працюючи науково, займається з посвятою і громадянською працею. Був знаним організатором У. П. Т. в Мостищині і визначним громадянином в Станиславівщині. В 1910 р. на кошт міністерської габілітаційної стипендії виїздить до Риму, де провадить два роки успішні наукові досліди в архіві Rota Romana в цілі написання габіліт. праці. По повороті з Риму стає діяльним членом централі У. П. Т. В переведенню своєї габілітації перешкодила Покійному світова війна. Як рядовик вступає до І куріня У.С.С. і бере участь у всіх його боях аж до Маківки, де був ранений. Після цього його іменують військовим авдитором у Львові, а дальше війс. прокуратором в Сараєві. В листопаді 1918 р. стає до праці як старшина У. Г. А. в Держ. Секретар. Закорд. Справ З.У.Н.Р., в 1919 р. виїздить до Камінця Поділ., де працює у військовій канцелярії Диктатури, а рівночасно викладає на камян. університеті prolegomena каноністики. В „чотирокутнику смерти“ перебув усю мартирольогію У.Г.А., а в травні 1919 дістався, як сотник до відділу ген. Вдовиченка, з яким прибув до Галичини. 1920—1924 викладає канон. право і провадить його семінар на тайнім укр. університеті і не зважає на це, що як суддя міг наразитися на великі прикрости. Коли його спенсіоновано, відкрив у Богородчанах адвокатську канцелярію, а вкоротці покликав його як визначного каноніста Екс. Митрополит на професора канонічного права в Богосл. Академії у Львові, де він викладав і провадив семінар аж до смерти.

Ось важніші його наукові праці: Індуктивний метод в юриспруденції (Збр. Правн. Ком. Н. Т. Ш., т. I-II); Погляд на укр. канонічну літературу (Богосл. VI, 1-4, VII, 1); De primis litibus Ucrainorum apud Romanam curiam iudicatis (Богосл. VII, 3). Дальше чимало статтей, друкованих в „Ниві“ і інш. видавництвах. Крім того полишив Покійний в рукописі готову працю, призначену для габілітації: Судові справи українців та поляків перед римською Ротою за часів старої Польщі, дальше почату працю про апеляцію в церковному праві, скрипт викладів на укр. універси-

---

[1]) Пор.: K. Wolf, Goëthe und Calderon (Goethe-Jahrbuch XXXIV, 1913).

теті п. з. „Східне церковне право“ — також багато сирого матеріялу — труди цілого життя. Рукописний матеріял переказав Покійний одному товаришеві наукової праці до евентуального використання та опублікования. Врешті др. Ковшевич полишив в рукописі сирі, але докладні і цінні записки з визвольних наших змагань, в яких сам брав живу участь.

На прикінці треба згадати, що Покійний був глибоко релігійним і все практикуючим побожним католиком. Великою приємністю для нього було служити до Сл. Божої, що й часто він робив аж до останніх хвилин свойого праведного життя. *П. І.*

Український В. Університет в Празі в роках 1926-1931. Прага 1931, ст. 200 in 8⁰ з 6 фотографіями.

Перед читачем звіт про пятьлітню діяльність українського університету; за перше пятьліття, 1921—1925 р., звіт видруковано раніш.

Як відомо укр. університет вже десять літ утримується коштом народу Чесько-Словацької Республіки і користується моральною та матеріяльною підтримкою її президента, великого гуманіста Масарика. В час сьогоднішнього стану укр. народу це є культурна братня поміч, яка ніколи укр. нація не забуде і за яку віддячиться.

Ця наша інституція вийшла такою, якою її зробили самі українці: професура і студенство. Звіт виказує, що багацько професорів мали відпустку по кілька років, — хіба вони не потрібні на університеті, чи хто їх заступив? Студенство надавало більше значіння чеським дипльомам, ніж дипльомам своєї школи і йшло сюди за докторатами часто лише тоді, коли на дотичних чеських високих школах йому „не везло“. Кінець кінцем український університет в Празі силою факту і зменшенням чеських асигнацій обернувся скорше в наукову колєгію професорів і доцентів.

Це розуміється має також своє немаловажне для нас значіння, коли прийняти на увагу, що Наук. Т-во ім. Шевченка переживає глибокий занепад, обернувшись фактично в скромне історично-фільольогічне Т-во.

Звіт подає інавгураційні виклади нових ректорів, їх curriculum vitae, програми викладів, спис професорів і доцентів, їх наукову діяльність, список докторів, промованих на університеті, подає відомості про бібліотеку і свої видання і врешті, про істор.-фільол. т-во при фільософічнім факультеті.

Особливо цікавим є розділ про наукову діяльність членів професорської колєгії. На жаль ці відомості подані не після одного пляну. Дехто подав і свої „чини“ не наукового значіння; ціла низка професорів не дала розмірів своїх наведених праць, які іноді містяться на одній друкованій сторінці, у багатьох подані і популярно-наукові статті під видом наукових, дехто подав і дрібні журнальні рецензії, ще деякі автори, як проф. Бородаєвський, свої інформаційні, а не наукові тіж самі дрібні статті почислив по чотири рази на тій підставі, що їх видруковано в ріж-

них мовах, замість того, щоб вказати одну — коли вона би мала науковий характер — і при ній замітити, що вона вийшла і в інших мовах.

Все ж після звіту можна сказати, що дехто розвинув замітну наукову діяльність. Не станемо перечисляти, хто саме — справжні вчені і люди науки не потребують компліментів. Натомість є кілька осіб, яких наукова продукція виявляється виразно замалою. Це відноситься до Панаса Андрієвського, Олексія Одарченка і Федіра Швеця. Українська наука могла би від них, так талановитих вчених одержати о много більше і коли на це вказуємо, то тільки з тією метою, щоби їх спонукати до більшої чинности в напрямку розвою нашої науки.

Збірник має одну хибу: в відчитне пятьліття вмер проф. укр. університету, перший історик укр. права Р. М. Лащенко і річ природна, треба було подати його некрольог і спис праць — на жаль об тім забуто. *О.м.*

Ucrainica. Die Literatur, книжка за квітень 1931, містить „український лист". Автор обговорює східно-українську пореволюційну літературу, що заняла місце імпресіонізму, символізму й футуризму, „літературну дискусію" 1925-1928, вартість Европи й „втечу від Москви" Хвильового та її фінал: „автос ефа" Скрипника; дальше ґрупу неоклясиків і пролєтарських письменників. На першому місці ставить автор Рильського, згадує „Камену" Зерова, співця національного підйому Тичину й пролєтарія par excellence Сосюру, не звязаного ніякою традицією й не роздвоєного індивідуалізмом; прозаїка, імпресіоніста Хвильового й кількох менших. Автор бачить мало тривалих цінностей в сучасній совітсько-українській літературі, але й дві безперечні заслуги: розвій літературної мови й звуження московських впливів.

Неприємно вражає своєю неконсеквенцією авторова транскрипція: Grono, Jogansen і т. п. Пощо русифікувати?

Російський лист в тому ж журналі подає цікаву статистику книжкової продукції, імпорту та експорту в Совітах: в останньому році (1930?) друковано там 216.145 творів чужих авторів. Нові книжки досягнули числа 216 міліонів(?) в одному році, 85 % їх розкуплено й прочитано, бо запотребовання книжки в малих містах і селах дуже зросло, отже читають широкі маси. Цвите дармовий передрук чужих авторів, найбільше читані є: Mann, Wells, Bordeaux, Baumont, Wallace, Tóldi і т. і. Совіти вивезли до Злуч. Держав в 1925 р. 248.945 книжок, а в 1928 вже 818.120; в 1930 вивіз досяг міліона штук. Із Совітів вивезено н. пр. до Німеччини в 1925 р. 89 тисяч, в 1929 р. 99 тисяч книжок; ввезено 346.000 і 556.000.

Одначе статистика не зовсім ясна, автор мабуть не орієнтується добре в совітських відносинах бо раз пише „книжа в совітській Росії", а потім „російські сов. республіки" і „Росія". Не знати, чи має на гадці сов. Росію, чи цілу Радянщину.

Серед змагань за краще майбутнє. У своюму відклиці до Вп. Передплатників ми не звертаємося із просьбою, погроза-

ми, апелями, щоби вирівнувати залеглості, часами... цілорічні вже довги. Бо як хто цілий рік читав наш журнал зовсім безплатно, не виславши навіть одного золотого на покриття свойого зобовязання, то навіть найядерніший відклик до почуття *обовязковости такого читача — не поможе!*

Та... всі наші Вп. Передплатники, перечитуючи наш журнал, бачать, до чого ми зміряємо і чим мусить стати наш орган для цих усіх, для яких не байдужим є вигляд *нашого релігійного і національного завтра.*

Тому не просимо, не відгрожуємося, не апелюємо до почувань — але просто заявляємо:

Якщо Ви погоджуєтеся з ідеольогією журналу — тоді засвідчіть це *вчинком,* — до якого Ви, як читачі є зобовязані, — а не самим *голословним виявом* симпатії.

Ми творимо благородний тип завтрішного українця, який готовий стане, щоби понести навіть найбільші жертви в імя великих завдань. І тому така річ, як підтримка рідного по ідеольоґії свого журналу не буде й не сміє бути якимсь *надмірним, непосильним тягарем.*

Не на маси розчислюємо — але на особи, індивідуальности!

І якщо хочете стати членом нашої ідеольоґії — засвідчіть це хоч би лиш такою основною повинністю, — як *виконування обовязків передплатника!*

Тепер діло за Вами!

Спокійно ждемо!

РЕДАКЦІЯ ТА АДМІНІСТРАЦІЯ.

Студентське життя.

(Цей відділ є офіційним бюлетенем Укр. катол. Т-ва „Обнова“ та його Сеніорату).

Конференція Секретаріяту Слов. Кат. Акад. Орган. в Братісляві.

Дня 12. і 13. березня ц. р. відбувалася в Братісляві конференція Секретаріяту Словянських Католицьких Академічних Організацій. На конференції в Братісляві заступав „Обнову“ член Сеніорату „Обнови“, д-р Константин Чехович, бо референт закордонного звязку „Обнови“ ізза пашпортових труднощів поїхати не міг.

На цій конференції делєгат „Обнови“ запротестував проти скликання попередної конференції Секретаріяту до Львова без порозуміння з „Обновою“, спростував мильні твердження і тенденційно неточні інформації делєгата польського „Odrodzenia“ на львівській конференції про чисельний стан нашого студенства на польських високих школах та запротестував проти статті дра

Вашека, предсідника Секретаріяту, в VI. ч. Rozwoj-у з 1932., офіційного під цю пору органу Секретаріяту.

Протест делєгата „Обнови“ буде вміщений в протоколі братіслявської конференції; окрім цього в однім із чисел „Rozwoj-у“ помістить д-р Vasek спростування.

На порядку нарад була справа відношення „Odrodzenia“ до „Обнови“ і навпаки. Реферат на цю тему мав польський делєгат, а корреферат делєгат „Обнови“. Підчас коли референт обмежився лише до загальникових тверджень, корреферент завдав собі труду і доказував, чому добро-сусідські взаємини між обома товариствами не є можливі. На братіслявській конференції ухвалено, що черговий Конґрес Федерації Словянських Католицьких Академічних Організацій відбудеться в Загребі між 1. а 7. вереснем ц. р. Українській групі припав на цей конгрес реферат п. з.: „Католицизм а національна ідея у Словян“. В цім конгресі „Обнова“ мусить взяти участь і тому т-во буде докладати усіх зусиль, щоби не повторилася минулорічна історія з братіслявським конгресом.

Вісти з „Pax Romana“.

В останніх днях „Обнова“ дістала з Генерального Секретаріяту „Pax Romana“ письмо, в якім доноситься, що Ген. Секретаріят вважає справу статуту „Обнови“ вповні виясненою, а тим чином усунено вже всі перешкоди: „Обнова“ стала отже повноправним членом міжнародньої студ. Католицької Орґанізації „Pax Romana“.

Загальні Збори Т-ва „Обнова“.

Чергові (III.) Загальні Збори Т-ва „Обнова“ відбулися в суботу 12. березня ц. р. в 16-ій год. в домівці Т-ва ім. св. Йосифа при вул. Руській ч. 10. Відкриття Зборів довершив уступаючий голова Т-ва, тов. Лев Скоронський промовою, в котрій представив приявним працю в Т-ві та його розвій в минулім діловім році. На його зазив приявні віддали пошану повстанням з місць покійним членам Сеніорату „Обнови“ — Михайлові Галущинському і д-рові Романові Ковшевичеві. На збори надіслав свій привіт Маґніфіценція Ректор о. д-р Йосиф Сліпий; від Сеніорату „Обнови“ витав Збори його голова о. дир. Юліян Дзерович.

Предсідником Зборів вибрано м-ра М. Фіголя, котрий покликав на секретаря тов. М. Дрималу. Уступаючий виділ здав основний звіт зі своєї цілорічної діяльности. Передусім дуже основний звіт здав т. Ластавецький, референт для закордонних звязків зі своєї вельми відвічальної праці себто, звязків зі всесловянською організацією студентів католиків та з всесвітною орґанізацією студентів католиків — Pax Romana.

Після вичерпання звичайної частини програми зборів приступлено до вибору нових властей Т-ва. Головою Т-ва вибрано тов. Романа Монцібовича, членами виділу: Іванчуківну, Кишку, Ковалика, Ластовецького, Онишкевича й Яновичівну. До контроль-

ної комісії ввійшли: Кливаківна, Міліянчук і Полянська. Мировий Суд: Заяць, Мрицівна та м-р Фіголь.

Змінено теж деякі параграфи статуту Т-ва відповідно до вимог всесвітньої католицької студентської організації „Pax Romana“.

Збори ухвалили вислати привіт Ексцеленції Митрополитові, подяку і признання за опіку Магніфіценції Ректорові о. д-рові Йосифові Сліпому та духовному опікунові о. д-рові Миколі Конрадові. Збори висловили теж своє признання уступившому голові т-еві Львові Скоронському, що піднявся проводу в Т-ві в дуже важкій переходовій порі та витривав на свойому становищі аж до чергових Загальних Зборів. Збори покінчено о год. 20.

Життя в Товаристві.

В часі від 20. лютня до 19. березня ц. р. плило життя в Т-ві дещо живішим темпом, як досі. За цей час були три реферати, а саме: тов. Ксені Янович на тему „Добра преса“, ідеольогічний реферат на тему „Українська католицька ідеольогія“ та організаційний тов. Романа Монцібовича. В тому часі була теж діяльна щодня пополудні Читальня Т-ва.

Хроніка студентського життя.

Студентські реколекції. Як кожнього року, так і цього відбулися заходом гр.-кат. Академічного Душпастирства у Львові в днях 13. до 19. березня реколекційні науки для академічної молоді в Семінарській церкві. Науки виголошував о. проф. д-р Гавриїл Костельник; в пятницю пополудні відбулася сповідь, а в суботу рано приступили учасники реколекцій до св. Причастія на Архієрейській Службі Божій, котру відправив Преосвящений Микита. Реколекції відправляло та приняло св. Причастія біля 200 студентів і студенток львівських високих шкіл. Проява це вельми відрадна.

В роковини бою під Крутами 30. I. 1932. р. українське студенство перевело голодівку і заощаджених цим способом 567,50 зол. жертвувало на допомогу політичним вязням.

На *„Курсі культурно-освітньої праці“*, що розпочався 1. II. ц. р. відбулося до 15. березня ц. р. 15 викладів. Викладали: проф. др В. Старосольський, др І. Брик, проф. В. Радзикевич, п. О. Волосянський, п. П. М-кий, др. Б. Чайківський, дир. С. Магаляс та тов. М. Дужий.

Учасниками курсу було передусім студенство; тому виклади відбувалися в харчівні Акад. Дому та починалися в год. 20,15.

Академічний Дім одержав нову Читальню, яку примістило Т-во Прихильників Освіти з 28. II. ц. р. в авлі Акад. Дому.

23. II. ц. р. почався *I. Курс спортових інструкторів* для повітових секцій. Викладають: В. Янів, Я. Гладкий, Лятишевський, др Б. Макарушка та Я. Рак. Курс ще незакінчений.

Оживлену діяльність проявляє *Український Студентський Спортовий Клюб* — секція при Т. П. О. В останнім часі уладив У. С. С. К. ряд лещетарських змагань, прогульок, а також брав участь в змаганнях, уладжуваних іншими т-вами, висилаючи туди своїх змагунів та занимаючи там як не перше, то друге місце.

Рецензії.

Дмитро Николишин **Самсон.** Коломия, 1928. Видання Спілки „Дружність". (З передмовою Ілька Гаврилюка і вступним віршом — присвятою автора своїй дружині Наталії). Сторін XV + I + 120 (+ 8) малої 8⁰.

„Додержуючись в основі біблійної леґенди... — читаємо в передмові — автор розгортає перед очима читача далекий минулий екзотичний світ і розмальовує картину побуту в филистимській країні"...

Пригляньмося, як автор вивязався зі свого завдання.

Драму поділено на пять актів, з яких перший розіграється в винограднику Самсонового батька, Маноя, останній перед храмом Даґона в Газі, всі інші в домі Далили. В першому акті розмова батьків Самсона, Тамари, Нахана й самого героя подає експозицію драми: конфлікт між Самсоном і батьками назріває через те, що він полюбив филистимку Далилу й рішуче вирішив із нею одружитися. Проти цього гостро виступає Маной — і Самсон покидає батьків. Крім того другий мотив: кохання Тамари до Самсона — і його прибічника, Нахана, до Тамари. Другий акт у вступній сцені (у книзі яви не значені) приносить дальшу частину експозиції: довідуємося, що Далилу любить филистимський князь Анхуз, якому вона призначена за жінку. Далі дія розвивається. Самсон знайомиться з филистимською красавицею, в якій помалу будиться кохання до жидівського силача. Самсон визнає їй своє кохання, але вона ще відтягає рішення. У третьому акті щойно виступає контракція: Голіят і Абігея, нянька Далили, змовляються проти Самсона поза плечима пані, що його справді щиро любить. Тимчасом Анхуз визнає Далилі свою любов — і одержує відмову; князь приймає це на диво спокійно. Після того приняття, на якому стрічаються оба конкуренти, приходить до сутички — але не з самим князем, лише з його дружинником, Голіятом, після чого гості покидають дім Далили. Ще перед тим прийшла спроваджена підступно Тамара, яку Самсон відправляє; одначе це не має ніякого впливу на акцію. Кінчиться акт тим, що Далила віддається Самсонові, признавшися йому в коханні. В четвертому акті приходить катастрофа: Далила, щоби зачарувати Самсона, який охолов для неї, впоює його вином і каже йому врізати волосся; разом із тим залишає його сила — з засідки несподівано вискакують спроваджені Себігеєю филистимські вояки, осліплюють силача й забирають у неволю.

Пятий акт — це радше епільог, якщо трактувати його з композиційного боку. Правда, щойно тут чуємо подих трагізму, коли Самсон відтручує від себе і зневажає невинну Далілу, яку вважає за свідому виновницю свого горя. Але зіпсоване те все мельодраматично-сентиментальними сценами. Автор ніколи не вміє піднестися на висоту справжнього трагізму. Про силу почувань його героїв свідчать лише режісерські примітки автора, в роді як: „Закрила лице руками й заплакала" (стор. 113) і оклики „ох!" або „геть!" Ані сліду змалювання психічних переживань; коли Самсон попадає в конфлікт між почуттям обовязку, що заборонює пити вино, а капризом Даліли, що того жадає, ціла його „духова мука" виражена дуже нещасливо стилізованою **приміткою автора**: „Самсон починає зводити в собі борню (ст. 63). Це вже радше виглядає на дуже злобну пародію, ніж на серіозну трагедію чи драму.

У драмі нема властиво ніякого драматичного конфлікту (оба ніби заповіджені — спір із батьками, чи борба з суперником, Анхузом — не приходять до виконання), ані ніякої зовнішньої, чи внутрішньої конечности, що вела би до катастрофи. Також уведені побічні мотиви (кохання Тамари, Нахана) не мають звязку з головною акцією і є лише механічно пришиті до неї дуже грубими нитками. Шкода шукати поодиноких моментів розвою акції (кульмін. точки, періпетії), коли й самої акції немає. Це, що в драмі діється, це не консеквентно розвинена акція, але механічне наслідство по собі випадків, органічно з собою не повязаних. Навіть не знати, що автор уважає за катастрофу: чи осліплення Самсона, чи смерть його.

Також чисто технічна сторона дуже слабенька. Для експозиції в I акті на початку дуже старенька штучка: розмова служниць. Цього шануючий себе драматург XX. століття не зробить, так само, як не впровадить клясичного „посла" з грецької трагедії для оповідження подій, що відбуваються деінде: таким „послом" є в V акті мельник, що розказує про завалення святині (стор. 120). Зіпсовано також **кожне**, від першого до останнього, закінчення акту, які були би багато кращі, коли би пропустити по кільканадцять слів і закінчити в відповідному місці. І так I акт треба було урвати на словах Самсона „Вона буде моя" (стор. 20), другий по словах Даліли „Опісля — побачимо й евентуальнім німім жесті Самсона (ст. 47); для приміру наведу закінчення III акту:

> **Даліла**: Так ти вже мій і слухати меш мене.
> **Самсон**: Слухати му все й у всьому.
> **Даліла**: Ніколи не чинитимеш филистимам пакости.
> **Самсон**: Ніколи, поки ти зі мною!
> **Даліла**: Поклянись мені на се своїм Богом.
> **Самсон**: Клянуся всемогутнім Ягве!

Даліла: Так. Тепер — цілуй мене! **Обвиває його шию руками.**

На цьому треба було урвати. А тимчасом автор „штукує“ це закінчення ще таким капітальним додатком:

Самсон обсипає її ціле тіло поцілунками.
Даліла, слабо: там шнурок від занавіси. Розтягни!
Самсон поспішно розтягає занавісу.

Пощо того було? Це вже карикатура для кожного, хто хоч трохи визнається на драматургії. А так само і в двох останніх актах.

Одним словом: автор не має драматичного хисту. На такого рода драмами вже навіть і в українській драматичній літературі запізно — після Тобілевича й Лесі Українки, хоч які ми вбогі на добрі драми.

Про численні річеві похибки, про брак кольориту епохи, про грецьке θεοῖς ἐν γούνασι κεῖται у филистимів і тому подібне — шкода й говорити. І так уже уявляю собі, що за відповідь мене чекає: посмак того дають дві фрази, які кинув під адресою небіжчика Євшана гльорифікатор драматичної творчости п. Николишина, автор передмови до „Самсона“. Було там і про „грубо зневажливий привіт“ і про „напасть рецензента“ — і то після того, як сам таки п. Ілько Гаврилюк признав, що рецензована драма була „писана навгад, без необхідного познайомлення зі сценою й технікою драматичного мистецтва“ (стор. VI передмови).

Слід ще згадати, що на початку першого акту співана дівчатами пісня, прегарно видержана в тоні народньої поезії й перепоєна ліризмом, свідчить про немалий ліричний талант автора. І коли би він у той бік спрямував свою творчість, то, мабуть, тоді наші рецензії виглядали би цілком інакше, з більшою приємністю і для нас і для „пошкодованого“ нині автора. А так — amicus Plato, sed maior amica veritas. *Criticus.*

Заслуженный профессоръ Др. богосл. Н. Н. *Глубоковскій.* **Русская богословская наука въ ея историческомъ развитіи и новѣйшемъ состояніи.** Варшава. 1928. Стор. 115, 8° (друкованих петітом).

„Русская богословская наука“ XIX—XX ст. не є виключно російською; над її створенням і розвитком працювали спільно й великороси й українці; одним із головних її осередків, поруч з трьома російськими академіями (Петерб., Москов., Казан.), була Київська Духовна Академія, в котрій до кінця зберігалося (мимо зовнішньої русифікації) чимало старих укр. традицій. Як зазначали вже не раз ріжні дослідники (нпр. о. Буткевич, Шпет, Поснов та ін.), в „руській“ (чи, ліпше сказати, сх.-словянській) правосл. богословії XIX—XX ст. можна зауважити дві дещо відмінні галузі — київську й московську, між котрими є ріжниці, як методольоґічні (більший нахил до історизму в „київських“ богословів і до доґматизму — в московських), так і в поглядах на деякі спірні богословські питання (при чому в Москві помітні більше впливи протестантські, а в Києві — ка-

толицькі.[1]) Та, мимо цих ріжниць, обидві галузі близькі між собою й творять, хоч ріжноманітну в своїх методах і в поглядах на окремі питання, але єдину в своїй ідеольоґічній основі богословську науку.

Зазначена вгорі праця славнозвісного російського богослова, до поглядів котрого з великою увагою й пошаною ставляться богослови не тільки на Сході, але й на католицькім та протестантськім Заході, уявляє перший повний огляд розвитку „руської" богословії в XIX—XX ст. В огляді цім проф. Г. узглядняє не тільки богосл. науку в стислім значінні того слова, але й науки церк.-історичну, христ. археольоґію і тд. Хоч ВП. Автор не проводить ріжниці між українською („київською") та московською богословською наукою, огляд його дає дуже багато для освітлення розвитку богословії на Вел. Україні в 2-ій пол. XIX та на поч. XX ст. і тому є д у ж е ц і н н и й для укр. науки. Одна лише прогалина аж надто кидається у вічі й, — хай вибачить нам ВП. Учений, — помітно обнижує високу вартість його огляду — відсутність розділу про розвиток історії українсько-білорус. Церкви, над котрою прецінь працювало більше сотки учених в б. Російській державі (згадаємо хоч би Бантиш-Каменського (батька), митр. Євг. Болховитинова, митр. Макарія Булгакова, Костомарова, Кояловича, Ор. Левицького, Чистовича, Голубева, М. І. Петрова, Жуковича, о. Титова) і для розроблення котрої зробилося дуже багато[2]). Поза тим можна б висловити жаль, що Автор проминув давню українську й російську богословію (XVI—XVIII вв.), а також діяльність „не-фахових" богословів, як Хомяков, В. Соловйов та ін[3]). Та, не вважаючи на деякі прогалини, праця проф. Г-го, завдяки його доброму та всебічному знанню сх.-словянської богосл. літератури, правдивій обєктивності та подивуґідній працьовитості й пильності, є дуже корисною книжкою й для богослова, й для історика Церкви, й для правника-каноніста, й для історика фільософії, й для історика культури і т. д. *Вячеслав Заїкин.*

P. S. У недавно виданій V-ій книжці варш. правосл. богосл. журналу „Ἐλπίς" поміщена також рецензія на обговорену книжку проф. Г., написана (в польській мові) О. Г. Л о т о ц ь к и м. В своїй рецензії Лотоцький слушно вказує на недоміщення Г-им старої української богословії (XVII—XVIII в.), що підносили вже й перед тим деякі рецензенти. Рівночасно Л-ий з великою сміливістю закидає загально поважаному Ученому проф. Г-му т е н д е н ц і й н і с т ь, а саме „п р и к р е" неузглядненя зовнішних „утисків" богосл. науки в б. Російській державі з боку церковної влади. Перекручуючи

---

[1]) Див. („Дзвони" ч. 1. 1932) некрольоґ проф. М. Поснова.

[2]) Це тим більш дивно, що проф. Г. сам написав дуже цікаву й цінну розвідку, в значній частині присвячену історії укр. Церкви (про архіеп. Смараґда, Крижанівського), в додатку до котрої подав величезний спис джерел і літератури, використаних для цієї праці; з цієї розвідки та додатку до неї бачимо, що проф. Г. якнайдосконаліше знає джерела й літературу історії укр.-білорус. Церкви.

[3]) Див. про це докладніше в рецензії, уміщеній в „Зап. ЧСВВ." т. III, в 1—2, с. 267—268.

слова проф. Г-го, Л. пише, ніби то Г-ий твердить, що руська богословська наука була одноманітною. Джерелом тієї одноманітности, що „нівелювала на один взірець богословську думку найріжноманітніших учених“ був, каже Л-ий, — гнет з боку церковної влади. „Тут (себто в тім гнеті) слід шукати причини, — пише далі Л., — чому старанно уникалося тем, звязаних з українським церковним життям, себто з життям православної Церкви в давній Річипосполитій...“

Але, передусім, Г-ий зовсім не твердить, ніби то в „руській“ богосл. науці була повна одність; Г-ий пише: „руська богословія по своїй природі лишається єдиною. В ній, розуміється, бували ріжні погляди й неоднакові напрями, але не було й нема відокремлених богословських „шкіл“, які б росходилися між собою до виключности й ворожнечі“. А в цілім огляді Г-го ми бачимо численні приклади досить великої ріжноманітности поглядів „руських“ богословів. А що ця ріжноманітність не переходила повний хаос богословських поглядів та взаїму боротьбу діяметрально-протилежних напрямів, як це діється в богословії протестантській, — то це, на наш погляд, було позитивною рисою сх.-словянської богословії. На церковній владі лежав обовязок боротися з евентуальними ухилами богословів у скрайній лібералізм та взагалі з тенденцією обернути богословію в стан хаосу, подібний до того, в якому перебуває теольоґія протестантська. І коли церк. влада виконувала цей свій обовязок, то це не був ніякий „утиск“. Очевидно, що в окремих випадках обмеження свободи богословської думки могло бути неслушне й навіть нерозумне. Але загалом беручи, відношення рос. правосл. церковної влади до богословської науки в 2-ій пол. XIX ст. й особливо на поч. XX ст. зовсім не було суворим, а часами бувало може аж надто ліберальним (можу це доказати рядом прикладів). Що ж до твердження Л-го, нібито через гнет церковної влади дослідники в б. Російській державі мусіли уникати тем з історії Церкви на Україні, — то це вже чиста вигадка п. Л-го. А як же появилися сотки праць з історії укр. Церкви, а між ними такі нпр. солідні праці, як митр. Макарія Бумакова, Голубева, Ор. Левицького, Чистовича, Терновського, Дашкевича, Іванишева, Карпова, Папкова, Мик. Ів Петрова, Соколова, о. Титова, Жуковича, Свидерського, Шавельського й баг. інших?!.. Та ж цілий ряд учених спеціяльно працював над історією укр. й білорус. Церкви, — і не раз навіть при активній допомозі з боку світської й церковної влади. Ми знаємо, правда, випадок знищення дисертації (М. Костомарова) з історії укр. Церкви, але ж той випадок відноситься ще до першої пол. XIX ст. а пізніше та його дисертація цілком свобідно появилася друком. Л-ий згадує ще про „мучеництво“ історика рус. Церкви Голубинского. „Мучеництво“ це полягало в перешкодах до видання його знаменитої „Исторіи рус. Церкви“; але ж обєктивність вимагає признати, що цей славнозвісний твір Голубинського, при всіх своїх високих вартостях, має виразний фільопротестантській напрям. І вагання дух. цензури відносно цієї праці вповні зрозумілі; але кінець кінцем „Ист. рус. Церкви“ Голубинського таки була надрукована, а її автор ввесь час був професором москов. дух. академії. — Ми дуже далекі від того, щоб захоплюватися всією діяльністю правосл. церковної влади в б. Російській державі, але в імя історичної правди й обєктивности вважаємо необхідним спростувати безпідставні закиди п. Лотоцького. *В. З.*

Літопис Бойківщини. Записки, присвячені дослідам історії, культури й побуту бойківського племени. Начальний редактор — Др. Володимир Гуркевич. Самбір. 1931. Рік І. Ч. 1. Стор. 176 + 2 ненум. + VIII ілюстр. таблиць + 2 портр.

Несподіваним й незвичайно радісним явищем серед ниніш-

ньої загальної кризи й упадку всіх наших наукових видань і видавництв (з виїмком лише богословських, котрі навпаки останн. роками навіть розвиваються) є заснування нового правдиво наукового видання — і то не в „столиці", не у Львові, а в „провінціональнім" Самборі! І це тимбільше приємне явище, що новий журнал ставить собі за ціль досліди, останніми часами в нас зовсім маловажені — над місцевою історією, культурою й побутом одного зі своєрідних і найцікавіших племен українського народу — бойків. Останніми роками нам доводилося нераз висловлювати гіркий жаль з приводу нерозуміння та недоцінювання в нас дослідів над місцевою історією окремих частин і племен нашого народу. Зокрема, місцевою історією ріжних частин Галичини займалися в останньому часі майже виключно польські вчені (серед котрих чи не найбільше працював проф. П. Домбковський, що чимало прислужився між ін. і для місцевої історії Бойківщини). Та накінець ми діждалися заснування українського наукового видання, спеціяльно присвяченого історії, побутові й культурі Бойківщини.

З праць, уміщених в першім числі цього журналу, передусім треба згадати статті нач. редактора др. В. Гуркевича: „Передне слово", де Шан. Автор подає короткі, але незвичайно цікаві відомості про Бойківщину, а заразом намічує програму журналу; „Бойки за 100 літ у числах" (зі статистичними матеріялами, важними для історії Бойківщини) й менші, але так само цікаві статейки „Про назвисько „Бойко"[1]), „Юрій Дрогобицький", „Григорій Самбірчик" та ін. В ст.: „Про назвисько „Бойко" др. Гуркевич звертає увагу на велике поширення прізвища „Бойко" далеко поза межами Бойківщини — від Закарпаття аж до Слобожанщини; в додаток до поданих в цій статті відомостей, можу зазначити, що на Слобідській Україні це прізвище особливо поширене, при чому зустрічається воно там, як серед інтелігенції так і серед селян: слід також зазначити, що на Слобожанщині є села з назвою „Бойки", при чому в однім з тих сіл приблизно половина селян має прізвище „Бойко", а майже всі інші — „Лобойко"[2]). В ст. „Юрій Дрогобицький" та „Гр. Самбірчик" згадує Др. Гуркевич двох визначних, призабутих представників української культури XV—XVI вв., уродженців Бойківщини[3]); в кінці другої нотатки Др. Г. пише: „наші історики

[1]) Слід би було сказати: „Про прізвище „Бойко", бо „назвисько" це полонізм.

[2]) Здається, що ці слобідсько-українські „Бойки" й „Лобойки" це переселенці з Бойківщини. Як відомо Слобожанщина заселилася в 2-гій пол. XVII ст., при чому чимало слоб.-українських поселенців було з Галичини й зокрема з гір. Про це між ін. свідчить подібність архітектури деяких слоб.-українських і галицьких гірських сіл. В. З.

[3]) В нотатці про Юр. Дрогобицького др. В. Гуркевич з великою вдячністю згадує, що цього визначного українського вченого XV ст. „відкрив" для сучасної української науки наш постійний співробітник проф. В. Заікин, і додає, що „проф. В. Заікинові завдячує Бойківщина, що він між старими книжками відгребав забутого й нікому незнаного бойка, який на цілу

літератури повинні... виняснити, чи Гр. Самбірчика не належить зачислити до укр. поетів 2-ої пол. XVI ст."; думаємо, що відносно цього не може бути ніякого сумніву (навіть, якби було правдивим припущення польського дослідника М. Туркавського, що Гр. Самбірчик був римо-католиком, хоч це припущення на нічім не основане, це не означало б, що Гр С. не був українцем чи потодішньому „русином"; бо в тих часах, а навіть пізніше в XVII ст. чимало римо-католиків не забувало ще свого украї. походження й виразно признавалося до „русинів"; зрештою, Гр. Самбірчик цілком ясно називав себе „Russus" або „Ruthenus"). В кожнім разі, творчість Гр. С-ка, як слушно підносить Др. Г., без сумніву, варто дослідити історикам укр. літератури. Тай взагалі слід звернути увагу на українських учених, письменників і поетів XV—XVI ст., які писали часто латинською мовою й яких наші історики літератури не згадують (бо не знають), — тоді історія укр. письменства й взагазі укр. культури виглядатиме зовсім інакше, ніж тепер. Др. Гуркевичеві належиться велика подяка за звернення уваги на Гр. Самбірчика, незнаного нашим істирикам літератури. Взагалі, треба зазначити, що Бойківщина, як підносить др. Гуркевич, все давала багато визначних діячів укр. письменства й науки, як Н. Вагилевич, Як. Головацький. М. і К. Устіяновичі, Ант. Петрушевич, Вол. Гнатюк, Ів. Франко та ін.; окремо слід згадати „соловія Бойківщини" Ізидора Пасічинського (* 1853 †1930), що чимало писав бойківським діялектом; редакція „Літопису Бойківщини" присвятила йому в 1-ій книжці окремий короткий некрольог. В дальших книжках редакція заповідає низку момографій про життя й діяльність визначних письменників і учених Бойківщини.

Далеко більше дає, ніж обіцює, назва статті Др. А. Княжинського „Межі Бойківщини". В цій статті ми знаходимо не тільки старанне означення території, заселеної бойківською галуззю укр. народу, але й докладну характеристику бойківського діялєкту. При тім др. К. цілком слушно підносить, що бойки становлять відмінний тип не тільки язиковий, але й культурний, відріжняючись від інших галузей укр. народу також побутом, звичаями, народним мистецтвом ітд. Др. К-ий є великим бойківським „імперіялістом": значно поширює (в порівнанні зі всіма ін. дослідниками) межі Бойківщини, зараховуючи до неї деякі райони, які вважається звичайно лемківськими й гуцульськими, а також більшу частину Закарпаття. Впрочім, можливо, що др. К. дійсно має рацію. Питання про межі трьох наших верховинських племен, як також і про племінний характер Закарпаття науково майже не досліджені. Шкода, що до цієї статті не додано мапи Бойківщини; тай взагалі мапа була б потрібна в цій книжці. Др. Княжинський замістив також у „Літоп. Бойк.":

соборну Україну видав першу друковану книжку. Длятого бойки зовсім не мають причини назвою „бойко" соромитися, коли бойківська земля видала так великих людей" (стор. 171). *Ред.*

„Як записувтти твори усної словесности“ й два коротенькі, але дуже цікаві „причинки до звичаєвого права на Бойківщині“: „Свідоцтво землі“ і „Кара за крадіж на полі“.

Відомий письменник і етнограф о. Юрій Кміт[1]) подав у 1-ій кн. „Л. Б.“ — „Бойківський словарець зі с. Гвіздця“, І. Филипчак — велику й цікаво написану статтю „З історії шкільництва на західній Бойківщині (1762-1930)“; о. Р. Лукань ЧСВВ. подав статейку про василіянську друканю в Заплатинських Угерцях (пов. Самбір), що існувала від 1618 р. (чи навіть від 1611 р.); статейка досить цікава, але в ній неприємно разить вираз „схизматики“, — дивно, що редакція „Л. Б.“ допустила вживання такого виразу в науковім виданні! Коротку, але добру статтю вмістив др. Вол. Кобільник „З археольогії Бойківщвни“; до статті додано кілька ілюстрацій. Далі ще треба згадати ст. др. М. Скорика „Про назву »Бойки«“ й нотатку Є. Рудого „Міра або мішання на Закарпатті“. В кінці книжки знаходимо „хроніку“.

Взагалі, як бачимо, матеріял досить ріжноманітний. Відчувається лише брак фолькльору — як записів творів „усної словености“, так і дослідів над ними; впрочім, деякий матеріял з цієї ділянки знаходимо в ст. др. Княжинського „Межі Бойківщини“. Без сумніву, в наступних книжках ця прогалина буде заповнена; редакція „Л. Б.“ звернула вже увагу на фолькльор Бойківщини й замістила в 1-ій книжці згадувану вже ст. др. Княжинського „Як записувати твори усної словесности“, яка очевидно мусить улекшити та управильнити працю над записуванням цих творів нефахівцями. В наступних книжках „Л. Б.“ будуть поміщені й статті про „народнє“ мистецтво Бойківщини, яких у 1-ій книжці теж нема. Т. ч., дальші книжки „Літ. Бойк.“ мають подавати матеріял ще більш ріжноманітний[2]). — Думаємо, що було б доцільним зібрати та усистематизувати бібліографію Бойківщини. Цим шляхом, мабуть, значно улекшено б працю дослідників ріжних галузей „бойкознавства“.

Слід звернути увагу ще на одну характеристичну рису в „Літописі Бойківщини“, а саме на старання редакції й співробітників зробити цей науковий журнал в міру можливости приступним для найширшого кругу читачів.

---

[1]) Див. про нього нашу ст.: „о. Юрій Кміт, етноґраф і письменник Бойківщини“, „Поступ“, 1929, XII. і коротше: „Н. Зоря“, 1929, ч. 89.

[2]) Плян дальшої праці „Л. Б.“, оскільки його видно з 1-ої книжки, особливо з „переднього слова“, треба признати взагалі дуже добрим і доцільним; одна лише точка в тім пляні викликає в нас деякі сумніви; а саме, ред. „Л. Б.“ виявляє велике заінтересування питаннями про перебування кельтів у Бойківщині в давних часах, про „кельтійське походження Руси“ і т. п.; питання ці, без сумніву, цікаві; але досліди над цими питаннями є ділом дуже складним, важким і рівночасно дуже непевним і невдячним, особливо, коли за підставу дослідів брати топоґрафічні назви; досліди, оперті на топоґрафічних назвах, уже нераз заводили дослідників на манівці. Отже думаємо, що більшу користь для науки дослідники Бойківщини принесуть, коли звернуть увагу на інші не менше цікаві й важні питання бойківської історії й взагалі „бойкознавства“.

В кожному разі, „Літопис Бойківщини“ треба признати дуже корисним і цінним придбанням української науки, важним не тільки для самої Бойківщини, але для всіх українців взагалі. Ініціятиву видавців „Л. Б.“ належить підтримати. Рівночасно з тим на діяльність працівників, обєднаних коло цього видання, слід вказати як на приклад, гідний наслідування в інших наших землях. *В. З.*

Припинення „Китежа“. В грудні 1931 р. перестав виходити (правдоподібно, із-за матеріяльної скрути) російський католицький журнал „Китеж“. Це був невеликий розміром, але цінний і дуже симпатичний по свойому напрямі й змісті квартальник, присвячений релігійно-церковним справам, передусім ідеї взаїмного зближення та зєдинення католиків і православних. Характеристичними рисами „Китежа“ були його висока ідейність і зразкова тактовність у трактуванні релігійно-церковних і національних справ. Завдяки цьому, в „Китежі“ працювали й католики, й прихильні ідеї церковного зближення православні (проф. Валєрій Вілінський, проф. Вяч. Заїкин та ін.), росіяни, українці, чехи й поляки. Основником і начальним редактором (від 1927 р. до вересня 1929 р. був о. др. Діодор Колпінский, росіянин (нащадок старинного боярського роду), калол. священик східного обряду, а по його відїзді в Китай (в кінці 1929 р.) редакцію „Китежа“ обняв о. пралат др. Антоній Около-Кулак. Поруч з оо. Колпінським і Около-Кулаком ідеольогічними провідниками „Китежа“ були також ВПреосв. Архіеп. гр. Ед. Ропп, митрополит всієї Катол. Церкви в Росії (найпопулярніший, поруч з ВПреосв. Митроп. гр. А. Шептицьким, католицький єрарх серед православних), і російський сенатор проф. М. Туган-Барановський. Т. ч., провід „Китежа“ лежав у руках людей високо-ідейних і досконало обізнаних з православним Сходом. І через те, хоч спочатку появу „Китежа“ багато православних стрінуло з великим невдоволенням, то ступнево відношення їх до „Китежа“ змінялося, — й редакція „Китежа“ починала здобувати (хоч і не без труднощів і перешкод з ріжних боків) все більшу популярність і вплив. І тому припинення „Китежа“ треба признати дуже тяжким ударом для справи церковного зближення католиків і православних, справи важної для нас також і з національного погляду (бо загострення релігійних відносин між двома частинами укр. народу, яке неначе б то починається останніми місяцями, грозить великими небезпеками й нашим національним справам).

В сімнадцяти зошитах „Китежа“, виданих за пять років його існування (1927—1931) уміщено цілу низку статтей і заміток, безпосередно цікавих для нас, українців. Зокрема зазначимо: три більші статті проф. Вяч. Заїкина — „Князь Ярополк Святославович“, „Русь, Византія и Рим в XI—XIII вв.“ і „Христіанскій Восток и Апостольскій Престол“ (з приводу першої з них дуже прихильну нотатку подав „КАР.“, про другу з великою похвалою відізвався „Echos d'Orient“ та ін.) і статтю Слобожанина

„Проф. прот. Т. И. Буткевич и его присоединение к Католической Церкви" (де знаходимо короткий нарис історії церковного життя та ріжних церковних напрямів на Вел. Україні в 1918-1925 рр.), далі дуже цікаву й цінну статейку „Еще по поводу византійско-славянскаго обряда в католичествѣ" (з високою оцінкою діяльности Ексц. Митроп. Андрея Шептицького й зокрема його пастирського листа, виданого на Великдень 1931 р.), рецензії на збірник „Ex Oriente", на працю проф. В. Заїкина „Участіе свѣтскаго элемента въ церк. управленіи в Кіевской Митрополіи в XVI—XVII вв.", на „Дзвони" ітд., нотатку про ювилей проф. В. Абрагама (з оцінкою його заслуг, як дослідника історії сх.-словянської Церкви) та ін. Взагалі, на невеликий розмір „Китежа", зміст його був ріжноманітний і багатий. І через те дослідникам історії східно-словянських Церков і навіть взагалі історикам України й Росії доведеться нераз заглядати до зошитів „Китежа" та використовувати уміщені там статті й нотатки, з-посеред котрих деякі (передусім стаття проф. Заїкина „Русь, Византія и Римъ въ XI—XIII вв.") дають цілком нове освітлення не тільки церковної, але й політичної історії Руси-України. — Вкінці, можна тільки ще раз висловити жаль, що цінний і корисний з релігійно-церковного й з наукового погляду журнал „Китеж" більше не буде виходити. *Р. Д.*

Акад. Дмитро Багалій — **„Матеріяли для біографії В. Б. Антоновича"**. В. А. Н., Київ, 1929, ст. 1259 in 8⁰.

З іменем В. Б. Антоновича звязана ціла епоха громадського і наукового життя нашої батьківщини і зрозуміло, що його постать мусить притягати до себе увагу, хоч досі й не зроблено того в належній мірі.

Підготовляючись до заповнення тієї люки, був. його учень, що на жаль щойно відійшов від нас, Д. Багалій зібрав і опублікував матеріяли до біографії свого вчителя. Не можна задоволитися їх повнотою. Немає в тім збірничкові даних про Антоновича, які зустрічається в українській літературі (напр. осуди Драгоманова про Антоновича в російській (напр. некрольог Лянцкоронського...), не все увійшло з того, що є в мемуарній польській літературі (напр. Wspomnienia Marciana Zaleskiego, 1830—1873). Те ж, що увійшло в збірник, не все критично переглянене і не завжди точно відповідає першоджерелу. Так напр. чужоземець — педагог, що впливав на гімназиста В. Б. Антоновича в Одеській гімназії в спогаді самого Антоновича (Л. Н. В., 1908, кн. IX, ст. 395) названий Дідельом, а в другім місці в листі теж самого В. А.-ча (Зап. Н. Т. ім. Шевченка, т. XXXIX, за 1909 р., ст. 150) — Джидаліом. Це місце не розяснене, а просто у „вступі" до споминів В. Б. того чужоземця названо Джидай. Це детайль, але зважаючи на те, що останню назву носить, по словам самого В. Б. Антоновича, його батько, — детайль набирає серіозного біографічного значіння. В тім же „вступі" одне місце зі спогодів В. Б. задруковане (і взяте в лапки) з опущенням дуже важливого слова. Вступ у Антоновича

звучить: „Притулюючи слабі знання про українство до загальної демократичної ф р а н ц у з ь к о ї теорії, я одкрив сам собою українство“ (Л. Н. В. 1907, кн. XI, ст. 396) і от слово „французької“ пропущено (див. ст. 12 „Матеріялів“). Очевидячки так не цитують... Подані матеріяли не все датовані по першоджерелу. Напр. вміщено уривки з мемуарів К. П. Міхальчука „Изъ украинскаго былого“ і не вказано, де ж ті мемуари були надруковані. Адже не кожний знає й зараз, а тим більше не кожний знатиме пізніше, що ті мемуари друковано в місячнику „Украинская Жызнь“, 1914 в ч. 7 і 8—10. Таких є місць кілька. Ясно, що подібного роду вказівки уможливили б тим, хто зацікавиться під якимсь кутом зору постаттю В. Б. Антоновича, звернутися до першоджерела, і тому прикро, що вони не скрізь наведені.

Перша половина „Матеріялів“ посвячена, головно, мемуарній літературі, а друга ювилейним привітанням В. Б. Антоновича в 1890, що являється по раз перший; в самім кінці подано „універзітетський формуляр“ В. Б-ча.

Поза зазначеними нами недотягненнями і неповнотою, видання обговорених „Матеріялів“ все ж є цінним придбанням, яке уводить читача в літературу предмету і помагає йому зорієнтуватися в ній, доки не опанує сам першоджерелами *Ом.*

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ.
АДР РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, КІЛІНСЬКОГО Ч. 3/II. ТЕЛ. 94-56.
ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“, ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.